TÜRKLERE KARŞI HAÇLI SEFERLERİ

Râşid ERER

(Yeni Edisyon)

ÜSKÜDAR - 2002

Beni yetiştiren ve bu eserdeki hâdiselerin esâsını
ve bunların Dünyâ istikbâli üzerindeki tesirlerini öğreten,
Bâb-ı Âlî Tercüme Odası hulefâsından pederim
Mehmed Mansûr Efendi'nin
rûhuna ithâf ettim.

Râşid - ERER

TAKRÎZ[1]

Galatasaray Lisesi'nde[2] okurken 6. ve 7. sınıfta Târih dersi hocamız olan merhûm Râşid (Erer) Beyefendi üzerimde büyük tesir icrâ eden hocalardan biri olmuştur.

Râşid Erer, Bâb-ı Âlî[3] Tercüme Odası hulefâsından Mehmed Mansûr Efendi'nin oğludur. ***Büyük Larousse/Sözlük ve Ansiklopedi***'ye göre 1868 yılında İstanbul'da doğmuştur. Ancak, kendisinin 1949 yılında Galatasaray Lisesi Târih hocalığından emekli olmuş olması hasebiyle, sözü edilen doğum târihinin daha geç bir trârih ve muhtemelen 1884 olması gerekir. Benim öğrenciliğimde kendisi 80 yaşında değil ancak 65-70 yaşları arasında görünmekteydi. Galatasaray Sultânî'sini bitirdikten sonra Borsa'da ve Mâliye Bakanlığı'nda çalışmış, Mâliye Teftiş Kurulu Başkanlığı'na kadar yükselmiştir. 1919 ile 1922 arasında ise Osmanlı İmparatorluğu İâşe, Mâliye, Maarif ve Evkāf Nezâreti gibi dört ayrı bakanlığın başında Nâzır (Bakan) olarak bulunmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun eski erkânına karşı soğuk davranan Cumhûriyet hükûmeti Râşid Erer'in bir müddet demiryolları ihâlelerinde amelebaşılık yaparak mâişetini kazanmaya çalışmasına sebeb olmuştur. Bu duruma muttalî olan Galatasaray Sultânîsi 1909 yılı mezûnu ve Ankara Hükûmeti nezdinde de büyük bir i'tibârı bulunan Galatasaray Lisesi Müdürü Behcet Gücer'in delâlet ve Galatasaray Sultânîsi 1904 yılı mezunu, zamanın Millî Eğitim Bakanı Hamdullāh Suphi Tanrıöver'in de tasvibiyle Galatasaray Lisesi Târih hocalığına atanmıştır. Râşid Erer, 1924-1949 yılları arasında Galatasaray Lisesi, Deniz Ticâret Yüksek Okulu ile Mâliye Yüksek Okulu'nda Fransızca, Coğrafya ve Târih dersleri okutmuştur.

Kāmûsü-l A'lâm, Kāmûs-i Türkî, Kāmûs-i Fransevî yazarı meşhûr ansiklopedici ve dilci Şemseddin Sâmi Fraşeri'nin (1850-1904) dâmâdı olan Râşid Erer'in iki oğlu olmuştur.

Hârikulâde bir İslâm ve Türklük şuuruyla mücehhez olan Râşid Erer'in gençliğinde Mason Locası'na girmiş, 31. dereceye kadar yükselmiş ve hattâ 1931-1933 arasında *Uluslararası Mason Birliği*'nin Başkanlık görevini de yapmış olması pekçok kişiye çelişkili gelebilirse de onun, bu faaliyetler sâyesinde, Türkler hakkında Batı'daki bir takım mahfellerde teessüs etmiş olan pekçok yanlış inanç ve kanaatlerle

[1] Takrîz: bir kitabın başına konulmak üzere kitabın yazarından başka birinin yazdığı takdîm ve takdîr yazısı.

[2] ***Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi***'nin bir eğitim müessesesi olarak kuruluşu 1481 târihine ve Sultân II. Bayezid'e dayanır. ***Mekteb-i Sultânî*** adıyla anılması Sultân Abdülazîz'in 1868'de okula yeni bir statü ve hedef kazandırmasıyla olmuştur. Cumhûriyet döneminde de ismi ***Galatasaray Lisesi*** olarak tescil edilmiştir. Bu mubârek eğitim kurumunun mezunlarına potansiyel olarak neler kazandırmış olduğu hakkında *Bk*. Ahmed Yüksel Özemre: *Galatasaray Lisesi'ne Dair*, Zaman Gazetesi. 10 Mart 2002 târihli nüshası.

[3] Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Başbakanlık müessesesinin ismi.

mücâdele etmek ve bunların aksini kabûl ettirmek imkânını bularak müstesnâ bir Cihâd gerçekleştirmiş olduğunu pek az kişi idrâk edebilmiştir.

Kısa boylu, pos bıyıklı, celâlli fakat fevkalâde vakur bir zât olan Râşid Bey'in Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde İâşe Nâzırı iken ingilizlerin 80.000 altınlık (Temmuz 2002'nin parasıyla 5,5 milyon dolarlık) rüşveti elinin tersiyle ittiği bilinmektedir.

Râşid Bey Târih'i, fakat öncelikle de Türk ve Fransız milletlerinin târihlerini fevkalâde iyi bilirdi. Fransız hocalardan biri Türkler'i eleştirmeğe kalkışırsa, o fasîh ve selîs fransızcası ve o muazzam Târih şuuruyla, adamı doğduğuna bin kere pişmân edermiş.

Bu mevzuda pekçok anekdot nakledilirdi; ama biri pek ilgi çekicidir. Kırklı yılların birinde günlerden bir gün, Galatasaray Lisesi'nin öğretmenler odasında Mr Robin diye bir fransızca hocası tam Türkler'i eleştiriken Râşid Bey de içeri girmiş. Mr Robin'in saçmalıklarına fenâ hâlde kızan Râşid Bey elinden düşürmediği şemsiyesinin sapını adamın ensesine dolayıp kuvvetle çekince Mr Robin yeri öpüvermiş. Râşid Bey altına aldığı bu adamın üzerine oturarak fransızların Târih boyunca ne kadar rezâletleri varsa, adamın birkaç derse girmesine mâni olacak kadar uzun bir nutukla ve kafasına kaka kaka, bir bir ona tasdîk ettirmiş. Müdür Behcet Gücer bu olaydan sonra Mr Robin'i derhâl tenzîl-i rütbe ederek Galatasaray Lisesi'nin Ortaköy'deki ilkokul ve yetiştirici sınıflarının bulunduğu binâya nakletmiş. Ben 1946-1947 ders yılında Yetiştirici (*İhzârî*) sınıfında iken Mr Robin de ilkokulun 5. sınıflarına fransızca dersine giderdi.

Râşid Bey resmî târih kitaplarındaki yanlışları bir bir tesbit eder, bunlara karşı bizleri uyarırdı. Bilhassa 7. sınıf Târih kitabının 132. sayfasındaki *İslâm taassubu* ifâdesine pek bozulur, Hıristiyanlık taassubu hakkında niçin es geçilmekte olduğunu idrâkimizi tahrîk edecek şekilde sorar dururdu.

6. sınıfta Roma ve Yunan târihlerini okurken ben bu konuları Albert Malet ve Jules Isaac'ın fransızca kitaplarından çalışırdım[4]. Hoca bunu farketmiş ve, bu kitaplardan faydalanarak hazırlamak üzere, bana Roma Târihi hakkında bir ödev vermişti. Kitapta *Imperium Proconsularis* diye bir tâbirle karşılaşmıştım ama kitap bunun ne olduğu hakkında bir bilgi ihtivâ etmiyordu. Bunu, lisenin kütüphânesinin altını üstüne getirmeme rağmen hiç bir lûgat kitabında, ***Larousse***'ların bütün edisyonları ve hattâ 31 cildlik ***La Grande Encyclopédie*** dâhil hiçbir ansiklopedide bulamadımdı. Bir bir sorduğum diğer târih hocaları ve fransızca hocaları da bilemedilerdi. Bunun üzerine bu tâbiri yapmış olduğum tercümede olduğu gibi bıraktımdı. Râşid Bey beni derse kaldırıp da vermiş olduğu ödevi sorunca ben

---

[4] A.Malet et Jules Isaac: 1) ***L'Orient et la Grèce***, Classe de Sixième, 428 sayfa ve 2) ***Histoire Romaine***, Classe de Cinquième, 460 sayfa/Librairie Hachette, Paris/sırasıyla, 1929 ve 1930 baskısı. Bunlar Fransa'da resmî okullarda okutulan târih kitaplarıydı ve bu kitapları 1947 yılının Beyoğlu'sundaki kitapçılarda, özel olarak sipariş etmeden, bulmak mümkündü.

yaptığım tercümeyi özetledim ama bu tâbirin ne demek olduğunu öğrenebilmek için yaptığım ve akim kalmış olan bütün teşebbüsleri de kendisine arz ettimdi. Gayretim ve tercümem Râşid Bey'in pek hoşuna gitmişti. Bana, 9 ya da 10 gibi iyi bir not verdikten sonra: "*Pekiyi oğlum. Yerine oturabilirsin*" dedi. Ve akabinde de, misâlleriyle, tam yarım saat *Imperium Proconsularis*'in Roma Senatosu'nun bir millî tehlike karşısında bir romalıyı belirli bir süre için geçerli olmak üzere konsüllere mahsûs yetkilerle donatarak onu ülkenin ordularının başkumandanı ve ülkenin tek hâkimi kılmasına verilen isim olduğunu izah ettiydi.

Rahmetlinin, burada yeni edisyonunu takdîm etmekden şeref duyduğum, basılı tek bir kitabı vardır: ***Türklere Karşı Haçlı Seferleri***. İstanbul'da Ankara Caddesi No: 121'de faaliyet göstermiş olan Ahmet Hâlit Kitabevi tarafından 1948'de yayınlanmıştır. Hârika bir kitaptır. Bu kitabın Hoca tarafından fransızca olarak yazılmış ve Türkçe'ye, oğlu tarafından çevrilmiş olduğu rivâyet edilir. Kitabın fiyatı 200 kuruş olarak takdîr edilmiş iken sonradan üstü kapatılarak 150 kuruştan piyasaya arz edilmiştir. Çok muhtemeldir ki rahmetli Hocam te'lif hakkından istinkâf ederek bu fiyat düşüşünü sağlamış olsun.

Râşid Bey Türk târihindeki efsânelere pek sinirlenirdi. Ergenekon Efsânesi'nin bir yahudi tarafından uydurulmuş olduğunu tekrarlardı. Ayrıca Hunlar'ın ve Moğollar'ın Türk olarak gösterilmesine de kızardı. Kendisinin bu konudaki delîllerini, yeni edisyonunu takdîm etmekte olduğumuz bu kitabının Lâhika (Ek) bölümünde *Anadolu Türkleri* bahsinde bulacaksınız.

Râşid Erer adâletini takdîr ettiği İngiliz târihçi Edward Gibbon'ın (1737-1794) ***The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*** (*Roma İmparatorluğu'nun Gerilemesinin ve Çöküşünün Târihi*) isimli 5 cildlik devâsâ eserini de, yazarının objektifliği dolayısıyla, pek beğenir ve bunu sık sık dile getirirdi.

1952 yılında İstanbul'da vefât etmiş olan Merhûm Râşid Erer'in ***Türklere Karşı Haçlı Seferleri*** başlıklı eserinin bu edisyonunda Hoca'nın uslûbuna ve lisânına hiç dokunulmamıştır. Buna karşılık, kendisinin titizlik gösterdiği ama kitabın Ahmet Hâlit Kitabevi baskısında musahhihlerinin ihmâl ettikleri *imlâ anlayışı* olabildiğince sâdık bir biçimde yansıtılmaya çalışılmıştır. Gene musahhihlerin dikkatsizliğinden kaynaklandığı âşikâr olan birkaç ufak hatâ köşeli parantezler içinde italik karakterler kullanılarak düzeltilmiştir. Ayrıca, kitabın bugünkü kuşaklara ağır gelebilecek olan lisânındaki bâzı kelimelerin bugünkü dildeki karşılıkları dipnotlar olarak eklenmiştir. Açıklama gereken diğer husûslar da gene dipnotlarda ve (Editörün notu) ibâresiyle tefrik edilmiştir. Kitabın ilk baskısında bulunan, rezolüsyonu fevkalâde düşük 3 resim ile bir haritanın bu hâlleriyle bu yeni edisyona eklenmesi uygun görülmemiştir. Bu zorunlu eksiklik eserin mutevâsını ve değerini aslā zedelememektedir.

Bilhassa Batı'lı târihçilerin eserlerine yollama yapılarak kaleme alınmış olan bu kitabın: 1) Târih'in pek fecî ve de elîm bir bölümüne ait olayların muharrîk sebebleri ile, 2) bugünkü târihî olayların sebeblerini derinden fehm, idrâk ve temyiz

etmek husûsunda Türk gençlerine yardımcı olmasını diliyor; haysiyet, vekar ve dirâyet âbidesi muhterem ve merhûm Hocam Râşid Erer'e de Fâtiha'lar takdîm ediyorum.

Ayrıca, Hocam'ın kitabının bu yeni edisyonunun teknik hazırlığını büyük bir titizlikle ifâ etmiş olan Betül Biliktü hanımefendi kızıma da dualarımla birlikte teşekkürler ediyorum.

Üsküdar, 1 Temmuz 2002 ***Prof.Dr. Ahmed Yüksel Özemre***

MUKADDİME

Garp âleminde son iki asır zarfında neşredilen birçok târihî eserlerde, İslâm ve Türk âlemine karşı taassubdan ziyâde siyasî maksatlara dayanan sistemli bir yıprandırma hareketi görülüyor.

Her ne kadar bu husûslarda millî hisle tahrîk ve teşci edici ifâdeler yerinde ise de, diğer milletleri, tevsik edilemiyen iddialarla küçültmek, gerek insanların ve gerekse milletlerin dost yaşamaları bakımından zararlı neticeler vermektedir.

Geçen asrın muhtelif târihçileri, ileri sürdükleri iddiaları, tenkid ettikleri müessese ve muhîti o asırlardaki kendi seviyeleri ile mukāyeseden çekinerek, bugünkü telâkkilerle ve kendilerinin hâl-i hazır durumları ile ölçmeyi muvâfık görmüşlerdir.

Garplı müverrihler[5] arasında hakîkati aksettiren müellif ve müverrihlere tesâdüf olunmıyorsa da, gençliği hakîkatten haberdâr etmek ve bu muhâkeme tarzını cerh[6] ederek, Türklük ve İslâmiyet'e karşı tevcih edilen yersiz tenkid ve tezyifleri[7] bu muhâkemelerin doğduğu muhitlerde yükselen mütâlealardan kuvvet alarak çürütmek gâyesi ile bu eseri meydana getirdim.

İstanbul, l Temmuz 1947 Râşid – Erer

5 Müverrih: târihçi.
6 Cerh: 1) yaralama, 2) bir iddiayı çürütme, 3) reddetme, 4) iptâl etme.
7 Tezyif: 1) alay etme, 2) küçültme.

TÜRKLERE KARŞI HAÇLI SEFERLERi

Milâdın 1095 târihinden 1291 senesine kadar Dünyâ Târihi yeni bir cins mücâdeleye sahne oldu. Bu mücâdele mezheb ve akîde perdesi altında gizlenen bir istismar ve keşişler mücâdelesi olarak tavsif edilebilir[8].

İsâ'ya kul ve kiliseye tebaa temin etmek gâyesi ile, geri medeniyetli ve iptidaî halk kütleleri harekete geçirildi ve bu sefer Şark'a doğru yeni bir "Barbar istilâsı" başladı.

Bu mücâdelenin sebepleri çeşitli ve girifttir. Eskidenberi ileri sürülen sebeplerin yanında ve arkasında derin ve esaslı emeller saklı bulunmaktadır.

Din perdesi altında Papalık müessesesinin teşvik ettiği bu insan sellerini tüccar zümreleri ve çeşitli devlet adamları ile asilzâdeler desteklediler. Bu üçlü pakt bilhassa İslâm Âlemi'ne karşı iki asır bir iz'ac[9] ve aşındırma silâhı olarak işledi. Her mücâdeledeki gibi bu amansız çarpışmada da halk kütleleri sayısızca harcandı.

Alelumûm[10] putperestlerle katolik olmayan Hıristiyanlar'a ve Müslümanlar'a karşı yapılan bu savaşlara avrupalılarca ***Haçlı Seferi*** ismi verilmiştir. Fakat nihâyet bu isim Türkler'e karşı yapılan seferlere tahsîs olunmuştur.

Hem Avrupalıları, hem Türklüğü alâkadar eden ve pek uzun süren bu hâdiselerin sebepleri anlaşılmak faideli olacağından, Türkler'in Anadolu'ya nasıl yerleştikleri ve haçlı vukuatına ne sûretle karıştıkları kısaca gösterildi.

Türklerin Anadoluya Yerleşmeleri

Gazneli Mahmûd Afganistan'da bir Devlet kurmuş, ve Hindistan'ın bir parçasını da buna ilhâk etmişti. Memleketi muhâfaza için muhtaç olduğu orduları, mensûb bulunduğu Türk unsurundan tedârik etti. Bu maksatla Horasan eyâletine Türkistan'dan pekçok Türk getirdi.

Mahmûd ölünce zuhur eden isyânda, oğlu Mes'ud mağlûb olduğundan, Tuğrul Bey 1037 senesinde Nişâpur'da hükümdârlığını ilân ve Selçuk Devletini te'sis

[8] Tavsif etmek: nitelendirmek.
[9] İz'ac: tâciz etme, can sıkma, rahatsız etme, bunaltma, tedirgin etme.
[10] Alelumûm: genellikle.

etti. 1056'da hacca giderek, kendi adına hutbe okutmağa başladı. Fatımî hükümdârı Bağdad'ı almışsa da, Tuğrul Bey'in gönderdiği imdat sâyesinde Abbasî Halîfesi ertesi sene Bağdad'ı geri aldı. Tuğrul Bey'e minnettâr kalıp, onun re'yi ile hareket ederdi. Alp Arslan ile Melik Şah saltanatlarında da öyle hareket etti. Vefâtında, Melik Şah vezirini Bağdad'a gönderip, Muktedî Billāh'ı hilâfete geçirdi.

Tuğrul Bey hem askerinin, hem ahâlinin babası olarak hareket ederdi. İdâresi bîtarafâne ve metin olduğundan, memleketi iğtişâş[11] musîbetlerinden kurtarmış ve bu sûretle âsâyişi ve adâleti yeniden tesis ve himâye etmiş yüksek bir şahsiyettir (**G.** 2/625)[12].

Tuğrul Bey'in en mühim hizmeti, Gazneli Mahmûd'un Hindistan'a yayılmak siyâsetini bırakıp, Türk Milleti'ni Akdeniz'e doğru ilerletmiş olmasıdır. Bu sâyededir ki Haçlı Seferleri akāmete uğramış, İslâm ve Avrupa ahvâli büsbütün değişmiştir.

Tuğrul Bey'in yeğeni Alp Arslan, 26 ağustos 1071 târihli Malazgirt muhârebesinde Bizans İmparatoru Romanos Diojeni esir etti. Romanos'u kendi çadırının yanındaki çadıra yerleştirdi. Sofrada baş mevkie oturttu. Mağlûbun izzeti nefsine dokunabilecek bir şey söylemedi ve bir nigâh atfetmedi. Gibbon ilâve olarak: "*Alp Arslan Türk'e ve Müslüman'a hâs olan meziyetleri haizdi*" dedikten sonra: "*Alp Arslan'ın tavrı ve muamelesi, mutaassıb rumların bile meth-ü senâsını celbetti*" mütâleasını ilâve ediyor (**G.** 2/629-631).

Romanos vatanına dönünce, Rumlar yakalayıp gözlerini oymuşlar ve ölümüne sebeb olmuşlardır. Garplılardan bir kısmının hâlâ "barbar" diye tavsif etmekte bulundukları Türkler ile medenî saydıktan Bizanslılar'ın seciyeleri bu sûretle de meydana çıkmaktadır.

Melik Şah tahta çıkınca, rekābet münazaası başladı. Bir gün namaz kıldıktan sonra, vezire dönüp "*Ne dua ettiniz?*" diye sorunca, vezir: "*Gâlib gelmenizi*" demiştir. Melik Şah cevap olarak: "*Ben de, Müslümanlar'a hükümdâr olmak husûsunda kardeşim benden daha lâyık ise, galebenin ona müyesser olmasını Allāh'dan niyâz ettim*" demiştir. Bunu nakleden E. Gibbon (**G.** 2/631): "*Dahilî harbler esnâsında Türk hükümdârının bu sözleri kadar saf ve âlicenâbâne söze tesâdüf olunamaz*" mütâleasını ilâve ediyor.

Melik Şah cesur, âdil ve âlim olup, âlimleri himâye ederdi. 1079'da, Şark astronomlarından mürekkeb bir encümen[13] toplayıp takvimi tashîh ettirmiş ve 15 mart târihinden başlayan ve Celâli demekle mâruf olan takvimi vaz etmiştir (**G.**

---

[11] İğtişâş: 1) karışıklık, 2) bozulma.

[12] İki kavis arasındaki harf [*kitabın sonunda verilmiş olan Bibliyografya'da açıkça belirtildiği gibi*] me'haz olan eseri veyâ müellifi, ondan sonraki ve / işâretinin solundaki rakam kitabın cildini, sağındaki de cildin sâhifesini gösterir [*Buna göre* (**G.** 2/625)]: Ed. Gibbon, cild 2, sâhife: 625 *demektir*]. (Yazarın notu; [ ] içindeki italik ifâdeler: Editörün notu)

[13] Encümen: komisyon.

2/632). Avrupa'da ise, Melik Şah Takvimi'nden 503 sene sonra, 1582 de takvim tashîh olunmuştur.

Gerek meziyetleri, gerek devletinin büyüklüğü i'tibâriyle, Melik Şah, asrının en büyük hükümdârı idi. Tuğrul Bey ile Alp Arslan ve Melik Şah gibi hükümdârların ve kullandıkları ehliyetli ricâlin devleti idâre ettikleri vakit, medeniyetin, ma'mûriyetin ve refâhın ne raddede olduğu kolayca anlaşılır.

Alp Arslan'ın vefâtında, Selçuk Bey'in torunlarından Kutulmuşoğlu Süleymân Bey verâset iddiasına kalktı. Bağdat halîfesi iki tarafa da: "*Kan ve din kardeşlerisiniz, birbirinizin kanını akıtacağınıza, birleşip Rumlar'a karşı harbedin!*" tavsiyesinde bulundu. Bu tedbir kabûl edilerek, batıda fethedeceği yerlerin vâliliğini Melik Şah, Süleymân Bey'e verdi. O da ertesi sene 100.000 nüfûsdan mürekkeb bulunan aşîretler ile yola çıkıp Marmara'ya kadar Anadolu'yu zabt ve ilhâk etti.

Bu koca kıt'a, Bizans İmparatorluğu'nun inkırâzındanberi İranlı'lar ile Araplar'ın geçici akınlarına sahne olmuştu; fakat devamlı bir sûrette yerleşmek Türkler'e müyesser oldu (**G.** 2/634). Bizans İmparatoru Aleksi bu ilhâkı tanıdı; şu kadar ki, o târihten evvel Anadolu'nun uğradığı istilâlar ve Bizans'ın bozuk ve zâlim idâresi neticesinde ma'mûriyetten eser kalmamış, ahâli dahi o nisbette azalmıştı.

İznik merkez ittihâz olundu. Türkler her tarafa yerleştiler. ***Dilleri, âdetleri şehirlerde galebe etti.*** Mektepler açılıp Arapça olarak ilim okunmağa başlandı (Avrupa'da tahsil Lâtince idi). Yerli hıristiyanlara Ömerü-l Fâruk'un Kudüslülere verdiği gibi emân verilip, dinlerinde de serbest bırakıldı (**G.** 2/634-5). Aleksi Anadolu'yu geri almağa teşebbüs edemedi; acıklı mektuplar gönderip, Avrupalılara durumu bildirdi.

Haçlı Seferini Tertîbe Vesiyle

Türkler Anadolu'yu ve Kudüs'ü aldıktan yirmi sene sonra Yalınayak Piyer (Cucupiètre) isminde bir Fransız keşişi Kudüs'deki Kamâme Kilisesi'ni[14] ziyârete gitti. Markos incilinde: "*İmdi, Rab İsâ onlara (onbirlere) söyledikten sonra, göğe alındı ve Allāh'ın sağında oturdu"* denildiğine bakılınca, bu sûretle boş kalan makbereyi ziyâretten maksadın ne olduğunu hıristiyan olmıyanlar hiç de anlayamazlar.

Keşiş Piyer, Filistin'de istediği gibi gezip ibâdet ettiğini bir tarafa bırakarak, yerli hıristiyanların pekçok işkence çekmekte oldukları efsânesini ve Kudüs Rum Patriği ile görüşüp Papa'ya verilmek üzere bir mektupla beraber Kudüs'ün

[14] Kamâme Kilisesi: Hazret-i İsâ'nın çarmıha gerildikten sonra ve urûc etmeden önce içine konulduğu rivâyet edilen Âzer'in kabri üzerine inşâ edilmiş olan *Kutsal Kabir Kilisesi*. Osmanlıca'da *Merkad-i İsâ* diye anılan bu i'tibârî türbe MS IV. yüzyılda İmparator Konstantinus'un anası Azîze Helena tarafından yaptırılmış ve daha sonra birçok mimârî değişikliğe uğramıştır. Bu i'tibârî âbide yüzyıllar boyunca hıristiyan taassubunu gıcıklayan bir alem olmuştur. Haçlı Seferleri hep bu i'tibârî mezarı müslümanların hâkimiyetinden kurtarmak için başlatılmıştır. (Editörün notu)

anahtarlarını da getirdiğini, Avrupa'ya döndükten sonra her tarafa ilân etmeye başladı.

O asırda şövalyelik teşkilâtı ve Papa'ya itaat fikri halka pek kuvvetli bir sûrette yerleşmiş bulunuyordu. Fransız ırkına mensûb olan Papa II. Urbain (Ürben), bu durumdan istifâde ederek, rûhânî nüfûzunu Bizans ahâlisine ve bütün Asya halkına kabûl ettirmek maksadiyle bir sefer tertibine karar verdi. Fakat aşağıda gösterilen âmiller mevcûd olmasa idi, Papa'nın siyâseti akāmete uğrayacağından şüphe edilemez.

Harekete Geçmenin Âmilleri

1. Haçlı Seferleri asrında, doğuda ve batıda yaşayan hıristiyanlar, din uğruna yapacakları hücûmların tabiî ve mukaddes bir hakka müstenid bulunduğuna kānî idiler. Müslümanlar'ın Cihâd ismini verdikleri savaşlar, mağlûb hıristiyanları itlâf demek olmayıp, İslâm Dini'ni ilân etmek ve İslâm Hükûmeti tâbiiyetini kabûl eden hıristiyanların kendi dinlerinde kalmalarına müsaade etmek demektir ki, zabtettikleri yerlerdeki hıristiyanlar ile mûsevîlerin canlarına ve mallarına dokunmadıkları da buna delâlet eder. Hıristiyanlar ise, kendi dinlerinin hükümlerine de büsbütün muhâlif olarak diğer mezheblerin mensûblarına karşı zulüm, işkence ve itlâf[15] siyâseti tatbik ettikleri Haçlı Seferlerinde de görülmüştür.

2. Hıristiyanlar İsâ'nın boş kabrine sâhip oldukları ve mukaddes dedikleri makāmları Müslümanlar'ın kirletmekte bulundukları iddiasını ortaya atarak, bu ahvâle nihâyet vermek için sefer açılmasının meşrû olduğunu dermeyân ettiler[16].

3. Haçlı Seferleri'nden birkaç asır evvel, şimal Barbarları Avrupa'yı, bir müddet sonra da Araplar Roma İmparatorluğu'nun doğu bölgesi ile İspanya'yı istilâ ettiler. Vakit geçtikçe, muahedeler akt olunup, müstevlîler[17] Hıristiyanlığı kabûl ettikten sonra, bunların fütûhatı meşrû addedildi. Fakat islâm hükümdârları, hem kendilerinin hıristiyan tebaaları, hem bütün Avrupalılar indinde gāsıp addedilmekte ve aleyhlerine isyân etmek meşrû sayılmakta idi (**G.** 2/644). Müslümanların fethetmek hakkını tanımıyan ve koyu bir taassub mahsûlü olan bu garib nazariye hâlâ hüküm sürmektedir.

4. *Şarlman*[18] *masalı*, Kamâme Kilisesi ile Kudüs şehrine ve neticede Fransa hükûmetinin "Makāmât-ı Mukaddese himâyesi" ismi altında oraları sahâbet etmek[19] siyâsetine mütealliktir.

---

[15] İtlâf: telef etme, ortadan kaldırma.
[16] Dermeyân etmek: öne sürmek, iddia etmek.
[17] Müstevlî: istilâ eden, işgāl eden, zabteden.
[18] 742-804 yılları arasında yaşamış olan Şarlman (fransızcası: Charlemagne) Frenkler'in kıralı ve Batı İmparatoru ve mutaassıb bir hıristiyan olarak Târih'e geçmiştir. (Editörün notu)
[19] Sahâbet etmek: sâhib olmak.

a) Bağdat halîfesi meşhûr Hârûn er-Reşîd ile Şarlman dostâne münâsebet tesis etmişlerdir. Şarlman'ın maksadı: Sûriye Hıristiyanları'na daha ziyâde emniyet bahşolunmasını temin etmekti. 799 senesinde, Kudüs Ortodoks Patriği'nin gönderdiği bir memur, Şarlman'a gelerek, patriğin hayır duasını ve Mukaddes Kabre müteallik "rölik"leri[20] getirdi. Buna mukābil, papas Zahariya vâsıtasıyla Şarlman o makāmâta hediyeler gönderdi. Zahariya avdet edince, kendisine refâkat eden iki Rum keşişi Şarlman'a bir bayrak ile şehrin ve Mukaddes Kabr'in anahtarlarım getirdiler ve bu vesiyle ile mukaddes şehri himâyesi altına alarak Müslümanlar'a karşı müdafaa etmesini istirhâm ettiler. Şarlman bu husûsu 801 senesinde teahhüt etti. Makāmât-ı Mukaddese üzerinde Fransanın himâye iddiası bu sûretle başlar.

b) Diğer bir rivâyete nazaran "Arap imparatorlarının en kudretlilerinden biri olan Hârûn er-Reşîd, Mukaddes Makber'in anahtarının Şarlman'a gönderilmesine müsaade etmişti".

c) Hârûn er-Reşîd tarafından gelen elçiler Şarlmana nâdide bir çadır, su ile işler bir saat ve Mukaddes Makber'in anahtarlarını teslim ettiler.

d) ***Nouveau Larousse Illustré***'de (**L.** 2/705) dahi şu sözlere tesâdüf olunuyor: "*Şarlman'ın Halîfe Harûn-er Reşîd ile münâsebetleri mâlûmdur. Şarlman ilk sefâret heyetini 797 de göndermiştir. Bu münâsebetler, Arz-ı Mukaddes'de Frenk tesisatının iptidasını teşkil eder. Şarlman orada manastırlar ile hacılar için de bir hastahane binâ etmiştir. Hârûn er-Reşîdin gönderdiği sefâret heyeti bir fil, çarklı bir saat ve Kamâme Kilisesi'nin anahtarlarını götürdü*" deniyor.

e) Fransız milletinin kulaklarını çınlatan ve herkesi heyecâna getiren türkülerden biri de "Şarlmanın Kudüs'e gitmesine" dair olanıdır. Bu türkünün hulâsası şudur: Şarlman baronlarından on ikisini alarak 80.000 kişilik bir ordu ile yola çıkmış, İstanbul'dan geçmiş, Kudüs'e gitmiş; Kamâme'de İsâ'nın tahtına kendisi, 12 havârînin koltuklarına da baronlar oturmuş. Âyinler yapılmış, sonra Şarlman Fransa'ya dönmüştür. Bu türküde bir tek doğru kelime yoktur. F. Funck Brentano'nun ***Croisades*** isimli eserinde deniyor ki: "Bu masal Fransa içinde ve civâr ülkelerde, hattâ tercümeleri Norveç'de ve İngiltere'nin Galles eyâletinde bile söylenip, halk galeyâna getirilmiş ve o asırlarda bunun hakîkat olduğundan hiç kimse şüphe etmemiştir. (**B.** 6)

Bu rivâyetlerden çıkan mânâya göre: Şânı ve kudreti ile meşhûr olan Halîfe Hârûn-er Reşîd, Kudüs'de yaşayan Hıristiyan tebaasını kendisine karşı himâye etmek salâhiyetini, 3.000 kilometre uzakta bulunan ve 778 senesinde İspanya'ya girip, Saragosta vâlisinin askerlerini görünce afal tafal "kaçıp bir daha İspanya'ya gelemiyen Frenk imparatoruna terketmiştir.

[20] Rölik: Hıristiyanlık'da bir peygamber ya da bir azizden kalan (kemik, kafatası vs.. gibi) beden parçaları, yâhut (haç, zünnar, kâse vs.. gibi) onun kullandığı eşyâ. Aşırı bir tapınma ritüeli aracılığıyla bunlardan mûcizevî şifâlar ya da bir olayın seyrini değiştirmeleri(!) beklenir. (Editörün notu)

Yüksek öğretim okulu müdürü G. Lanson ile Politeknik Okulu müdürü profesör P. Tuffrau taraflarından 1938 senesinde neşrolunan ***Fransız Edebiyatı Musavver Târihi***'nin[21] onuncu sahifesinde: "*Şarlman, 778 senesinde İspanya'da müslümanlara karşı muzaffer olduktan sonra avdet etti*" demeleri, ya işin doğrusunu bilmediklerinden, ya bilerek yanlış yazmalarından ileri geldiğine göre, her iki takdirde de teessüf olunacak ahvâldendir.

Avrupalıların böyle çocukları bile güldürecek iddialara kalkışmaları ve Fransa'nın Sûriye'de hakk-ı himâye iddia etmesi, kendileri için iftihâr edilecek bir keyfiyet değildir.

5. İspanya araplarının imdâdına yetişen Faslı Murâbıtlar 1086 senesinde Zallaka'da Hıristiyan Ordusu'na karşı büyük bir galebe ihrâz ettiler[22]. Müslümanları Doğu'da işgāl için Haçlı Seferi hazırlandı.

6. Papalık, kendi hükmünü Doğu Hıristiyanları'na da teşmil etmeğe, Asya ve Afrika Müslümanları'nı hıristiyan etmeğe ve buna râzı olmıyanları itlâfa, durmadan çalışmakta idi. Hattâ Papa VII. Greguar, "Allāh'ın düşmanları" diye tavsif etmekten çekinmediği müslümanlara karşı İsâ'nın kabrine gidinciye kadar savaşmak niyetinde bulunduğunu söyleyip duruyordu. Müslümanların Allâh'a düşman olduğunu nasıl anladığını bu zattân soran olmadığı gibi kendisi de isbâta kalkmadı.

7. III. Viktor topu topu dört ay papalık ettiği hâlde, ilk işi Afrika Müslümanları'na karşı sefer ilân etmek oldu (1087).

8. Haçlı Seferleri'ne gidenlerin mensûb bulundukları ırka, millete ve devlete bakılmıyarak kâffesi hıristiyan milletinin efrâdı addolunurdu. Bundan dolayıdır ki, Haçlı Seferleri Hıristiyanlığın, daha doğrusu Katolik Zümresi'nin[23] haricî muhârebeleri addolunmuştur.

9. Beşinci ve altıncı seferler müstesnâ olarak, Haçlı ordularma iştirâk edenlerin başında daima Fransızlar gelir. Fransız ırkından olan Papa II. Ürben tarafından ilk sefere Fransa'da karar verilmiş, gidenlerin çoğu da fransızlardan mürekkeb bulunmuştur. Bundan dolayıdır ki, muasırlardan en iyi târih yazmış olan Benedikten keşişi Guibert de Nogent (1053 -1124), bu seferlere: ***Gesta Dei per Francorum***, yâni "Fransızlar Ma'rifeti ile Allāh'ın A'mâli" ismini vermiştir (**L.** 4/836).

---

[21] Fransızca başlığıyla ***Manuel Illustré d'Histoire de la Littérature Française***, Paris'de Librairie Hachette tarafından yayınlanmış 800 küsur sayfalık bu eserdir. 15 sene kadar bir süreyle ve yerini ve işlevini P.G. Castex ve P. Surer'in aynı kitabevi tarafından 1948'de yayınlanmış, daha hacımlı ***Manuel des Études Littéraires Françaises*** kitabına terk edinceye kadar Galatasaray Lisesi'nin 9. ilâ 12. sınıflarında okutulmuştur. (Editörün notu)

[22] İhrâz etmek: kazanmak.

[23] Zümre: 1) cemaat, topluluk, 2) bölük, grup, sınıf, takım, bölüm, 3) cins, nevi.

10. Katoliklerin îtikatları son derecede kökleşmiş olduğu için, papazların hükmü de o nisbette kuvvetli idi. Halkı istedikleri tarafa sürüklemeleri işten bile değildi.

11. Papazlar, Müslümanlar'ın ve bilhassa Türkler'in, Kudüs'ü ziyârete giden hıristiyanlara zulüm ve işkence yapmakta oldukları fikrini halka telkin etmekte idiler. Şimdiki müverrihlerin bâzıları da bu iddiayı yazmakta devam ediyorlar. Ezcümle Paris Enstitüsü târih muallimlerinden Seignobos, Haçlı Seferleri'ni anlatmaya başlarken: "*XI. asırda yeni bir nevi Müslüman zuhur etti ve Anadolu'yu istilâ ile Kudüs'ü zabtetti. Bunlar Türk ırkına mensûb olup, Araplar'dan daha câhil ve daha gaddar oldukları için hıristiyan hacılara zulüm etmeye başladılar*" demekten çekinmiyor da, bu iftirâya karşı papazların İspanya'da ve sair memleketlerde müslümanlara ve mûsevîlere yaptıkları Inquisition[24] işkencelerinden haberi yokmuş gibi görünüyor. Profesörler böyle olursa, halk ne fikir sâhibi olabilir?

12. Hıristiyanları istedikleri tarafa sevketmek için papazlerın ellerinde dehşetli bir silâh vardır, o da günâh affetmek inhisârıdır; bu silâh hâlâ kullanılmaktadır. Bu husûsta biraz mâlûmat vermek zarûrîdir. Bu mâlûmatı müverrih Gibbon (**G.** 2/644) şöylece hulâsa etmiştir :

> *Hıristiyanların ahlâkı bozuldukça, günâhlarını affettirmek için mahkûm oldukları rûhânî cezâların şiddeti arttı; günâhların çokluğu da cezâ nevilerinin artmasına sebep oldu.*
>
> *İlk zamanlarda, istiyerek ve alenî olarak günâhlarını itirâf etmek sûretile işe başlandı. Orta zamanlarda ise, gerek piskoposlar, gerek papazlar, her günâhkârı ayrı ayrı sorguya çekip, fikrini, sözlerini ve hareketlerini itirâf ettirdikten sonra hükmünü verir, Allāh'ın mağfiretine nâil olmak şartlarını bildirirdi. (Hıristiyan mezheblerinin çoğuna sâlik olanların îtikādınca "hakk-ı ibâd"ı*[25]*, hak sâhibi olan insan değil, "Allāh'ın vezirleri" sayılan papazlar affeder).*
>
> *Pek büyük ehemmiyeti olan bu işe suiistimal karıştırılmamak için bir talîmatnâme tertib olundu. Bunu ilk vücûda getirenler Rum papazları idi. Papalık Lâtince'ye tercüme ile hükümlerini tatbik ettirdi. Şarlman asrında her katolik kilisesinde bir nüshası bulunur ve halktan gizli tutulmasına dikkat edilirdi. Zinâ, yalan yere yemin, mukaddes eşyâyi telvis*[26]*, çapulculuk ve adam öldürmek fiillerine karşı kırk günden yedi seneye kadar çile çekmek ve kefâret vermek icâb ederdi. Dua etmekle ve perhiz tutmakla geçirilen vakitler günâhın affını temin ederdi. Günâhkârın perişân kıyâfeti, çektiği eziyeti ve vicdân azabını irâe ederdi*[27]*; her işten ve cemiyetin her türlü eğlencesinden ve zevkinden mahrûm olarak çilesini doldururdu.*

---

[24] Inquisition: Engizisyon.
[25] Hakk-ı ibâd: kulların hakkı.
[26] Telvis: kirletme.
[27] İrâe etmek: göstermek.

Fakat herbir fiil ayrıca hesab edildiğinden, o ahlâksızlık asrında günâhı en az olan adam bile, yukardaki hesaba göre, üç yüz sene müddetle ezâ çekmek üzere bir borç altına kolayca girerdi.

Bu kadar ağır bir borcu ödeyebilmeğe insanın hayatı kifâyet edemeyeceğinden, papazlar buna bir çâre buldular. Zengin bir günâhkâr, her sene için 26 solidi (dört ingiliz altını), fakir dahi 3 solidi (dokuz şilin) öderse, günâhı affolunurdu. Bu kefâret akçeleri kilisenin, yâni Papaz Cemiyeti'nin, ihtiyâcına sarf olundu ve bu sûretle tükenmez bir servet ve kudret kaynağı el-de edildi (**G.** 2/644 - 6).

Altın ve gümüş sâhibi olmıyanlar, ona bedel olarak arâzi verebilirdi. Arâzisi de olmıyanlar için, papazlar sopa usûlünü ihdâs ettiler. Bu tedbir günâhkâr hakkında ızdırâblı olmakla beraber, kârlı bir muadil[28] idi. Bir senelik cezâya mukābil yenecek olan bu *inzibat sopalarının* mikdârı üç bin olarak tesbit edildi.

Günâhkâr, her yüz sopadan sonra, Dâvud peygamberin mezmurlarmdan bir tânesini okur ve ameliyâta devam edilirdi.

Bu husûsta sabrı ve tahammülü tükenmiyenlerin en meşhûru 1060 senesinde ölen ve Zırhlı Aziz Dominik ismini taşıyan keşiştir ki, ekim ayının 14 üncü günü bu zâtın yortusuna tahsis olunmuştur (**G.** 2/645).

Kadın, erkek pekçok kişi, gördükleri ve işittikleri bu gibi mukaddes numûneye göre hareket edip, bol bol dayak yemişler ve bu kefâret sâyesinde günâhlarının affedildiğine kanaat getirmişlerdir.

İş bununla da kalmayıp, dayak kefâretini başka birine havâle edebilmek usûlü de kabûl edildiğinden, dinç bir adam: anasına, babasına ve yâhut da lûtfunu gördüğü bir şahsa vekâlet ederek dayak yeyip onların günâhlarını affettirdiğine hem kendisi, hem onlar zâhib[29] olurlardı.

Bu işkencelere mahkûm olanlardan veyâ kendi arzuları ile tahammül edenlerden biri de Foulques (Fulk) Nerra'dır. Bu zat Anjou (Anju) Kontu olup, bütün ömrü zulmetmekle ve mukaddes sayılan şeylere karşı harekette bulunmakla geçmiştir. Şuna rağmen, arasıra pişmanlık getirdikçe, kiliselere ve manastırlara kıymetli hediyeler verdiği için, şöhreti halk indinde uzun sürmüştür. Günâhlarının kefâreti olarak tam üç kere Kudüs'e gitmiş ve son defa avdet ettiği zaman (1040) ölmüştür. Hikâye ederler ki bu seyahatlerinin birinde, iç tarafı kalın teller ile örülmüş bir kerevete oturup, boynuna da bir ip taktırıp "*Aman Allāh, bu hâin ve habîs günâhkâra merhamet et!*" diye bağırarak, araba içinde olduğu hâlde, Kudüs sokaklarında dolaşmıştır. Bu acıklı manzarayı temâşa eden Müslümanlar ile

---

[28] Muadil: eşdeğer.
[29] Zâhib: bir fikir ya da zanna kapılan.

Yahudiler'in kimi bir insanın bu kadar aşağıya düşmesinden dolayı teessüften, kimi de gülümsemekten kendilerini alamamış oldukları hatıra gelir.

O târihe kadar İspanya ve Afrika Müslümanları'na karşı sefere çıkan hıristiyanlara papalar mânevî vaitlerde bulunmuşlardı. Papa II. Urbain (Ürben) ise, Türkler'e karşı açtığı sefere, gidecek olanların umûmuna şâmil olmak üzere bütün günâhları, hem de hiç bir türlü cezâya ve kefârete mahâl kalmamak üzere büsbütün affettiğini ilân etti.

Avrupada felsefe prensiplerine rağbet ve istinâd etmek[30] yolu XVIII. asırda açılmıştı. O zaman yaşayan ahâlinin münevver kısmı, XI. asrın ahlâkı bozuk ve mutaassıb olan kütlelerine Papa'nın ibzâl[31] ettiği bu vaitlerin ne derecede müessir olduğunu tahmin etmeye muktedir değildi.

Papa'nın bu lûtufkârlığı üzerine ne kadar haydut, kātil ve kundakçı varsa, vatanlarında yapmakta oldukları fâciaları Türkler'e ve Araplar'a karşı yaparak günâhlarını affettirmek ümidi ile koşup mukaddes sefere iştirâki taahhüt ettiler. Milletin her sınıfına mensûb olanlar dahi bu sâyede günâhlarının affolunması fırsatından istifâdeye kalktılar. O zamanki Batı Hıristiyanları'nın hiçbiri, kendisini cezâdan münezzeh saymadığı gibi, keşişler dahi Papa'nın emri gereğince hareket ederek hem Dünyâ'da hem Âhiret'te mükâfâta nâil olmak üzere halk ile beraber sefere gitmek kararını verdiler.

Arz-ı Mev'ûd'a kadar yahudilere Allāh'ın geniş mikyasda yardım ettiği Tevrat'ta yazılmış olduğuna bakarak hıristiyanların da o gibi inâyete nâil olacağından Haçlılar şüphe etmediler.

13. Sefere gidecek reisler ile halk kütleleri bir takım kırallıklar feth edeceklerinden ve hesapsız servet edineceklerinden hiç şüphe etmiyorlardı. Hattâ İslâm Diyârı'ndaki derelerden süt ve bal akıp toprakları suladıkları, her tarafta mebzûl mikdârda altın ve mücevher bulunduğu, akik ve mermer ile yapılmış ve etrâfı lâtif kokulu fidanları hâvî bahçeli saraylar mevcûd bulunduğu kanaati Haçlılar'ın şevkini ve tamahkârlığını arttırmakta idi. (**G.** 2/646-647).

Bu ümitlere kapılanlar, Cennet'i andırdığı tasavvur edilen o bölgede, kılıçları sâyesinde birer prenslik edineceklerinden şüphe etmemekte idiler. Her haçlı, bir emîrin mâlikânesine sâhip olacağına inandıktan başka, rum kızlarının güzelliğini ve şaraplarının nefisliğini hatıra getirdikçe, sefere iştirâk arzusu aşırı derecede artmakta ve umûmîleşmekte idi.

14. Feodalite usûlünün ve kilise teşkilâtının tesis ve takviye ettiği zihniyete kapılan bîçâreler, böyle kârlı bir sefere gitmek üzere haç takındıkları günden i'tibâren, memleketlerinde görmekte oldukları zulümden kurtulup hür olarak

---

[30] İstinâd etmek: dayanmak.
[31] İbzâl etmek: esirgemeden bol keseden harcamak.

yaşayabilecekleri yerlere göçmek ümidi ile hareket ediyorlardı. Borçlu olanlar dahi faiz ve hattâ re'sülmal[32] ödemekten, mahkûmlar cezâya çarptırılmaktan kurtulmakta idiler.

15. Kudüs'e giderken önlerine gökten bıldırcın düşeceğine, yağ ve bal akan derelere tesâdüf olunacağına inanmıyanlar, istenilen şeyleri her yerde alabilmek âleti olan para tedârikinde bulundular. Bu maksatla zâdegân[33] arâzi ve şato gibi mallarını, köylüler dahi hayvanlarını ve çift âletlerini satıp paraya tahvîl ettiler. Bundan dolayı malların kıymeti düştüğünden, pekçok adam ucuz fiatlarla tarla ve hayvan alıp mal sâhibi olabildi.

Bu sûretle mal alabilen papazlar kendilerine mal satanlara duada bulunacaklarını bol keseden vaad ettiler.

Hulâsa olarak[34]: Haçlı Seferleri'nin âmilleri[35], gerek tertib gerek seferlere iştirâk edenler bakımından mütâlea edilirse, aşağıdaki noktalar tebârüz eder[36]:

A) Tertibdeki âmiller:

1. Sür'atle yapılmış ve hıristiyan âlemine siyâsî ve içtimaî bir tehlike hâline gelmiş olan İslâmiyet'i durdurmak ve tepelemek,
2. Tehlikeye düşen bahârat ve sâire ticâret yollarını sağlama bağlamak,
3. Katolik Kilisesi'ni tebaasını arttırmak, kudretini ve Kilise'nin servetini genişletmek,
4. Yeni ve zengin memleketleri idâre altına almak,
5. Şark, yâni Ortodoks Kilisesi'ni yok ederek rekābeti tasfiye etmek.

B) İştirâkteki âmiller:

1. Taassub: Allāh'a hizmet etmek, günâh affettirmek.
2. Menfaat: hürriyetini kazanmak, zengin olmak.
3. Sergüzeşt[37]: yeni memleketler görmek, meşhûr olmak.
4. Moda, propaganda ve taklîd.

Bütün bu husûslar Kudüs Haçlı Seferleri'ne gitmek arzusu nasıl taammüm[38] ettiği hakkında mâlûmat edinmeye kifâyet eder.

---

[32] Re'sülmal: sermâye, anapara.
[33] Zâdegân: soylular sınıfı, aristokrasi
[34] Hülâsa olarak: özet olarak.
[35] Âmil: etken.
[36] Tebârüz etmek: belirginleşmek.
[37] Sergüzeşt: mâcerâ.
[38] Taammüm etmek: genelleşmek.

Kudüs Meselesi

Merkezi Isfahan'da bulunan Selçuk saltanatı Yemen'e kadar olan ülkeleri ilhâk ettiği gibi, Kudüs'ü dahi zabtetmişti. Avrupalıları ürkütüp Haçlı Seferleri'nin zuhuruna sebep olarak ileri sürülen bu hâdiseden dolayı, Kudüs hakkında mâlûmat verilmesi lâzım gelir.

İkinci Halîfe Ömerü-l Fâruk 637 senesinde Kudüs'ü aldıktan sonra, hıristiyan ahâliye verdiği berâtın tercümesi buraya dercolundu:

> "Allāh'ın kulu ve mü'minlerin emiri tarafından İlya[39] ahâlisine verilen berāttır. Bu berâtın bahş ettiği emniyet onların canlarına, mallarına, kiliselerine, haçlarına, hastalarına, sağlamlarına ve sair milletdaşlarına şâmil olmak üzere aşağıda yazılı şartlar dairesinde bahş olunmuştur: 1) Onlara ait kiliseler mesken ittihâz edilmeyecektir ve bu mebanî[40] ile müştemilâtı tahrîb ve içinde bulunan emvâl müsadere olunmayacaktır. 2) Onlar dinî husûslarda bir gûna[41] cebir ve tazyîka dûçar ve hiçbiri ızrâr edilmiyecektir[42]. 3) Yahudilerin onlarla birlikte ikāmetlerine müsaade edilmiyecektir. 4) Diğer şehirlerin ahâlisi gibi İlya ahâlisi de cizye vereceklerdir. 5) İlya ahâlisi şehirlerinden bizanslıları tard edeceklerdir. 6) İlya'dan tard olunan bizanslıların canları ve malları her türlü taarruzdan masûn[43] olacaktır. Bizanslılardan İlya'da ikāmet etmek isteyenler de emîn olacaklardır ve cizye vereceklerdir. 7) Bizanslılarla birlikte İlya'yı terketmek isteyen ahâlinin de canları ve malları, kiliseleri ve haçları sıyânet edilecek[44], bunlar arzu ettikleri yere muvâsalat edinceye kadar bu masûniyet devam edecektir. 8) Ahâlinin cizye tediye etmek şartiyle bu ahdin ifâsına Cenâb-ı Hak ile Resûlü ve bütün mü'minler şahittirler"

Bu ahidnâme Hicret'in 15 inci (Milâd'ın 637) yılında verilmiş ve Hâlid bin el Velid, Amr bin el As, Abdurrahmân bin Avf, Muâviye bin ebu Süfyân tarafından şâhit sıfatı ile tasdîk olunmuştur (***Târih-i Taberî*** ve Ahmet Reşit Turnagil: ***İslâmiyet ve Milletler Hukūku***, s. 168). .

Türklerin âlîcenaplık seciyesine muvâfık olan bu ahkâm Selçuklar tarafından da tatbîk edildi. Bu sâyede Doğu ve Batı Hıristiyanları, Makāmât-ı Mukaddese dedikleri yerleri ziyâret için, bilhassa Paskalya yortuları münâsebetiyle Kudüs'e akın akın geliyorlardı.

---

[39] İlya: Kudüs 70 tarihinde yıkıldıktan sonra, Bizanslılar yeniden yapıp İlya tesmiye etmişlerdir. (yazarın notu)
[40] Mebânî: binâlar, yapılar.
[41] Bir gûna: herhangi bir biçimde.
[42] Izrâr etmek: zarar vermek.
[43] Masûn: 1) saklanmış, 2) sıyânet olunmuş, korunmuş, 3) sağlam, sâlim.
[44] Sıyânet etmek: korumak.

Fransızlar bu bölgede diğer hıristiyanlara takaddüm etmek istediler. Şarlman hikâyesi denilip Fransa'da köylere varıncaya kadar okunmakta bulunan efsâneye göre, bu imparatorun Kudüs'de hükümrânlık selâhiyetini Hârun er-Reşîd'den almış bulunduğuna umûmîyetle inanılmakta ve hıristiyanların oraları ziyârete gelmelerine Halîfe Ömer'in verdiği berât mûcibince müsaade eden müslümanların hâkimiyeti inkâr edilmekte idi. Gerek Batı gerek Doğu müverrihlerinin eserlerinde bu hükümrânlığın ne sûretle elde edildiğine dair hiçbir vesîka görülmemektedir.

Mısır Fatımî hükümdârlarından El Hâkim bi-Emrillāh, kendisinin insan şekline girmiş Allāh olduğunu iddia ederek, İslâmiyet ve Hıristiyanlık aleyhine harekete geçmişti. Bu cümleden olmak üzere, Kamâme Kilisesi'ni de tâ temellerine varıncıya kadar 1009 senesinde tahrîb ettirdi (Şemseddin Sâmi: ***Kāmus-ül A'lâm***, s. 1915; **G.** 2/637).

Batı ahâlisi İspanya'daki islâm âbidelerini yok etmekte devam ettikleri hâlde, Kamâme Kilisesi'nin tahrîbine teessüf ettilerse de, harekete geçmeyip, El-Hâkim'i yahudilerin gizlice tahrîk ettikleri zannına kapılıp, bu zavallıların bir mikdârını yakmak, bir mikdârını da tard etmekle iktifâ ettiler.

Mısırlılar El-Hâkim'i öldürdükten sonra, "İslâm müsâmahası" hükmüne ve Ömerü-l Fâruk'un berâtına tevfikan hareket ettiler. Bizans imparatorunun verdiği iane ile yerlilerin yardımı sâyesinde Kamâme Kilisesi 1048'de yeniden inşâ olundu; Batı Hıristiyanları Kudüs'ü ziyârete gelmeğe devam ettiler. Bu cümleden olarak, Birinci Haçlı Seferi'nden otuz sene evvel, Almanya İmparatorluğu başvekili olan Mainz Başpiskoposu ile beraber hayli piskopos, keşiş ve halk yedi bin nüfûs mikdârında olarak karadan Kudüs'e geldiler. Haclarını serbestçe ifâ ettikten sonra gemilere binerek İtalya'ya doğru yola çıktılar.

El Hâkim bi-Emrillāh'ın Kamâme Kilisesi'ni tâ temeline kadar tahrîb etmesine karşı Batı âlemi harekete geçmediği hâlde, seksen altı sene sonra Haçlı Seferi tertîb olunmasının sebebi Türkler'in Anadolu'ya yerleşmelerinden münbaistir[45].

Birkaç asır süren iğtişâşlar dolayısıyla gevşemiş olan Sûriye ve Mısır müslümanlarının yerine dinç bir unsurun şark ülkelerini müdafaa etmek mevkiine gelmesi, Papalığın ihtirâslarına karşı pek büyük bir mania teşkil edeceği bedihî idi. Buna karşı tedbir olmak üzere Papa II. Ürben, Türkler tarafından Kudüs Hıristiyanları'na zulmedildiği efsânesini ileri sürerek, İsâ'nın boş kabrini kurtarmak bahânesi ile katolik milletleri ayaklandırmağa teşebbüs etmiş ve iki yüz sene müdetle tahrîbat yapılmasına ve durmadan kan dökülmesine yol açmıştır.

Bu seferlerin nasıl yapıldığı ve ne gibi neticeler verdiği sıra ile aşağıya dercolundu.

---

[45] Münbais olmak: ileri gelmek, doğmak.

Fransız müverrihleri sekiz haçlı seferinden bahsederler. 1101 senesi seferi gibi mühim hâdiseleri meskût bırakırlar. Bu seferler bir kül teşkil ettiğinden, ehemmiyetli olandan hiçbirinin sükûtla geçiştirilmesi muvâfık olmaz.

* * *

BİRİNCİ HAÇLI SEFERİ

Fransız ırkına mensûb bulunan Papa II. Urbain'in (Ürben) 1095 senesinde, İtalya'nın Piacenza[46] (Piyaçensa) şehrinde topladığı rûhânî meclise Bizans İmparatoru Alexi'nin mümessilleri de geldi. Bu mümessiller: Anadolu'ya yerleşen Türkler ile Bizans arasında yalnız Boğaziçi mâniası kaldığını, bu husûs Şark İmparatorluğu için pek büyük bir tehlike hâline geldiğini, tehlikenin Batı milletlerine de sirâyet edeceği fikrini ileri sürdüler. Bu ifâdeleri dinlerken, meclis âzası ağlamağa başladı (**G.** 2/641).

Bizanslılara yardım göndermeğe karar verilmesi maddesi bir meclise bırakıldı. Bu meclisin sonbaharda Fransa'da toplanmasını Papa teklif etti. İşi böyle geciktirmenin sebebi, bir taraftan halkın şevkini arttırmak, diğer taraftan da cengâverlik vasıfları ile tanınmış olan Fransız milletini harekete getirmekti.

Piacenza meclisi dağıldıktan sonra, "Arz-ı Mukaddes" denilen Filistin'i "Müslümanlardan kurtarmak" (yâni zabtetmek) pek şerefli ve Allāh indinde o derecede mergūb bir iş olacağını papazlar her tarafta halka ilân etmeye başladılar (**G.** 2/642).

İkinci meclis Fransanın Clermont d'Auvergne (Klermon d'Overny), şehrinde, 26 kasım 1095 de toplandı. Papa, yüksek bir kürsiye çıkıp, Haçlı Seferi yapılmasını söyleyince, binlerce insan hep bir ağızdan: "*Allāh böyle istiyor, Allāh böyle istiyor*" diye haykırmağa başladılar. Cevap olarak Papa: "*Allāh böyle olmasını arzu ediyor. Bundan böyle harb âvâzesi, bu olsun. Bunu Rûhulkuds emretti. İsâ'nın müdâfilerinin gayretini tahrîk edecektir*" dedi. Ve "*Sâlip sizin necâtınız ve sa'y-i ebediyenizdir*[47]" sözlerini ilâve etti (**G**. 2/643). Papa halkın âvâzelerini, Allāh'ın ilhâmı diye telâkki etti, buna da herkes inandı. Yola çıkmak, ertesi sene ağustosunun onbeşinci gününe bırakıldı.

Başıbozuk Kütleleri

Ayak takımından mürekkeb olan kütleler, muntazam denilen kāfilelerden evvel hazırlandı. Bu gürûhun başında Keşiş Piyer vardı. Birkaç asilzâde ile beraber, papaz, keşiş, pekçok haydut ve fâhişe ile karışık 60.000 den ziyâde bîçâre alayı, 1096

---

[46] Râşid Erer, metinde, Piacenza'nın fransızcası olan Plaisance kelimesini kullanmış (Editörün Notu)
[47] Sa'y-i ebediyye: ebediyete kadar sürecek olan çalışma, gayret.

senesinin ilkbaharında Fransa'dan ve Almanya'dan hareket ettiler. Bunların arkasından 200.000 nüfûs daha yola çıktı.

İnzibattan mahrûm bulunan bu gürûh, Avrupa'nın her tarafından gelen serseriler ile çoğalarak, yola koyuldular ve yollarda pek dehşetli tahrîbat yaptılar.

İsâ'nın kātili olarak gösterdikleri yahudilere ilk taşkınlıklarını kolaylıkla icrâ ettiler. Verdün'de ve Rhin (Ren) ırmağı sâhillerinde Mainz, Spire ve Worms'da buldukları birkaç bin yahudiyi öldürüp mallarını yağma ettiler. Bu zavallıların en inatçıları taassuba karşı taassub gösterdiler. Evlerini tahkîm edip, tecâvüze karşıkoydular. Servetlerini yanlarına alıp aileleri ile beraber Rhin nehrine veyâ yangın alevlerine atılıp amansız düşmanlarının gazebinden kurtuldukları gibi, onlara da yağma edilecek bir şey bırakmadılar (**G.** 2/648).

Haçlı sürüleri, yaşamak için yağmacılık yapıp, cebir ve şiddet ile hareket ettikleri için, geçtikleri yerlerdeki hıristiyanların yâni Macar, Sırp, Bulgar ve Rum milletlerinin kinini ve garezini celbettiler (**M. I.** 4/251).

Bulgaristan piskoposu Teofilakt, bir dostuna yazdığı mektupta diyor ki: "*Frenklerin memleketimizden geçmeleri, bizi o derece meşgūl ve müteessir etti ki, artık kim olduğumuzu bile idrâk edemiyecek hâle geldik*" (**B.** 20).

Bu hâdise, sefere çıkan haçlıların din hislerinden ziyâde daha kuvvetli ve daha şiddetli ihtirâs ve yağma hisleri ile müteharrîk olduklarını göstermektedir. Bu taşkınlıktan görmüş ve yaşamış olan Garp müelliflerinin hiçbir fikir yürütmemesi veyâhut te'vil yolları araması, Garp'da fikir ve vicdân hürriyeti ve adâlet mefhûmu[48] husûslarında o hıristiyanları tahrîk eden taassubun oynadığı rolü meydana çıkarıyor. Oralardaki hıristiyanları Haçlılar "*bir nevi türk*" addetmekte idiler (**B.** 21). İleride tesâdüf edecekleri türklere neler yapmak istidâdında oldukları bu hareketlerinden ve mefkûrelerinden de anlaşılır

Bu serseri alayı Niş'de Bulgarlar'la karşılaşınca, ilk defa olarak idbâra[49] uğradı ve 10.000 kişi telef oldu. Geri kalanlar ormanlara kaçtılar. Keşiş Piyer yoluna devama başlayınca, ancak 30.000 haçlı kalmıştı.

Keşişin kaymakamı olan Gauthier-Sans-Argent (Züğürt Gotiye) haçlıların pişdâr[50] kısmına kumanda etmekte idi. 3000 süvârinin başında bulunan birkaç kont, yağma mallarından hisse almak için çapulcuların hareketlerini tecessüs etmekte idiler. "*Fakat serserilerin hakikî reisleri (mecnûnluğun bu kadar ifrâta varmış olmasına inanılabilir mi?), bir KAZ ile bir KEÇİ idi; bu hayvanları kesretli*

[48] Mefhûm: kavram.
[49] İdbâra uğramak: işlerin ters gitmesi.
[50] Pişdâr: bir ordunun öncü kolu.

sürülerinin başına koymuş olan bu hıristiyanlar onlara ÎLHÂM-I RABBANÎ atfetmekte idiler". (Albert Aquensis[51]; **L. I.** c. 31, p. 169[52]; **G.** 2/648).

Bu kahramanlar İstanbul önlerine geldikten sonra, sûr hâricindeki bahçeleri, sarayları ve kiliseleri, bilâtefrik[53] yağma ettiler. Tahrîbkârlık sâyesinde yaşayan bu misafirlerden kurtulmak için, İmparator Aleksi kendilerine: Türklerin elinde bulunan Boğaziçi'nin Anadolu sâhillerini zabtetmelerini tavsiye etti.

Haçlılar, akıl ve irâdelerini kaybedecek derecede tehevvüre mağlûb olduklarından, İmparator'un gösterdiği yerleri bırakıp, Kudüs yolunu işgāl etmiş bulunan Türkler'e taarruz etmek için İznik ovasına hücûm ettiler.

Alman haçlılarının bir kısmı Keşiş Piyer'den ayrıldı. 10.000 mikdârında olan Fransızlar onlara iltihak ile İznik civârına kadar ilerlediler ve en korkunç taşkınlıklara başladılar.

Müverrih F. Funck Brentano diyor ki: "*Reislerinden ayrılınca hiçbir intizam tanımıyorlardı. Türk çocuklarını yakalayıp, pişirmek için parça parça kesiyorlar veyâhut kazıklara geçiriyorlardı. Büyüklere de dehşetli işkenceler yapıyorlardı*"

Türkler bu haşarâtı İznik civârında beklemekte idiler. Boğuşma şiddetli oldu. Muntazam denilen haçlı ordusu gelip ölen dindaşlarının kemiklerinin yığınlarını görünce, onların uğradıkları âkıbeti anladılar. Zavallı Türkler. O vahşîlerin kurbânı olmak yetmiyormuş gibi, şerlerinden insanları kurtarmak üzere bir de imhâ etmek mecbûriyetinde kalmışlardır. Bu sâyededir ki: Müslümanlardan bir tek şehir bile alamadan ve vatanlarındaki reisleri ile zâdegân sefer hazırlıklarını henüz bitirmeden, ilk Haçlılardan 300.000 i Asya'da gömüldü.

Muntazam Ordu

Bu hâdiseler esnâsında muntazam ordu hazırlandı. Raymond de Toulouse (Reymon do Tulûz) kumandasındaki güney fransızları, İtalya'nın kuzeyinden, Hırvatistan'dan ve Bulgaristan'dan geçtiler. Tancrède ile Bohémond idâresindeki İtalya Normanları, Brindisi limanında gemilere bindirilip Arnavutluğa çıkarıldılar ve Makedonya'dan geçtiler. Paris civârından gelenler de o yolu tâkib ettiler. Fransa'nın kuzeyinden ve Flandre'dan hareket edenler, Godefroy de Bouillon (Godöfrua dö Buyon) idâresinde olarak Almanya'dan geçtiler. Fakat Macar hudûduna gelince,

---

[51] Fransızcasıyla *Albert Aquensis*, lâtincesiyle *Albertus Aquensis* ya da almancasıyla *Albert von Aachen* yâni Aachen'lı Albert, Birinci Haçlı seferinin vak'anüvisidir. 12 cildlik ***Chronicon Hierosolymitanum De Bello Sacro*** (Kutsal Kudüs Savaşının Günlüğü) başlıklı bir eseri vardır. (Editörün notu)

[52] (**L. I.** c.31, s.169) yazarın kitabın sonunda vermiş olduğu bibliyografyaya uymamaktadır. Bu bibliyografyada 31 cildlik yalnızca ***La Grande Encyclopédie*** vardır ama yazar da onu **E.** ile remzetmektedir. (Editörün notu).

[53] Bilâtefrik: ayırım yapmaksızın.

bundan evvelki haçlı sürülerinin ne kadar taşkınlık yaptıklarını görüp, hakkiyle bunlara karşı nefret duyan bu hıristiyan kavim, yeni gelenleri durdurdu.

Macaristan'dan geçebilmek ve değer fiatla yiyecek satın almak için, Godefroy Kıral'a murahhaslar yolladı. İki taraf uyuştu. Macarların îtimâdını kazanmak için Godefroy kendisini ve kardeşini Kıral Şarl'ın himâyesine tevdi etti. Mukāveleye riayet olunacağına dair iki taraf dahi İncîl üzerine yemin ettikleri gibi, hilâfında harekete kalkışacak olanların idam edilecekleri ilân olunarak, Lâtinler'in taşkınlığı ve düşmanlığı durduruldu (**G.** 2/654).

Belgrad'a doğru gidilirken, macar süvârileri haçlı kütlelerinin etrafını tarassut etmek sâyesinde, hem Haçlıların hem Macaristan'ın emniyetini istihsâl ettiler. Sava ırmağı geçilince, rehineler geri verildi, ordu da yoluna devam etti.

Koca bir ordunun İstanbul önüne gelmesi şehir halkını ürküttü. Bizanslılar, şövalyelerden birçoğunun karılarını, çocuklarını, hizmetçilerini, hattâ av köpeklerini ve av kuşlarını bile beraber getirdiklerini görünce, şaşakaldılar (**M. I.** 4/252).

İmparator Aleksi bu "müz'iç misafirler"den kurtulmak için onları hemen karşı yakaya geçirdi.

Ordu İznik önüne geldi. Yapılan yoklamaya göre: ordu mevcûdunun 600.000 kişiye bâliğ olduğu anlaşıldı. Bunların 100.000 kadarı harbe yarar piyâde olup, geri kalan 200.000 nüfûs ise, çocuk ve saireden ibâret idi (**W.** 2/245).

Başıbozuk gürûhunu temizledikten sonra, yeni kuvvet toplamak için Rum Selçuk Sultanı Kılıç Arslan Dâvut vilâyetlerde bulunuyordu. Yeni akını haber alınca, tedârikini ikmâl edemeden hemen geri döndü. Fakat Haçlılar İznik'i zabtetmek üzere iken aralarında Bizans bayrakları dalgalanmağa başlamıştı.

Bizanslılar gizlice Türklerle anlaşmış oldukları için, yalnız kendileri şehre girebildiler, Haçlılar'a kapıları açmadılar. İznik'teki Türkler ve bu meyânda Kılıç Arslan'ın anası bu sâyede Frenklerin ellerine düşmekten kurtuldular.

Selçuk hükûmeti Konya'ya naklolunup, Orhan Gāzî 1330 târihinde İznik'i alıncaya kadar, bu şehir 233 sene Bizanslılar'da kalmıştır.

Aleksi'nin hareketine Haçlılar pek ziyâde kızdıkları hâlde, Rumlar ile bozuşmak istemediklerinden, 15 haziran 1096 da İznik civârından ayrılarak, iki kol hâlinde yollarına devam ettiler. Bohémond'un kumandası altındaki kısım, üç gün sonra, şimdi İnönü denilen Gorgoni'ye geldi (**M.** 1/117).

Kılıç Arslan'ın alelacele toplayabildiği türk kuvvetleri, l temmuz 1096 sabahı birdenbire Bohemond kumandasındaki Haçlılar'ın üzerine yürüyerek harbe başladılar.

Aix-la-Chapelle[54] (Eks lâ Şapel) kilisesi papazlarından olup, 1121 târihine kadar yapılan Haçlı Seferleri hakkında, seferden dönenlerin ifâdelerini dinleyerek, vukuatı sahîh bir sûrette hikâye ederek yazdığı târihte, Albert d'Aix[55] (Alber d'Eks) diyor ki: "*Ordudaki baronların ve şövalyelerin karıları, esir olmayı ölmeye tercih ettiler. Harbin hercümerci sırasında, bu kadınlar en güzel elbiselerini giyerek, hem güzellikleri, hem cilveleri sâyesinde bu düşmanlarının (yâni Türklerin) gönüllerini almağa ve hislerine tesir etmeğe teşebbüs ettiler"* (**M.** 1/119). Demek ki daha yirmi beş sene evvel Anadolu'ya göçmüş olan Türkler, Frenk kadınlarnı, hem de kibar sınıf kadınlarını celbedebilecek derecede yakışıklı idiler, ikinci seferdeki Kıraliçe Eleonor hâdisesi de bunu te'yid etmektedir.

Bu sırada, ordunun ikinci kısmı tepelerde görününce, birinci kısım cesârete geldi.

Muhârebe geceye kadar devam etti, sonunda dehşetli bir katliâm oldu. Haçlılar Türk karargâhını aldılar; pekçok yiyecek, ziynetli çadırlar, nakliye hayvanları ve deve buldular.

Türkler Haçlılar'ı büyük bir cesâretle karşılamışlardı. Bu husûsta Benedictin râhiplerinden, fakih ve müverrih Guibert de Nogent (Giber dö Nojan), ***Gesta Dei per Francorum*** ismindeki eserinde diyor ki: "*Haçlılar, Yunanistan ve Anadolu yerlilerine karşı nefret duydukları hâlde, yalnız Türkler ile Frenklerin asker ismine lâyık olduklarını itirâf ettiler*". İki tarafın da aynı celâdet sâhibi olduğunu piskopos Barderik dahi söylüyor (**G.** 2/660).

Rum Saltanatı ismindeki Anadolu Selçuk Devleti, Marmara denizinden tâ Sûriye hudûduna kadar uzanmakta olduğundan, Haçlılar oradan geçmek zorunda idiler. Türklerin meşrû mülkleri olan bu bölgenin müdafaası sırasında, hükümdâr Kılıç Arslan Dâvud'un gösterdiği celâdet ve meziyet, düşmanlarının hayranlığını kazanmış ve bu husûs isminin târihe geçmesini temin etmiştir (**G.** 2/660).

Zafer neticesinde, gāliblerde hâsıl olan neşe ve gurur, mağlûbların meziyetlerini methetmelerine mâni olmamıştır. Müverrih Michaud (Mişo), (**M.** 1/123) diyor ki: "*Türkleri meth-ü senâ eden muasır müverrihler, Haçlılar'a her husûsta benzeyebilmeleri için Türkler'in hıristiyan bulunmaları lâzım geldiğini söylüyorlar*". Ayrıca: "*Eğer onlar hıristiyan dininde olsaydılar, Teslisi teşkil etlen üç zâttan birinin (İsâ'nın), bir bâkireden (Meryem Anadan) doğduğunu tasdîk etmiş bulunsa idiler, İsâ'nın çarmıhta ezâ çektiğini ve öldükten sonra dirilip, hem gökte, hem yeryüzünde hükümrân olarak, Rûhulkuds mârifeti ile insanlara teselli bahşettiğini itirâf etmiş olsalardı, muhârebede cesur, müdebbir ve mâhir olacaklarını ve başka hiçbir milletin onlarla kıyâs edilemiyeceğini*" ilâve ediyor. Şu son zamanlardaki Garplı müellifler artık bu eserleri niçin okumuyorlar da, iftirâ ve inkâr yoluna sapıyorlar?

---

[54] Aix-la-Chapelle: şimdi Almanya'daki Aachen şehri. (Editörün notu)

[55] Yâni yukarıda sözü edilmiş olan Aachen'li Albertus. (Editörün notu)

Haçlı ordusu Konya Ereğlisine geldikten sonra:

A. Godefroy bir kısım haçlı ile beraber ayrılıp Kayseri yolunu tuttu. Göksun ile Maraş arasında Toros dağlarının en güç yerlerinden geçerek Maraş'a geldi. Türkler şehirden çekilmiş, yalnız hıristiyanlar kalmıştı.

Haçlılar şehrin etrâfına kondular. Godefroy gelip bunlara iltihâk etti. Yanında bulunan karısı orada öldü.

Ermeni Prensi unvânını takınan Pancrace (Pankras) adında birisi, Kafkasya'da, şimalî İberya'da[56] hükümdârlık ettiğini ileri sürerek Baudouin'in hizmetine girdi ve onu ülkeler zabtetmeğe teşvik etti. Yağmacılık ümidi ile 400 süvâri ile 1.000 piyâde, Baudoin'in hizmetine girdi ve bu gürûh Urfa'ya doğru yola çıktı (**M.** 1/130).

O devirde Urfa hıristiyanlarının tâbi' oldukları reis, Baudoin'i yardıma çağırdı. Baudouin onu baba olarak kabûl ettiği hâlde, Urfa'ya girince halkı isyâna teşvik edip, Pankrası öldürdü ve hazineyi ve tahtı zabtetti. Ondan sonra, mülkünü genişleterek Doğu'da ilk Frenk Prensliği'ni kurdu.

B. Haçlı ordusu Kilikya'ya gelince, oraya yerleşmiş olan dostlarını buldular; onlar dahi haçlılara yardım ve kılavuzluk ettiler (**L. R.** 2/305).

Tarsus Türkleri haçlı bayrağını kale duvarına çekmeye râzı oldular. Bunun üzerine Tancrède şehrin önüne karargâh kurdu. Müteâkiben Baudouin kumandasındaki fırka geldi. Hıristiyanlarla müslümanlar arasında zuhur eden karışıklıktan istifâdeye kalkan kısım, duvarlardan aşarak, türklerin hepsini kestiler.

Az bir zaman içinde Kilikya Haçlılar'ın hükmü altına girdikten sonra, Tancrède İskenderun'u da aldı; bulduğu türkleri kesip Antakya'ya doğru yola çıktı. 20 Ekim 1097 de Nehrü-l Âs[57] üzerindeki demir köprüyü geçerek Antakya önüne kondu.

Bu şehri türkler 1084 senesinde Bizanslılar'dan tekrar almışlardı. Haçlılar yaklaşınca, civârdaki müslümanlar şehre ilticâ etti. Türk emîri 7.000 süvâri ve 20.000 piyâde ile şehre girdi (M. 1/143).

Haçlılar 600.000 raddesinde olup, yarısı silâhlı idi. Civârdaki Defne mesiresi ile çeşmesi, Nehr-ül-Âs sâhillerinin güzelliği, gâyelerini unutturdu. Kendilerini *İsâ'nın askeri* sanan bu gürûhun arasına safâhet ve ahlâk fesadı girdi (**M.** l/146).

[56] İberya: İspanya. (Editörün notu)
[57] Nehrü-l Âs: İskenderun Körfezi'ne dökülen Âsi nehri. (Editörün notu)

Haçlıların pek sağlam merbut[58] oldukları îtikadların her günkü hareketlerine büyük bir tesir yapacağı, iffetli ve kanaatkâr bir sûrette yaşayarak şehit olmağa hazırlanacakları tahayyül edilebilirdi. Fakat, her günkü tecrübe bu lâtif hayâli izâle etti. Dinî mâhiyeti haiz bulunmayan harblerin hiçbirinde, Antakya etrafında görülen safâhet ve fuhşiyât sahnelerine pek nâdir tesâdüf olunmuştur. Sûriye'nin havası o sıralarda dahi eski sefâhet ve ahlâksızlık ile meşbû olup Haçlı sıfatını takınan avrupalılar, tabîatin gerek telkin, gerek reddettiği arzu ve iğvaların hiçbirine mukāvemet edemediler, yâni yapmadıkları taşkınlık kalmadı (**G.** 2/664).

Antakya etrafına yayılıp yağma eden veyâhut zevk ve sefâya dalan Haçlılar, Türkler tarafından dağıtılıyor, yahut da itlâf olunuyordu.

Muhâsaranın ilk günlerinde iken, Haçlılar erzâkı tükettiklerinden, az zaman içinde açlık musîbetine mâruz kaldılar, ikişer üçer yüz kişilik kāfileler halinde etrâfı yağma etmeğe başladılar. Fakat bu sürüler yalnız kendi hesaplarına çalışıyorlardı (**M.** l/ 149).

Açlık şiddetlendi, yağmacılık da resmî bir şekil aldı. Hattâ Noel yortusunun merâsimini ifâ ettikten sonra, Tarent Prensi'nin ve Flandr Kontu'nun kumandaları altında olarak etrafa saldırdılar. Birkaç türk müfrezesini dağıtarak, ötede beride topladıkları gıdâları atlara ve katırlara yükletip karargâha getirdiler.

Her gün tekrarlanan bu akınlar esnâsında haçlılar dahi hayli telefat vermekte idiler. Hattâ Danimarka Kıralı'nın oğlu Suenon, nişanlısı olan Bourgogne Dukası'nın kızı Florine de yanında olduğu hâlde, gece vakti 1.500 haçlı ile beraber dolaşmakta iken, türklerin hücûmuna uğrayıp, kâffesi telef oldu (**M.** 1/151).

Kıtlık ve açlık günden güne fecaat hâlini almakta idi. Bu sefere iştirâk etmiş olan Foucher de Chartres[59] (Fuşe dö Şartr) ismindeki papazın ifâdesine göre, haçlılar civârda yağma etmedik birşey bırakmadıklarından ot, ağaç kabuğu ve kökü, at, eşek, deve, köpek, hattâ fareleri ve atların koşumlarını ve kayışlarını bile yiyorlardı. En had bir raddeye gelen açlık, zâten ahlâkı zayıf olan bu gürûhun bütün insanlık hislerini yok etti (**B.** 57). Büyük bir şevk ile, yegâne imkân olarak görülen, insan eti ile karınlarını doyuruyorlardı (**B.** 57). Bu husûs hakkında, sefere iştirâk etmiş olan Richard le Pélerin (Hacı Rişar)'ın te'lif ettiği ***Chanson d'Antioche*** (Antakya Destânı) ismindeki eserde görülen şiirlerinden bâzıları dikkat edilecek derecede ehemmiyetli olduğu için aşağıya naklolundu:

Asaletlû Piyer l'Ermit otağının önünde oturuyordu.
Kıral Tafur birçok adamları ile çıkageldi.
Bunlar bin kişiden ziyâde ve açlıktan şişmiş idiler.

---

[58] Merbut: bağlı.

[59] Foucher de Chartres (Lâtince kaynaklarda: *Fulcherius Carnotensis* diye geçer): yaklaşık 1058'de Chartres'da doğup yaklaşık 1127'de Filistin'de ölen fransız râhip ve târihçi. ***Gesta Francorum Jerusalem Peregrinantium*** başlıklı eserinde Birinci Haçlı Seferi'nde şâhit olduğu hâdiseleri nakletmiştir. (Editörün notu)

"Asaletmaab! Rahmet-i Rahmân adına bana yol göster,
Zira açlıktan ve zayıflıktan ölüyoruz" dedi.
Piyer cevap verdi: "Cebîn[60] olduğunuzdandır" dedi.
Haydi, şurada ölmüş yatan türkleri toplayınız,
Tuzlar ve pişirirseniz, pekâlâ yenir onlar.
Kıral Tafur: "Doğru söylüyorsunuz" dedi.
Otaktan ayrıldı, avenesini çağırdı,
Toplandıklarında on bin kişiden ziyâde idiler.
Türkler yüzüldü, barsakları çıkarıldı,
Etlerinden haşlama ve kebab yapıldı.
Doyasıya yediler, amma ekmeksiz olarak.
Bunu gören putperestler (Türkler?), pek korktular.
Et kokusundan hep duvarlara dayandılar.
Yirmi bin putperest, bu aveneyi seyretti;
Ağlamadık Türk kalmadı

(Antakya Destanı, **B.** 57-58).

Avene birbirine şöyle diyordu: "*İşte Karnaval'ın son günü "Mardi Gra" geldi. Şu türk eti zeytinyağında pişmiş domuz sırtından ve jambondan daha iyidir*". Çayırlarda artık türk ölüsü bulunmayınca:

Mezarlıklara vardılar, ölüleri çıkardılar,
Hepsini üst üste yığarak bir tepe hâline getirdiler,
Çürümüş olan barsaklan Nehrü-l Âs'a attılar;
Etlerin derilerini yüzüp rüzgârda kuruttular.

(Antakya Destanı, **B.** 58).

Bu sefâletin neticesi olarak Haçlı karargâhı artık ordu manzarası irâe etmemekte idi. Birçok haçlı bîtâb bir hâlde inlemekte, bir kısmı da civârda köpek leşi gibi şeyler aramakta idi (**M.** 1/152).

Bütün bu felâketlere, kaçmak hâdiseleri de ilâve oldu:

Sabır ve cesâret numûnesi olmaları icâb edenlerin kaçtığını görenlerin me'yûsiyeti son dereceye vardı. Başlarına gelen belâlardan dolayı haçlıların mes'ûl tuttukları Keşiş Piyer, bunların feryatlarını dinlemek ve safâletlerine iştirâk etmek istemediği gibi, bu Mukaddes Sefer'in neticesinden ümidini kesip karargâhtan gizlice kaçtı. Bu hâdise "*gökten yıldızlar düşmüş gibi haçlıları taaccübe düşürdüğünü*" keşiş Guibert de Nogent nakletmektedir (**M.** 1/153).

Hâdiseyi haber alan Tancrède hemen tâkibe çıktı, Keşiş Piyer ile Dülger Charpentier'yi yakalayıp rezâletle geri getirdi. Ordu, "cebîn bir sûrette kaçtığını" keşişin yüzüne vurarak, telkin ve teşvik ettiği bir dâvâdan aslā geri dönmiyeceğine İncîl üzerine yemin ettirdi (**M.** 1/153).

[60] Cebîn: korkak, yüreksiz, alçak.

Bu gibi vukuat esnâsında Haçlı karargâhına her gün pekçok yerli gelmekte ve Frenklerin şiddetli sıkıntılarını ve ümitsizliklerini, dönüşte vatandaşlarına anlatmakta idiler.

Bohémond orduyu bu tehlikeli durumdan kurtarmak için, hâdiseyi anlatanları bile isyân ettirecek bir tedbire müracaat etti. Bunu XII. asır müverrihlerinden, Sûriye'de Sûr şehri katolik metropolidi Guillaume (Giyyom) şu sûretle naklediyor:

> *Bohémond birkaç türk getirilmesini emretti. Bunları hemen öldürttü. Büyük bir ateş yaktırıp ve cesetlerini şişlere geçirtip pişirttikten sonra, akrabâ ve taallukatının yemeleri için kurulacak sofralara getirilmelerini emretti. Bunun ne demek olduğu kendisine sorulunca: "Bugün toplanan mecliste, kumandanların verdikleri karara göre, karargâhta bulunacak bütün türklerin ve hafiyelerinin böylece pişirilip prenslere ve orduya ikrâm edileceklerinin herkesçe bilinmesi içindir" cevâbını verdi* (**M.** l/ 155).

Bundan sonra kaçacak olanların da insan öldürenlere mahsus olan cezâya çarpılacakları ilân edildi. Fakat hâdiselere şâhit olanların ifâdelerinden anlaşıldığı üzere, haçlılarda her türlü ahlâksızlık; çadırlarda dahi kıtlık ile fuhuş, kumar ve safâhatin her türlüsü hüküm sürmekte idi. Bu felâket anlarında haçlıların ekserisine din adamlarının tesellîleri tesir etmiyordu (**M.** l/ 154).

Papa'nın murahhası ile papazların bir kısmı, bu taşkınlıkların ıslāhına teşebbüs ettiler. O aralık zelzele olduğundan, bu husûs Allāh'ın bir ihtârı olarak gösterilip dua edilmesi ve oruç tutulması haçlılara emrolundu. Karargâhın etrafında alay tertibinde dolaşılarak tövbe ve istiğfar kasîdeleri okundu. Bu tedbiri te'yid etmek üzere ordu ve ruhban reislerinden mürekkeb bir mahkeme kurulup mücrimleri tâkib ve tecziyeye memur edildi.

Sarhoş olarak yakalananların saçları kesildi. Din husûsunda küfürbazlıkta bulunanlarla kumarbazlara kızgın demirle damga vuruldu. Zinâ işleyen bir papaz çırçıplak olduğu hâlde sopa ile döğüldükten sonra karargâhın içinde gezdirildi.

Mücrimler mahkûm edildikçe, bunların kesretinden hâkimler ürktü. Umumî bir şekil alan fuhşu büsbütün durdurmak için konulan en şiddetli cezâlar bile tesirsiz kaldı. Bütün kadınların ayrı bir yerde bulundurulması kararlaştı. Fakat bu tedbir menedilmek istenilen cinâyetlerden daha çirkinlerinin vukuuna sebep oldu. Kocasız olduğu hâlde gebe kalan bir kadın bulununca, en ağır işkenceye dûçar edilirdi (**M.** 1/154).

Haçlılar Antakya'yı sekiz ay muhâsara ettiler. Yardıma gelen Türk ordusu ile kale arasında kalarak mahvolmak üzere iken, muhâfızlardan birinin hıyâneti ile iş değişti.

Müverrih F. Funck-Brentano Antakya'nın Haçlılar tarafından zabtını şöylece hikâye ediyor:

> *Şimalden hicret edip Antakya'da ihtidâ etmiş ve Firûz ismini almış olan bir yabancı, şehrin kulelerinden üçünün muhâfazasına memur edilmişti. Bohémond, Firûz ile gizlice münâsebete girip, kaleyi teslim ederse, kendisini tekrar Hıristiyanlığa kabûl ettireceğini ve kıymetli pekçok hediyeler vereceğini vaad etti; Firuz kaleyi teslime râzı oldu (**B.** 62). (Firûz, Bohémond ismini alıp, Kudüs'e kadar haçlılara hizmet ettikten sonra, tekrar müslüman olmuştur). Bir gece haçlı süvârileri ovaya, piyâdeler de sırtlara yayıldı. Bütün gece Firûz bunu beklemekte idi. Şafak sökerken, haçlılar kuleye yaklaştılar. Duvara dayatılan merdivenden evvelâ 60 haçlı yukarı çıkıp, arkalarından gelen arkadaşları ile üç kuleye yerleştikten sonra: "Allāh istiyor" sadâsını yükselttiler.*
>
> *Haçlılar diğer kulelere de çıkıp, buldukları Türklerin kâffesini vahşîyâne bir sûrette itlâf ettiler: bu meyânda Firûz'un kardeşi de telef oldu. Antakya'nın bütün meydanları cesetlerle doldu. Bunlardan çıkan müstekreh koku oralarda durmağa mâni oluyordu. Sokaklarda yürüyebilmek için ölülere basmak lâzım geliyordu. İki gün sonra kokudan geçilmez oldu. Katliâm bitince, zevk, sefâ ve fuhşîyat tekrar başladı. Mükellef ziyâfetler verilip, müslüman kadınları dans ettiriliyor, vahşîlik unutulmayıp erkekler de öldürülüyordu.*

Bu sefih adamların sefâsı çok sürmedi. Musul Atabeyi'nin imdâda gönderdiği Kerboğa ordusu ile beraber Antakya önünde göründü. Mısır'dan gelen başıbozuklar da orduya iltihâk etti. Eğer Kerboğa Haçlılar'ın almış olduğu Urfa'yı muhâsara etmek için üç hafta gecikmemiş olsa idi, Antakya ahâlisini kurtarmış olacakta (**B.** 66).

Kerboğa Haçlılar'ın İskenderun ile münâsebetlerini kesti. 8 haziranda Haçlılar Türkler'e hücûm ettilerse de, karmakarışık bir hâlde geri döndüklerinden, yiyecek tedârikine çâre bulamadılar, kıtlık ve açlık dehşetini göstermeğe başladı. Bir ekmek parçası bir altına satıldı. Haçlıların bâzıları kaçmayı tercih etti. Bunlardan gece vakti duvarlardan halatlarla inenlere "Funambule" (Fünambül), yâni ipte oynıyan lâkabı verildi, iş işten geçtikten bir sene sonra, Papa bunu haber alıp, Fransa piskoposlarına gönderdiği bir emirnâmede, kaçanları aforoz etti.

11 haziran 1098 gecesi, kaleden iplerle inip kaçanlar arasında Guillaume Grandmesnil ile kardeşi Aubri, Gui Trousseau, Clermont-lès-Liège Kontu Lambert ve arkadaşları vardı. Bu tabansız adamlar, imdâda gelmekte olan imparator Aleksi'nin karargâhına yetişip kurtuldular (**B.** 66).

Kaçanların bir kısmı, oradan memleketlerine döndü. Pişdâr kumandanı Hugues-le-Grand Fransa'ya çekildi. Bayraktar ve Meclis Reisi bulunan Etienne de Chartres da "utanmadan kaçtı". Dülger Charpentier ve Fransa Kıralı'nın akrabâsından olan Melun Vikontu Guillaume dahi savuştular (**G.** 2/665).

Gibbon diyor ki (**G.** 2/664): "Haçlılar kıvranıp dururken, bir papazın dindarâne bir şekilde yaptığı hilekârlık imdatlarına yetişti. Bu mukaddes seferde, bu dindar orduda, Allāh'ın ilhâmı sâyesinde gāibi görmek, gāibden haber vermek ve sık sık mûcizelere şâhit olmak âdet hükmüne girmişti. Antakya önündeki Haçlılar'ın en felâketli günlerinde bu hâdiselerin, fevkalâde bir şiddetle ve pek büyük bir muvaffakiyetle tekerrür ettiğine Frenkler çocuklar gibi inanıyorlardı.

Ahlâkı oldukça meşkûk bulunan Pierre Barthélemy isminde Marsilya'lı bir papaz, Haçlı meclisine müracaat etti ve şu beyânatta bulundu: Saint André ismindeki azîzin üç gece sıra ile rüyâda kendisine göründüğünü, Antakya'da Petro kilisesinde toprak kazılınca, İsâ'yı çarmıhta yaralamış olan mızrağın bulunacağını ve bu mukaddes silâh ordunun önünde götürülünce, müslümanların mutlaka mağlûb olacağı müjdesini verdiğini ilâve etti (**G.** 2/666).

Bunun üzerine, o kiliseye gidildi. Papaz Barthélemy'nin seçtiği iki kişi ile içeriye girilip, onun gösterdiği yeri on iki ayak (üç buçuk metre) derinliğinde kazdılar. O zaman Barthélemy çukura atladı. Cübbesinin içinde saklı bulunan ve bir müslüman askerine ait olduğu tahmin edilen bir mızrağı, çukurun dibinde bulmuş gibi dışarı attı. Altın ile işlenmiş bir ipek örtüye sarılıp sâdedil haçlılara gösterilince, bunların düşmüş olduğu ümitsizlik hemen sevince münkalîb oldu[61] ve hâsıl olan heyecân kendilerine eski cesâretlerini iade etti. Bunu gören reisler, ertesi sabah hücûma hazırlanmalarını kendilerine tenbih ettiler.

Râhip Raimond, mukaddes mızrakı omuzunda tuttuğu halde, 1098 senesi haziranının 28 inci günü Haçlılar Türkler'e hücûm ettiler|. Tam bu sırada, dağın birinde, beyaz elbise giyinmiş ve ellerinde parlak silâhlar tutmakta olan üç süvâri göründü. Papa'nın murahhası bu üç kişinin Aya Yorgi, Aya Teodor ve Aya Moris ismindeki azîzler olduğunu ilân etti. Bu müretteb hâdise sahîh kabûl olunarak Haçlılar'a cesâret verdi. Taassubları galeyâna gelerek, yaptıktan hücûm üzerine, Kerboğa ordusundaki emîrlerin maiyetlerindeki askerler dağıldı; Kerboğa da çekilmeğe mecbûr kaldı.

Halep, Şam ve Kudüs Emîrleri, ile beraber kaçan askerleri tâkib ettiler; sığındıkları yerlere ateş verdiklerinden bîçâreler alevler içinde kebab oldular. Frenkler, mağlûbların çadırlarında buldukları mebzûl yiyecekleri ve ganîmet mallarını taşıdılar. Kale muhâfızları da o gün teslim oldular. Muhârebede hazır bulunmuş olan ***Gestes*** müellifi diyor ki: "*Önlerinde beyaz bayraklı bir müfreze bulunan sayısız askerin dağlardan indikleri görüldü. Bunlar İsâ tarafından yardıma gönderilen ordu idi. Bu hâdise aslā yalan değildir, çok kişi görmüştür*" (**B.** 70-71). Durmadan bu gibi masallar yayılarak Haçlı Seferleri devam ettirilebilmiştir.

Esir düşen, hattâ teslim olan Türkler bile katlolunup, herşey yağma edilmiştir. Kadınlara gelince: "*Karınlarına birer kılıç batırılmaktan başka bir fenalık*

---

[61] Münkalîb olmak: dönüşmek.

yapılmadı” diye Kont dö Tulûz'un papazı tarafından ileri sürülen mütâlea, istilâcıların insan hisleri ile münâsebetleri kalmadığına delâlet eder (**B.** 71).

Haçlılar, bu muvaffakiyetten sonra, Papa’ya, Avrupa hükümdârlarına ve milletlerine yolladıkları mektuplarda muzafferiyetlerini iblâğ ettikleri hâlde uğradıkları felâketten ve zâyiattan bahsetmediler. Bizans İmparatoru Aleksi’nin Kudüs’e kadar Haçlılara refâkat edeceği hakkındaki vaadini hatırlatmak için İstanbul’a bir sefâret hey'eti gönderildi. Elçilerden Comte de Hainaut (kont dö Eno) İznik civârındaki dağlardan geçerken türklerin taarruzuna uğradı. Comte de Vermandois (kont dö Vermandua) dahi *Barbarların* (Müverrih Mişo Türkler’e bu lâkabı vermektedir) tâkibatından kurtulmak için bir ormana sığındı (**M.** 1/193).

Comte de Vermandois İstanbul’a geldikten sonra, kendisini elçi olarak gönderen arkadaşlarını unutup, utanmadan Avrupa’ya döndü.

Haçlılar, sonbahara kadar Antakya’da kalmağa karar verdiler. Orduda zuhur eden hastalıklar, kadınlarla fukarâdan çoğunun telef olmasına sebep oldu. Yeniden gelmekte olan haçlıların pek çoğu da Antakya’ya geldikten sonra, ayni âkıbete uğradı. Papa’nın vekili olan Puy Piskoposu çektiği meşakkate dayanamıyarak öldü.

Nihâyet ordu Antakya’dan kalkıp Maarrâ şehrine geldi; kanlı muhârebeler başladı. Haçlılar öldürdükleri Müslümanların cesetlerini ikiye biçip altın aramağa koyuldular. Diğer bir kısmı'da “*cesetleri parça parça kesip ve pişirip yiyorlardı*” (***Gestes***) (**B.** 76).

Mukāvemeti kesilen ahâli teslim oldu (11.XII.1098). Muhâsarayı idâre etmiş olan Bohémond ahâlinin karıları ve çocukları ile beraber kıymetli mallarını da alarak kale kapısına ilticâ etmeleri haberini gönderdi. Bu sûretle canlarını ve mallarını kurtaracaklarını vaad etti. Fakat bu haber bir hiyleden ibâretti. Zira, Maarrâ’ya girer girmez, kudurmuşcaşına katliâma ve yağmaya koyuldular. Kuyuları araştırıp pekçok kıymettâr mal buldular. Bohémond'un sözüne inanan bîçârelerin malları alındıktan sonra, kendileri de öldürüldü; bir kısmı da esir olarak satılmak üzere Antakya’ya gönderildi (**B.** 77).

Papaz Foucher de Chartres dahi: “*Müslümanların kâffesi en büyüğünden en küçüğüne kadar öldürüldü, ve neleri varsa yağma edildi*” diyor (**B.** 78).

Maarrâ’da da Haçlılar erzâksız kaldılar. Michaud: “*Barbarlıklarının mübalâgalı bir sûrette icrâ edilmesinden dolayı, Allāh cezâlandırmak istiyormuş gibi, karınlarını doyurabilmek için, öldürdükleri insanların cesetlerinden başka hiçbir şey bulamadıklarını ve bu iğrenç mecbûriyete pekçok haçlının mutavaat*[62] *ettiğini*” yazıyor.

[62] Mutâvaat etmek: itaat etmek, başeğmek.

Raimond d'Aguilers'in (Remon d'Agiler) papazı, buna dair nefret edilecek bâzı tafsilât vermektedir: "*Kıtlık o dereceye geldi haçlıların halk takımı, on gündenberi her tarafta görülen cesetlerinin tahallül*[63] *etmiş ve kokmuş etlerini oburcasına yiyorlardı*" (**B.** 78).

Aix (Eks) Başpiskoposu bu canavarlığı mâzur göstermeğe kalkışıp: "*Haçlıları iz'ac eden açlığa İsâ için mâruz kaldıklarını ve bu sebeb kendilerini mâzur göstereceğini*" söyledikten sonra: "*Hıristiyan askerler, bu sûretle ölüleri yemekle dahi Müslümanlarla harbetmiş oldukları*" şeklinde bir ucûbe söylemiştir (**B.** 1/199-200)

Her seferi, hattâ her şehrin yağmasını müteakib haçlıların aç kalmaları câlib-i dikkattir. Hiçbir istilâ ordusu bu müstevlîler kadar gıdâ sıkıntısı çekmemiştir. Bu hâdise Haçlılar'ın teşkilâtsız ve yalnız yağma ile meşgūl bir gürûh ve, vâsıtaları ile ikmâl işlerini temin etmeğe muktedir olmayan başsız ve dimağsız bir insan kalabalığı olduğu kanaatini takvîye etmektedir.

Haçlılar Maarrâ'dan kalkıp Şam Trabulusu'nun 30 kilometre şimal-i şarkında Kal'at-i Arka'ya geldiler ve muhâsaraya başladılar. Fakat, Antakya'nın zabtını temin eden Mukaddes Mızrak husûsunda, ordu ile papazlar arasında çıkan ihtilâf devam etmekte idi. Mızrak Comte de Toulouse'un muhâfazası altında olduğundan, bu sâyede toplanmakta olan ve sadaka denilen paralar, râhiplerin hırsını uyandırdı ve yaptıkları propaganda yüzünden gitgide bu tılsıma inanılmaz oldu (**G.** 2/667).

Münazaalara nihâyet vermek için papaz Barthélemy'nin *ateş imtihanı*'ndan geçirilmesi kararlaştı. Eğer bu papaz hakîkaten Allāh'ın ilhâmı ile hareket ediyorsa, mızrak da hakikî ise, kendisi ateşten vikāye[64] olunacaktı. Aksi takdirde yanacak ve mızrağın adem-i meşrûiyeti[65] meydana çıkacaktı.

Bu ameliyeye 8 nisan 1099 da teşebbüs edildi. Evvelâ, bu iş için yığılan odun, mu'tâd merâsimle tes'îd[66] edilip, bu husûs hakkında hüküm vermesi Allāh'dan niyâz edildi. Ondan sonra, 4 metre uzunluğunda bir sahaya iki sıra odun dizildi ve tutuşturuldu (**B.** 79).

Papaz Barthélemy yalınayak, sırtında gömlek ve elinde Mukaddes Mızrak olduğu hâlde yığının arasındaki yoldan geçmeğe mecbûr edildi.

Antakya Destanının 137. mısraından başlayan târife göre: "*Ateş yerinin etrafına pekçok haçlı toplanıp, odun atmakta idiler. Zavallı papaz, mahâretine ve atikliğine rağmen koşa koşa geçerken, karnı ve butları kavruldu ve son nefesine kadar bîgünâh olduğunu söyleye söyleye, can verdi. Mukaddes denilen mızrağın sahte olduğu bu sûretle meydana çıktı*". Tamah ve haset sâikası ile kendi papazlarına

---

63 Tahallül: bozulma.
64 Vikāye: kayırma, koruma esirgeme.
65 Adem-i meşrûiyet: geçersizlik.
66 Tes'îd: kutlama, kutsama.

bu ukūbeti yapan ve seyreden haçlılardan müslümanların ne bekleyebilecekleri pek kolay anlaşılır (**G.** 2/667; **B.** 80).

Kal'at-i Arka'yı alan Haçlılar, sâhilden geçerek yollarına devam ettiler. İtalya'dan gelen gemiler bol mikdârda yiyecek getirdikleri gibi, Haçlılar yol üzerindeki şehirlerin emirlerinden bol bol fidyeler alarak sâhilden ayrıldılar ve Kudüs'e doğru ilerlediler.

Kudüs'ün Zabtı

Memleketlerinden hareket ettikten tam üç sene sonra Haçlılar Kudüs'ü gördüler; sevinçten ölenler oldu. 15 temmuz târihine müsâdif cuma günü, saat üçte hücûm edip şehre girdiler. Dehşet verici bir sûrette katliâma başladılar (**M. I.** 4/256).

Uzun zamandanberi durmadan böyle hareket etmeye hazırlanmış ve alışmış oldukları için, haçlıların taassubu had bir dereceye varmış ve kalplerinde merhamet ve insaniyet hislerinden hiçbir eser kalmamıştı.

Müslümanların karşı durmayıp itaat etmeleri, Haçlılar'ı tatmin etmedi. Kadın, erkek ne buldularsa itlâf ettiler. Üç gün her taraf kana boyandı. Cesedlerin kokması sârî hastalıklara sebep oldu.

Yetmiş bin müslüman öldürdüler, yahudileri de sinagogda diri diri yaktılar. Kamâme Kilisesi'ne gidecek dua ettikleri müddetçe adam öldürmeğe ara verdikten sonra, cinâyetlerine ve mal yağmasına devam ettiler (**G.** 2/670).

Müslüman kadınlarını, sığınmış oldukları Ömer camiinde çocuklarıyla beraber ve onbin kadar müslümanı da da Süleymân Ma'bedi'nde itlâf ettiler. Orada herkim bulunmuş olsa idi, ayakları topuk kemiklerine kadar ölülerin kanına batardı. Bu cinâyetlerden sonra da yağmaya devam ettiler (**M. I.** 4/258).

Godefroy de Bouillon, Haçlı Seferi'ni teşvik ve tertîb etmiş olan Papa II. Urbain'e gönderdiği mektupta: "*Kudüste bulduğumuz düşmanlara (Müslümanlara demektir) ne yapıldığını öğrenmek isterseniz, mâlûmunuz olsun ki: Süleymân Ma'bedi'nin kapısı önünde ve Ma'bed'in içinde bizimkilerin atları dizlerine kadar müslüman kanlarına basarak yürüyorlardı*" ibâresini ilâve etmişti[67]. Bu mektup Roma'ya vâsıl olduğu vakit, Papa ölmüş ve bu tatlı haberi alamamıştı.

Foucher de Chartres, eserinin 18. bâbında[68] diyor ki: "*Bu sûretle adam öldürmekten bıktıktan sonra, haçlılarımız evlere yayılmağa başladılar, ellerine geçen herşeyi aldılar. Bir eve ilkönce hangisi girerse, bulduğu şeylerle beraber eve de sâhip oluyordu. Kānûn olarak tatbîk edilmek üzere bu keyfiyet daha bidâyette kararlaştırılmıştı*".

---

[67] Papa'ya bu haberi tebşir eden Godefroy de Bouillon'un heykeli Bruxelles'de Kıral Meydanı'nda, Saint Jacques-sur-Coudenberg kilisesinin önüne dikilmiştir. (Yazarın notu)

[68] Bâb: kapı, bölüm.

Bir insan, hangi millete mensûb ve hangi dine mu'tekid olursa olsun, yukarıda Kudüs bahsinde gösterildiği üzere Halîfe Ömerü-l Fâruk'un 636 senesinde Kudüs'ü aldıktan sonra, hıristiyan ahâliye verdiği berât ahkâmı ile Haçlı Avrupalılar'ın vahşetini mukāyese edince, bu müstevlîlere ve kurbanlarına acımamak mümkün değildir.

Kudüs'ün idâresi için katolik papazları bir Patrik intihâbını, ve onun kıral olarak da tanınmasını teklif ettiler. Fakat bu iddiayı mübalâğalı bulan şövalyelerin ısrârı üzerine, kırallığa Godefroy de Bouillon seçildi ve "Kamâme Müdafii" unvânını aldı.

Cismânî hükümdârlığı elde edemiyen katolik papazları, ortodoks mezhebini şiî[69] addettirerek, Kudüs Patrikliği'nin vâridatını ve hakkk-ı kazâsını[70] gasbettiler (Renaudot, ***Histoire des Patriarches d'Alexandrie*** s. 479). Bundan başka, Kudüs ile Yafa şehirlerinin dörtte birine de mâlik oldular.

Yerli hıristiyanlar, güyâ kendilerini kurtaranların (haçlıların) demirden yapılmış boyunduruğu altına girdikten sonra, müslümanların müsâmahakârâne muamelesinden mahrûm kaldıklarına teessüf ettiler (**G.** 2/671).

Katolik papazları doymak bilmediklerinden, yalnız maddî menfaat temini ile uğraşıyorlardı. Kiliseleri zabtederek, piskopos ve papaz tâyini ile meşgūl bulunuyorlardı. Bu sûretle ortodoks papazları lâtin papazlarının hırsına fedâ edildi.

Haçlıları dâvet ettiği söylenen Ortodoks Patriği Simeon'un yerine, ahlâkı oldukça meşkûk bulunan ve İngiltere Kıralı Guillaume'un büyük oğlu Normandie Dükü'nün râhibi olan Arnould, Kudüs Patrikliğine intihâb ve ik'âd[71] olundu, intihâbın ertesi günü şafakla beraber çanlar çalındı. Dua okunduktan sonra, halk kiliseden çıkıp ve hemen silâhlanıp Kudüs üzerine yürümekte olan Mısırlılar'a karşıkoymak üzere batı kapısından dışarı çıktı. Godefroy bunları idâre etmekte olup yeni Patrik dahi İsâ'nın asıldığı iddia olunan çarmıhı taşımakta idi. Papazların bir kısmı ile kadınlar, çocuklar Keşiş Piyer'in idâresi altında olmak üzere Kudüs'de kaldılar. Bu gürûh sürü hâlinde, mukaddes addolunan makāmları gece gündüz dolaşarak, Allāh'ın mağfiretini ve müslümanların itlâfını niyâz etmekte idi.

Haçlı ve İslâm orduları ovada karşı karşıya gelip, çarpışmaya başladılar. Haçlılar, Mısırlı'ların ilk saflarını yardıktan sonra, Duc Robert bunların büyük sancağını zabtetti. Bu haber üzerine Mısırlılar çekilmeğe başladılarsa da, Godefroy, şövalyelerin başında olarak, şiddetli hücûm ile taburlarını dağıttı. İşte o zaman katliâm dehşet kesbetti. Çöle kaçabilenler safâlet içinde oldular. Bu münâsebetle Haçlılar yeni muhâsımlarının türklere nisbetle pek az korkulacak derecede cebîn olduklarını gördüler (**M.** 1/254).

[69] Şiî: (buradaki anlamı) doğru yoldan sapmış.
[70] Hakk-ı kazâ: mahkeme etme, hüküm verme yetkisi; jüridiksiyon.
[71] İk'âd: bir hükümdârı tahta çıkarma, tahta oturtma.

Haçlı Seferlerinin birincisi bu sûretle hitâm buldu.

Avrupalı müverrihler ilk Haçlı Seferi'nin 600.000 kişiye mal olduğunu söylüyorlar. Fakat bunların geçtikleri yerlerde Macar, Bulgar ve Rum ahâli ile Türk ve Arapların uğradıkları telefat elbette Frenkler'inkinden pek fazladır; mal zâyiatı da başka.

Bütün bu vahşîlikler. Allāh'ın (yani "Allāh'ın Oğlu" dedikleri İsâ'nın) kabrini kurtarmak için yapılmıştır. Fakat bu iddianın, mânâsını anlamak hâlâ mümkün olamıyor.

Keşiş Piyer 1100 senesinde Avrupa'ya döndü; pekçok rölik getirdi. Belçika'da Huy civârında yaptırdığı manastıra duacı sıfatı ile yerleşip, 8 temmuz 1115 de öldü.

Vatanlarına dönen diğer Haçlılar dahi kıymetli ganîmetler getirmekle iftihâr ettiler. Meselâ: bir şişe içinde Meryem-Ana'nın sütünün bir damlası, diğer bir şişede Tevrât'ın rivâyetine göre Mısırda hüküm sürmüş olan Zulümât'ın (karanlığın?) az bir mikdârı, düşünmek hassasından mahrûm edilmiş olan halkın ibâdetine arzolundu (**B.** 92).

Sûriye'de Frenk Hükûmetleri

Birinci sefer sâyesinde Haçlılar Sûriye ile Filistin'de başlıca dört hükûmet kurdular :

1) Kudüs Kırallığı: 1099 dan 1187 senesine kadar 88 sene devam etmiş ve Salâhaddin-i Eyyûbî tarafından hitâma erdirilmiştir.

2) Edessa (Urfa) Kontluğu: Godefroy'nın kardeşi Bodouin tarafından 1098 de tesis olunmuştur. Bodouin Türkler'e esir düşüp Sivasa nakledilmiş ve 1103 de fidye-i necâtı[72] bir ermeni tarafından verilerek esirlikten kurtulmuştur. Urfa ile havâlisi 1144 senesinde Türkler tarafından zabtolunmuş ve Frenk hâkimiyeti ancak 46 sene devam edebilmiştir.

{**3) Trabulus Kontluğu:** 1108 yarihinde 70 Ceneviz tarafından 1098 de tesis olunmuş ve hiçbir vakit Kudüs kırallığına tâbi' olmamıştır. 1267 târihine kadar 169 sene devam etmiş ve Mısır Sultanı Beybars'ın istilâsı ile hitâma ermiştir.}[73]

---

[72] Fidye-i necât: esir düşen bir kimsenin esirlikden kurtulması için ödenmesi gerekli meblâğ.

[73] **{ }** içine alınmış olan bu paragrafın 4) de anlatılan **Trabulus Kontluğu** ile bir ilgisi yoktur. Bu paragrafın dizilirken yanlış dizildiği ve musahhihlerin de gözünden kaçmış olduğu anlaşılmaktadır. Sûriye'de tekevvün etmiş olan dört Frenk Hükûmeti'nin üçüncüsü **Antakya Prensliği**'dir. Bu paragrafın yerine şöyle bir paragraf vaz edilmelidir:

3) Antakya Prensliği: 1098 yılında gerek Kudüs'den gerekse Bizans'dan bağımsız olarak Bohémond tarafından kurulmuştur. 1268 târihine kadar 170 sene devam etmiş ve Mısır Sultanı Beybars'ın istilâsı ile hitâma ermiştir.

4) Trabulus Kontluğu: 1108 târihinde 70 Ceneviz gemisi ile gelen Bertrand[74], şehri muhâsara ve [*1109 yılında*] zabtetmiştir. Etraf yağma ve tahrîb edildi. Şehirde yün, ipek ve keten kumaş dokumakta mâhir 4.000 den fazla amele var idi. Bu san'at Haçlılar tarafından ihmâl edildi ve mahvoldu. "*Şehrin kütüphanesinde İran, Arap ve Rum edebiyatına ait eserler mevcûd olup, yüz hattat mütemâdiyen istinsâh etmekte*[75] *idi. Şehrin kadısı kıymetli kitap bulmak üzere her tarafa adamlar göndermekte idi. Şehir Haçlıların eline geçtikten sonra bu kütüphane yakıldı*" (**M.** 1/305). Bir gürûh câhil ve mutaassıb olursa, yapacağı iş elbette böyle vahşîliktir.

Askeri Tarîkatler

Filistinde tutunmakta en ziyâde alâkadar olan kilise erkânı, teşkilâta ve keşiş unsuruna istinâd etmiştir. Bu maksatla vücûda getirilen 3 tarîkate girenler, Türkler ile Araplar'a karşı harb edeceklerine yemin ederlerdi (**M.** 1/490 - 1/493; **G.** 1/293).

"Büyük Üstad" [*ya da Üstâd-ı Âzâm*] ismini verdikleri reisler, kibar aileler efrâdından seçilirdi.

Askerî Tarîkatler Haçlılar'ın Kudüs'e yerleşmesinden sonra kurulmuştur. Kudüs'ün istirdâdından[76] sonra, biri Rodos'a, biri Almanya'ya, biri de Fransa'ya çekilmiştir. Bunlar hakkında lâzım gelen mâlûmat [*kitabın sonundaki*] Lâhika'da[77] bulunmaktadır

1101 Seferleri

Bu seferleri yapanlar tamamiyle hezimete uğradıklarından, Avrupa'nın yeni müellifleri meskût bırakmakta ve Haçlı Seferleri'nin ikincisi olduğu hâlde sıraya ithâl etmemektedirler. Ehemmiyetine binâen aşağıda hülâsa edildi.

Birinci sefer esnâsında Haçlılar Kudüs'e gelinceye kadar dehşetli telefât vermişlerdi. Daha Antakya'dan hareket etmeden Avrupa'dan yardım istediler. Bu husûsta gönderdikleri mektuplar, kiliselerde okunup halk galeyâna getirildi. Kudüs'ün alınması yeniden dindârâne bir şevk uyandırdığından, yeni bir sefer hazırlandı.

Almanya imparatorunun akrabasından Poitiers (Puatie) kontu IX. Giyyom başa geçti.

(Editörün notu)

[74] Bertrand de Saint Gilles. (Editörün notu)
[75] İstinsâh etmek: kopyalamak.
[76] İstirdâd: geri alma.
[77] Lâhika: ek.

Gerek İtalya'da, gerek Almanya'da Haçlılar'ın şevki ve tehâcümü birinci seferinkinden daha umumî oldu; yalnız Lombardiya'dan 100.000 haçlı sefere çıktı. Kıt'alara Bavyera dukası Wolf ile İmparatorluk İmrahoru Konrad kumanda etmekte idiler. Avusturya kontesi İda dahi bunlara refâkat etti. Savua Kontu ile papazlara pekçok ihsânda bulundukları gibi, diğer zenginler dahi kilise ve manastır yaptırdılar.

Birinci Ordu

Birinci Ordu Lombarlar'dan mürekkeb idi. Ahâlisi hıristiyan olan Bulgaristan'dan ve Bizans eyâletlerinden geçerken, evvelki Haçlılar gibi yapmadıkları taşkınlık ve soygunculuk bırakmadılar. İstanbul'da büyük karışıklıklar çıkardılar ve büyük telefâta sebep oldular. Saraya da hücûm ettiler. Hediye vermek ve yalvarmak sâyesinde İmparator Aleksi bu yağmacıları Anadolu'ya geçirebildi.

Kāfile İzmit kasabası ve Hersek köyü civârında karargâh kurdu. Oraya İmrahor Konrad idâresinde bulunan seçme Alman askerleri ve Laon ve Soissons (Suason) piskoposlarının idâresinde Fransız Haçlıları geldi. Her haçlı ordusunda olduğu gibi, bu ordu: hacı, papaz, keşiş, kadın ve çocuktan mürekkeb olup 260.000 kişiye bâliğ olmakta idi (**M.** 1/262).

Kudüs'e gitmeden evvel Bağdad'ı ve Horasan eyâletini fethetmekten bahsedecek derecede câhil idiler. Fakat bu fikri ilhâm edenlerin gizli maksadı : iki sene evvel Türkler'e esir düşüp Sivasa sürülmüş olan Urfa Kontu Bodouin'i kurtarmak idi.

1101 senesi mayıs ayında Haçlılar yola çıkıp, doğuya doğru giderek yiyecek sıkıntısı çekmeksizin ve düşmana tesâdüf etmeksizin yollarına devam edebildiklerinden, gururları büsbütün arttı.

21 haziranda Ankara müstahkem mevkiine geldiler. Kaleyi aldılar ve türkten mürekkeb olan ahâliyi kılıçtan geçirdiler (**M.** 1/263).

Oradan Çankırı'ya gittiler, fakat alamayıp yollarına devam ettiler. O sırada safâlet başgösterdi. Türkler Haçlılar'ı iz'aca başladılar, istilâcılar birkaç fırkaya ayrıldı. Fakat alınan her türlü tedbire rağmen yollarda telef olmakta idiler. Fırkalar yine birleşti ve biraz rahat buldu. Kıtlık günden güne artmakta iken Haçlılar Osmancık ovasına geldiler. Merzifon'a doğru yola çıkmıya hazırlandıkları sırada, büyük bir harp olacağını Milâno Piskoposu ilân eti. Elinde tuttuğu ve Sen Ambruaz'a[78] ait olduğunu ilân ettiği kolu göstererek orduyu dolaştı. Reymon dö Sen Jil dahi Antakya'da keşf olunduğu söylenen Mukaddes Mızrağı o sûretle gezdirdi. Bütün Haçlılar günâhlarını itirâf ameliyesine tâbi' tutulduğundan, papazlar bu husûs ile pek ziyâde meşgūl oldukları gibi, İsâ nâmına günâhkârları affetmek sâyesinde dahi haçlıların ümitsizliğini haylice tâdil ettiler.

[78] Sen Ambruaz: San Ambrogio; fransızcası: Saint Ambroise. (Editörün notu)

Ordudaki her millet ayrı harbe girdi. Evvelâ Lombarlar Türkler'in hücûmuna karşı durdular. Fakat, birkaç saat sonra çadırlarına döndüler. Bunun üzerine Konrad Almanlarla beraber hücûma geçti. Lâkin âdeta bir ok yağmuruna uğramış gibi bîtab düşüp İtalyanlar'a imtisalen çekildiler. Müteakiben Burgonyalı'lar ileri atıldılarsa da, onlar da sonradan geri döndüler.

Başlarında Kont dö Blua[79] ile Laon Piskoposu olduğu hâlde Fransızlar'a sıra geldi. Bunlar da akşam üstü tâkatsiz bir hâlde döndüler. En sonunda Reymon do Sen Jil maiyeti ile ilerledi. Fakat bütün süvârileri telef olunca, Türkler'in tâkibinden kurtulmak üzere yüksek bir tepeye çekildi (**M.** 1/265).

Gece olunca, iki ordu birbirinden iki mil mesâfedeki karargâhlarında toplandılar. Reymond'un askerleri ile beraber Sinob'a doğru kaçtığı haberi birdenbire hıristiyanlar arasına yayıldı. Kaçabilecek hâlde olanların kâffesi birden karargâhtan uzaklaştılar. Sabah olunca, Türkler hıristiyan çadırlarına hücûm ettiler. "*Bu çadırlarda ancak yaşlıca hanımefendiler, bâkireler, çocuklar ve hastalar kalmıştı. Kaçan kocalarının ve akrabâlarının bırakmış olduğu bu kadınlar, barbarlardan (Türkler demek isteniyor!) başka kimse kalmadığını görünce ve bunların ellerine düşeceklerini anlayınca, ne derecede me'yûs oldukları' bedihîdir. Zaif bir hâlde olarak titremekte bulunan bu halk kütlesini Türkler'in gaddarlığından koruyacak kimse bulunmadığını anlamakta ve Alber d'Eks'in ifâdesine göre Türkler'in mekrûh perçemleri ile yabanî manzaraları, siyah ve pis bir durumda bulunan cinlere benzemekte idi"*. (Mağlûbların böyle çirkin iftirâlarda bulunmaları yalnızca kendi küçüklüklerine delâlet eder). 1 temmuz 1096 târihinde, İnönü muhârebesinde Haçlılar mağlûb olmak vaziyetine düşünce karılarının ve kızlarının süslenerek Türkler ile buluşmaya hazırlandıkları hatıra getirilirse, Alber d'Eks'in kullandığı kelimelerin mânâsızlığı anlaşılır. Bundan başka, Haçlılar'ı Türkler'in Anadolu'ya dâvet etmediklerini de unutmamak lâzımdır. Kaçan Haçlılar, analarını, karılarını ve kızlarını Osmancık'da Türkler'in, insâfına ve merhametine bırakmış olduklarından, nefret ve hakārete yalnız kendileri müstahaktır.

Türkler bu tahrîbkâr ve cebîn müstevlîleri tâkib ettiler. Mişo diyor ki (**M.** 1/266): "*Üç mil boyundaki arâzide, gerek kaçanlar, gerek kovalıyanlar, altın paralar, altın ve gümüş kap ve avâni ve ipek kumaşlar üzerinden geçiyorlardı. Ziynete müteallik, bulunan bu eşyâ üzerinde katil alâmetleri görünmekte idi. Sinob'a doğru uzanan bütün yerlerde, hıristiyan kanının dökülmediği hiçbir ova, hiçbir geçit, meskûn veyâ boş bir yer yoktu*".

Türkler'in Haçlılar'ı çağırmadıklarını, bu gibi müstevlîlerin İnönü'nde, Antakya'da, Maarrâ'da ve Kudüs'de ne gibi iğrenç hareketlerde bulunduklarını ve her tarafta kaçarken yerlere atılan eşyânın haydutlukla elde edilmiş olduğunu Mişo'nun bu münâsebetle de hatırlamaması bir müverrihin yapabileceği en büyük hatâdır.

[79] Conte de Blois

Frenk müverrihleri bu sûretle açlıktan, yorgunluktan ve me'yûsiyetten dolayı telef olanların 160.000 nüfûsa bâliğ olduğunu söylüyor. Fakat bunların bir kısmı kaçtığı gibi, mühim bir kısmı da Türkler'e esir düşüp canlarını kurtarmış ve insaflı muameleye tesâdüf etmiş bulunmaları muhtemeldir.

İkinci Ordu

Kont dö Növer ile Kont dö Burj idâresi altındaki Haçlılar 1101 mayısında İstanbul'a gelip İzmit'e doğru yollarına devam ettiler. 15.000 silâhlı askerden mürekkeb olan bu gürûh arasında, evvelkilerde olduğu gibi, pekçok keşiş, kadın, çocuk ve silâhsız halk kāfileleri mevcûd bulunuyordu. İki haftada Ankara'ya geldiler. Lombar kütlesinin âkıbetinden haber alınca, cenûba doğru yürüdüler.

Selçuk Devleti'nin merkezi olan Konya'yı birkaç gün muhâsaradan sonra, yollarına devam ettiler. Ereğli civârında Türkler göründü.

Kont dö Never'in kardeşi olup ordunun bayrağını hâmil bulunan Rober, kaçmaya önayak oldu. Ona imtisâl ederek[80] diğer reisleri dahi Adana'ya doğru kaçmaya başladılar. Haçlıların çadırları, malları türklerin eline geçti. "*Binlerce kadının ve çocuğun barbarların eline düşüp Horasan'a götürüldüğünü*" Frenk müellifi ifâde etmektedir (**M.** 1/267).

Üçüncü Ordu

Üçüncü Ordu Giyyom dö Puatu idâresinde olup, Klermon (*Clermont*) Piskoposu, Bavyera dukası Wolf ve Avusturyalı Kontes İda dahi beraberdiler. İstanbul'a geldiler. Fakat o zamanki müelliflerin dedikleri gibi, "*Anadolu'ya gidenler kabristana gitmiş demek olup, bir daha geri dönemediklerinden*", evvelki kāfileler hakkında mâlûmat alamadılar. Haçlıların bir kısmı Anadolu'yu milletlerini "*Garp milletlerin yutan geniş bir kabristan*" diye telâkki ettiklerinden, Filistin'e denizden gitmek arzusunda bulunuyorlardı. Diğer bir kısmı dahi Bizans İmparatoru'nun Haçlılar'ı denizde tâkib ve itlâf edeceği mütâleasını ileri sürmekte idi.

Müverrih Ekk[*eh*]ard [*von Urach*] diyor ki: "*En acıklı tereddütlerin neticesi baba kızından, kardeş kardeşinden, dost dostundan ayrılmakta ve canını kurtarmak için irtikâb olunan bu ahvâl, ölmek husûsunda duyulacak acıdan daha şiddetli idi. Kimi gemi ile gitmek, kimi Rumeli'ne dönmek, bâzıları da gemiye bindikten denize atılıp kaçınmak istedikleri ölüme doğru gitmek husûslarını ihtiyâr ettiler*". Alman Haçlıları arasında bulunan bu müverrih, hayli müddet tereddüt ettikten sonra, pekçok arkadaşla beraber gemiye binip Yafa'ya vâsıl oldu (**M.** 1/267).

İçinde pekçok kadın, erkek, çocuk ve ihtiyar bulunan bu ordu orak zamanında İzmit'e geldi. İlk Haçlılar'ın yolunu tâkib ederek Konya Ereğlisi'ne erişince,

[80] İmtisâl etmek: uymak, benzemek.

Türkler'le karşılaştı. Dehşetli bir çarpışmadan sonra, Haçlılar kaçmaya başladılar. Birkaç kont, baron ve dük dağlara sığınarak kurtulabildi. İki yerinden ok ile yaralanan Dük do Vermandua Tarsus'a kadar gidebildi ve orada öldü. Gerek muhârebe esnâsında, gerek kaçarken Kontes İda ile pekçok mâruf zâdegân karıları ve kızları kayboldu. Bâzı müellifler Kontes İda'yı atların ezdiğini, bâzıları da Türkler tarafından Horasan'a götürüldüğünü ifâde ederler (**M.** 1/268).

İkinci ve üçüncü ordulardaki kütlelerin uğradıkları âkıbeti târif eden garplı müverrihler, gālipler hakkında söylemediklerini bırakmıyorlar. Meselâ ikinci ordu Haçlıları için anlattıklarına bakılırsa, Türkler merhametsiz ve hunhar olmalarına mukābil, Haçlıların seçme zâtlardan mürekkeb olduğu, yanlarında da ırz ve nâmus numûnesi olan kadınlar ve azîz keşişler bulunduğu zannolunabilir. Avusturya'lı Kontes İda'nın da Horasan'a götürüldüğü ilâve olunuyor. Horasan'ın dağlar ve bataklıklar ile çevrili olarak dünyanın diğer memleketlerinden ayrı bulunduğu ve hıristiyan esirlerin hayvan sürüleri gibi ahırlarda kapatıldığını Alber d'Eks ilâve ediyor (**M.** 1/268). Fakat, bu haberleri kimden aldığını yazmıyor. Aldıkları esirleri hizmetlerinde kullanmadıktan veyâhut da itlâf etmedikten başka, üç ay uzaktaki yere götürüp orada beslemek gibi aptalca bir harekete türklerin niçin giriştiklerini düşünmeyen ve düşmanlarına karşı bu türlü iftirâlarda bulunarak insanları birbirine düşüren müellifler kadar insâniyete mazarrat veren hiçbir istilâ ordusuna tesâdüf olunamaz. (Masal kabilinden olan bir rivâyete göre, Kontes İda bir türk emîrine esir düşüp, meşhûr İmâdeddin Zengi'yi doğurmuştur. Haçlının bu ifâdesi, İmâdeddin'in cevheri ve kıymeti anasının avrupalı bir hıristiyan kadınının kanından olduğunu söyleyerek böbürlenmek ve Türk'ü küçültmek için olsa gerektir).

Hülâsa

Bu sûretle, hepsi de aynı âkıbete uğrayarak üç büyük Haçlı ordusu yok olmuştur. Mişo (**M.** 1/269) diyor ki: "*İlk Haçlı Seferi'nin muvaffakiyetle neticelenmesi keyfiyeti, avrupalıların büyük hülyâya kapılmasına sebeb olmuştur. Kudüs'e kadar Anadolu'da kendilerine karşı koyacak kimse kalmadığı ve bundan dolayı müşkilâta ve mâniaya tesâdüf edilmiyeceği hayâline kapılarak gitmek arzusu, felâketin mühim bir sebebidir*".

Aradan 820 sene geçtikten sonra bile, Avrupa büyük devletlerinin politikaları bu zihniyete göre idâre olunmakta idi. Şöyle ki 1918 de Mondros'da mütâreke imzâlandıktan sonra artık Türk Milleti'nin ehemmiyeti kalmamış olduğunu zannettiler. Aradan dört sene geçmeden, ne kadar aldanmış olduklarını acı bir sûrette anladılar ve Mustafa Kemâl'in zafere ve halâsa[81] ulaştırdığı Türk milletinin kayıtsız şartsız hürriyetini 24 temmuz 1924'de imzâladıkları Lozan Muâhedesi ile kabûl ve tasdîk ettiler. Avrupa'da pek büyük adam yetiştiğinde şüphe yoktur. Fakat bunların bir kısmı haçlı rûhunun te'siri altında kaldığı, düşmanlık gösterdiği hâdiselerden anlaşılıyor. Bu keyfiyet göz önünde tutularak, Türklüğe dair yazdıklarını ve söylediklerini iyice tartmak icâbeder.

[81] Halâs: kurtuluş, necât.

* * *

İKİNCİ HAÇLI SEFERİ

Haçlıların Kudüs'te kurdukları kırallık, bir taraftan Mısırlılar, bir taraftan da Türkler ile mücâdeleye mecbur kaldıkları hâlde tutunabilmeleri: Avrupa'dan gemilerle aldıkları yardım, ve Müslümanlar'ın birbirleri ile uğraşmaları sâyesinde mümkün oluyordu. Fakat yardım gitgide azalmakta olduğundan, durum günden güne müşkilleşti. 1144 senesinde zuhur eden bir hâdise bu müşkülâtı arttırdı (**W.** 1/300-301).

Selçuk hükûmeti reislerinden İmâdeddin Zengî, Frenkler'in kurduğu devletin doğu tarafındaki toprakların mühim bir kısmını geri aldı. Oğlu Nûreddin dahi bu fütûhatı genişletip, 1144 senesinde Urfa'yı alıp o taraftaki Frenk tahakkümüne hitâm[82] verdi.

Türklerin bu sûretle Kudüs'e yaklaşmaları râhip Sen Bernar'ı[83] harekete geçirdi. Bu keşiş II. İnnosan'ın[84] Papa intihâb[85] olunmasına hizmet etmiş olduğundan, büyük bir nüfûz kazanmış idi. Sevap kazanmak ümidi ile kendi nefsine revâ gördüğü işkencelerin büyük izleri vücûdunda görünüyordu (**W.** l/301).

Almanya'da Spire kilisesinde verdiği bir vaiz esnâsındaki teşvikātı İmparator III. Konrad'ın da Haçlı Seferi'ne gitmesine sebeb oldu. Diğer taraftan Şampanya Kontu Thibaut (Tibo) Fransa Kıralı VII. Louis'ye (Lui) karşı isyân etmişti. Kıral, Papa'nın tavsiyesine rağmen, bu tehlikeli âsiyi cezâlandırmaya kalkıştı. Kontu kovalayıp, her tarafı yaktı ve kana boyadı. Vitry kasabasını hücûmla alıp, rastgeldiği ahâliyi kılıçtan geçirdi. Kadın, erkek, çocuk ve ihtiyar, kurtulabilmek ümidi ile kiliseye sığındılar. Kıral kiliseyi ateşe verdi, 1300 kişiyi diri diri yaktı (**M.** 1/360).

Sen Barnar Kıral'a bir mektup gönderdi, "*Ayaklar altına alınan Kilise hukūkunu ölünciye kadar müdafaaya uğraşacağını, fakat kalkan ve kılıç kullanmayıp kendisine lâyık olan ağlamak ve dua etmek vâsıtaları ile harb edeceğini*" bildirdi. Kıral hatâsını itirâf etti ve Allāh'ın mücâzatına uğramak gāilesi zihnine büyük bir tesir yaptı.

Keşişin maksadı, bir kiliseyi tahrîb eden hükümdârı bu sûretle korkutarak, papaz sözüne itaate mecbûr etmekten ibâret idi.

---

82 Hitâm: son.
83 Saint Bernard
84 Innocent
85 İntihâb: seçilme.

Kıral Lui Allāh'ın cezâsına uğramaktan her ân korkmakta idi.. Büyük cinâyetleri affettirmenin papazlar nazarında yegâne çâresi Kudüs'deki makāmâtı ziyârete gitmekten ibâret olduğundan, Lui Müslümanlar ile harb etmeye karar verdi. Bourges (Burj) şehrinde topladığı bir mecliste bu kararını söyledi ve Langr Piskoposu Godefroy kıralın bu niyetini alkışladı (**M.** l/361).

Sen Bernar'ın tavsiyesi üzerine, Lui Papa'ya bir sefâret heyeti gönderdi. Papa da bu niyeti tahsîn etmekle[86] kalmayıp, bütün katolikleri bu sefere iştirâke teşvik ile, ilk sefere gidenlere II. Ürben'in vaad ettiği bütün menâfii, müsaadeleri ve imtiyâzları her tarafa yolladığı mektuplarla ilân eyledi. Semâyesi yalnız müsaadeden ibâret olan bu nîmetler, 1145 aralık ayında Viterbe şehrinde Papa'nın imzâladığı fermânda izah ve Sen Bernar'ı seferin tahakkuk ettirilmesine memur etti.

Vézélay şehrinde kurulan bir meclise pekçok papaz ve sivil koştu, geldi. Sen Bernar tevbekârlara mahsus bir kıyâfetle kürsüye çıktı. Kırala ve halka dedi ki: "*Silâh şakırtısı, tehlike, mesai, zahmet : işte Allâh'ın size yüklettiği vazifeler. Müslümanları mağlûb etmek sûretiyle günâhlarınızı affettiriniz ve Makāmât-ı Mukaddese'nin kurtarılması nedâmetinizin kıymettar mükâfatı olsun!*".

Bu beyânatı dinleyen zavallıların hepsi de kesişin sözlerine inandılar ve kâffesinin şevk ve neş'esi son dereceyi buldu.

Herkesin huzurunda kıral Lui, "*Sen Bernar'ın ayaklarına kapandı*" ve istediği bir haçı keşişin elinden aldıktan sonra hazır bulunanları ağlatan bir nutuk verdi. Yanında bulunan kıraliçe Eleonore de Guyenne (Eleonor do Güiyen) dahi keşişten bir haç alıp omuzuna taktı. Kıraliçenin bu hareketini gören ve işiten pekçok kadın dahi kendisini taklit etti (**M.** 1/365).

Noyon Piskoposu Simon, Langr Piskoposu Godefroy, Aras Piskoposu Alain (Alen), Lisieux (Liziö) Piskoposu Arnould dahi Sen Bernar'ın ayaklarına kapanıp Türkler'e karşı harb edeceklerine yemin ettiler. Diğer bir takım şövalye ve asilzâdeler de ayni şekilde hareket ettiler.

Bir tepenin üstünde yemin edilen yerde bir kilise yapılıp, Sen Bernar'ın va'zettiği kürsü halkın hürmet ve tebcîline arz olundu; bu merâsim 1789 senesine kadar altı buçuk asır devam etmiştir.

Sen Bernar'ın başkumandan olmasına karar verildiği hâlde, kurnaz keşiş bu tehlikeli vazifeden kaçınmış ve vâki' olan istirhâmı üzerine, bu hizmeti kabûl etmemesini Papa münâsib görmüştür.

Halkı teşvik etmek husûsundaki vazifesini bu keşiş o kadar mükemmel bir sûrette ifâ etmiştir ki, Papa III. Urbain'e yazdığı mektupta: "*Köyler ve şatolar bomboş gibidir, içlerinde babaları sağ olan* (yâni sefere giden) *yetimler ile dullar*

[86] Tahsîn etmek: güzel ve yerinde bulup takdîr etmek, beğenip alkışlamak.

vardır» demiş ve va'zettiği yerlerde işe yarar kimseleri kâmilen sefere iştirâk ettirdiğini ihsâs eylemiştir.

Fransa'daki faaliyetinden sonra Sen Bernar, Konrad'ın Spire şehrinde topladığı imparatorluk meclisinde dahi hazır bulunmuştur. Konrad sefere gitmek istemediğinden, birtakım mahzurlar göstermiştir. Fakat keşiş buna cevap verip: Papalık makāmı kendisini imparatorluk mevkiine getirdiği gibi, onu müdafaa etmeyi de deruhte etmiş bulunduğunu, Allāh kendisine yardımcı ve muhâfız olacağını temin etmek şeklinde kuru bir vaidde bulundu. Bu gibi sözlere inananlar sâyesinde papaz cemiyeti halkın zihnini istediği şekle sokabilmiştir.

Bunun üzerine İmparator keşişin verdiği sâlibi ve Allāh'ın takdîs ettiği ifâde olunan bayrağı almış ve harekete geçmiştir. Bir imparator buna inanınca, halkın nelere inanabileceğim tahmin etmek pek güç değildir.

Müslüman milletler dahi hıristiyanlarla harbe girişirlerdi. Fakat bu muhârebeler memleket ahâlisi ile ve fütûhat yapmak maksadı ile ihtiyâr[87] olunurdu. Hâlbuki, Ortaçağ Avrupası'nın milletleri yalnız türkleri itlâf için Kudüs'ü almak ve muhâfaza etmek bahâneleri ile harbe girişir ve bu uğurda her memleketten gönüllü toplanırdı. İngiltere'den dahi pekçok kişi bu sefere iştirâk etti.

Biri fransız, diğeri alman olmak üzere iki ordu teşkil edildi. Herbirinin başında bir hükümdâr ile Papa'nın bir murahhası bulunmakta idi. Bu ordular yetmişer bin süvâriden mürekkeb olup, pekçok piyâde halk da beraber gitmekte ve yekûnunu rumlar 900.000 kişi tahmin etmekte idiler (**L. R.** 2/321).

Almanlar Ratisbonne'da, Fransızlar da Metz'de toplandılar. Diğer taraftan aynı sefere iştirâk etmek üzere: Danimarka, Frise[88] ve Flandre[89] Haçlıları'nı hâmil bulunan 53 gemi, fırtınadan kurtulmak için Lizbon limanına sığındı. Haçlılar bu fırsattan istifâde ederek portekizlilerle uyuşup, civârdaki arap memleketlerini yağma ve ahâliyi katliâm ettiler. Müteâkiben bir kısmı vatanlarına döndü, bir kısmı da Kudüs'e gitmek üzere yoluna devam etti. Müşkîlâtın en büyüğü para tedâriki meselesi idi. Sefere gidemiyenler para verdiler. Kudüs'e varamadan ölenlerin vasîyetleri mûcibince hîbe ettikleri paralar papazlara teslim ediliyordu. Kıral Lui de istikrâz akdetti[90] ve vergi topladı, bir taraftan da Sen Bernar yahudilerin paralarını müsâdere ederek bunları cezâlandırmayı düşünüyordu. Bu yolda hareket etmesini Kıral'a tavsiye etti, ve bu tavsiyeye göre hareket olundu (**M.** 1/377).

---

[87] İhtiyâr: 1) seçme, seçilme, 2) katlanma.

[88] Fransızcası ve felemenkçesi *Frise*, almancası ise *Friesland* olan ve Kuzey Denizi kıyısında, Hollanda ile Almanya arasındaki ovalardan oluşan bölge. (Editörün notu)

[89] Fransa ile Belçika arasında Kuzey Denizi kıyısında, Artois tepeleri ile Escaut nehrinin ağzı arasında kalan bölge. (Editörün notu)

[90] İstikrâz aktetmek: borç para almak.

İlk Haçlı Seferinde zenginleşmiş olan papazlar da, bu yeni seferin masraflarına medâr olmak üzere hayli para verdiler. Her sınıf halk bu tediyâta iştirâk etti (**M.** 1/378).

Diyet Meclisi'nin tekrar toplanışında Sen Bernar'ın bir mektubu okundu. Pekçok prens ve râhip İsâ'nın mîrâsını müdafaa edeceklerine dair yemin ettiler. Bu "İsâ'nın mîrâsı" tâbiri daima nutuklarda zikrolunur, fakat mânâsını anlamak yalnız hıristiyanlara müyesser idi.

Müellif Otton: "*Bu işde hayran olunacak cihet, hırsızların ve haydutların gelip İsâ uğruna kanlarını dökmeğe yemin ettikleridir. Her mâkul insan bu husûsu Allāh'ın ilhâmına atfetmekle taaccüb de ederdi*" diyor. Fakat bu işin Allāh'ın ilhâmı ile zerre kadar münâsebeti olmayıp, günâhların ve suçların affolunmasından ve yağmacılığa izin verilmesinden ibâret olduğu bedihîdir.

Müslümanlara karşı harbedilmesi ve Haçlılar'a Allāh'ın yardım edeceği keyfiyeti, papazlarla zâdegânın ve halkın yegâne düşüncesini teşkil etti. Sen Bernar, Ren nehri sâhillerindeki köyleri dolaşıp, duası berekâtı ile körlerin gözleri ve sağırların kulakları açıldığı, topalların yürüdüğü ve hastaların ifâkat bulduğu[91] terâneleri her tarafa yayıldı. Yalnız bir gün içinde otuz altı mûcize yaptığı, bunların herbiri kilise çanları ile haber verildiği ve her defasında: "*İsâ, bize rahmet et! Bütün azîzler, bize yardım edin!*" diye halkın bağırdığı her tarafa ilân olunmakta idi. Birkaç defa bu keşişin elbisesi kapışıldı ve parçaları haç şeklinde omuzlara dikildi. Papazlar ahâliyi işte bu dereceye indirmişlerdi.

Sen Bernar Fransaya dönüp Etampes'da (Etamp) toplanan meclise iştirâk etti. Her taraftan gelen elçilerin getirdikleri mektuplarla prenslerin Haçlı Seferi'ne iştirâk etmek arzusunda bulundukları ve müslümanlara, yâni türklere karşı harekete geçmeye hazır oldukları iblâğ olunuyordu[92].

Yola çıkmak zamanı gelince, Kıral Lui, Fransa kırallarının muhârebelere götürdükleri bayrağı almak üzere Paris civârında Saint Denis (Sen Döni) manastırına gitti. Diz çökerek, azîzin himâyesini diledi. Bu âyinin ifâsından ve manastırın başrâhibine Fransa'nın idâre edilmesini havâle ettikten sonra, yanına kıraliçe ile saray halkının büyük bir kısmını alarak yola çıktı (M. 1/378-9).

Haçlıların sayısı ve seciyesizliği Bizanslılar'ı dehşete düşürmekte idi. Fakat "Türklerin müthiş kudretleri" frenkler ile rumlar arkasındaki düşmanlığı bir müddet için hafifletti. Türk hükûmet merkezinin İznik'den Konya'ya naklinden sonra, Rumlar bu esnâsında imparatorluğun emniyetini tehdit ve haşmetine hakāret etmekte olan Haçlılar'a tahammül edemez oldular. Bunlara dostça muamele edecekleri yerde, Rumeli'de ve Anadolu'daki şehirler Haçlılar'a kapılarını kapayıp, hem de kifâyet etmiyecek mikdârda olmak üzere, duvarlardan iplerle yiyecek veriyorlardı. Bu

---

[91] İfâkat bulmak: iyileşmek, hastalıkdan kurtulmak.
[92] İblâğ olunmak: bildirilmek.

nefretin sebepleri bilinince mâzur görülmesi mümkün de, ekmeğe kireç ve sair maddeler karıştırılmasını insâniyet tasvîb edemez. Geçitlerin tahkîmi, köprülerin yıkılması için Bizans hükûmeti tarafından vâlilere gizli emirler gönderiliyordu, kalan haçlıların malları yağma ve kendileri îdam olunuyordu. Askerleri ve hayvanları oklar atılarak telef ediliyordu. Yataktaki hastaları yakmakta ve öldürdükleri haçlıları yollarda asmakta idiler.

Bu gibi vahşiyâne hareketler Haçlılar'da da görülmekte idiyse de rumlarınkiler frenklerin gazebini mûcib oluyordu. Bizanslılarla türkler arasında münâsebet dostane bir şekil aldı. İmparator, türklerle muhâberede devam ettikleri gibi, Isaac Lange[93] İstanbul'da bir cami yapmalarına müsaade etti (**G.** 2/679).

Almanya imparatoru III. Konrad'ın götürdüğü haçlıların mikdârı 300.000 den ziyâde idi. Bunlar arasında, tıpkı şövalyeler gibi giyinmiş bir kadın fırkası[94] da mevcûd olup, başlarındaki kumandan, deriden yapılmış şalvar giyiyordu; mahmuzları yaldızlı olduğundan kendisine "Altın Bacaklı Hanım" unvânı verilmişti (**G.** 2/678).

İmparator, hükûmetin idâresini papaz Corvey'e (Korvey) havâle ettikten sonra yola çıktı. Ordu Trakya hudûduna gelince, rumların hıyânetinden, rumlar dahi haçlıların cebir ve şiddetinden şikâyete başladılar.

Haçlılar Kâğıthane'ye kondular; biraz sonra Anadolu'ya geçirildiler. Orada pek kesretli türk süvârileri müstevlîlere hücûm ile öyle mağlûb ettiler ki, içlerinden ancak yüzde onu İstanbul'a kaçabildidi (**W.** 1/301).

Dikkate şâyândır ki, Dumlupınar taraflarında cereyân eden bu hâdiseye müşâbih[95] olarak, 775 sene sonra o türklerin neslinden teşkil olunan mücâdele ordusu, yine o taraflarda müttefiklerin musallat ettiği Yunan Haçlı ordusunu perîşan ve Türk'ün istiklâlini istihsâl etti.

Konrad İstanbul'a doğru kaçarken Fransız Kıralı'na tesâdüf edip, mâcerasını anlatmış ve onun da ayni âkıbete düşeceğini ihtar etmiş ise de, sözü dinlenmemiştir. Konrad İstanbul'da bir kaç gemi kiralayıp kurtulabilen birkaç bin haçlı ile Sûriye'ye gitmiştir.

Fransa Kıralı Lui yoluna devam etti. Fakat Konya yolunu bırakıp İzmir yolunu tuttu. Noel yortusunu tes'îd etmek üzere birkaç gün Ayasuluk (Efes) şehrinde kaldı. Ondan sonra kolayca Menderes geçildi, ve bu keyfiyet Allāh'ın bir lûtfu addolundu. Hattâ Haçlılardan birkaç kişi: "*Kılıçlı bir süvârinin hıristiyan ordusu ile*

---

[93] Râşid Erer'in kitabının ilk baskısında burada bir baskı hatâsı bulunmaktadır. Isaac Lange diye bir Bizans imparatoru yoktur. Belki, fransızca olarak İsaac l'Ange (Melek İzak) denilmek istenmiştir. Söz konusu olan imparatorun rumca adı *İsaakios II Angelos*'tur.
[94] Fırka: bölük.
[95] Müşâbih: benzeyen.

beraber nehri geçip yol göstermiş olduğu" iddiasında bile bulundular (**M.** 1/390). Fakat bu yol orduyu halâsa götürmedi, felâkete sürükledi.

Haçlı ordusu Denizli civârında, şimdi Eskihisar denilen Laodicée şehrine vardı; orada Konrad ordusunun uğramış olduğu felâketin tafsilâtını öğrendi.

Ordu derhal Antalya'ya doğru yola çıktı. Ertesi gün öğle vakti bir dağın eteğine geldi, üçe ayrıldı. Bayraktar Godefroy de Rancon (Rankon) idâresindeki pişdâr kolu sarp geçitlerden geçerek dağın arkasındaki derenin kenarlarında çadır kurdu. Diğer kısımlar dahi yavaş yavaş ilerledi. Türkler birdenbire hücûm ettiklerinden, bu kısım pek müthiş durumda kaldı (**M.** l/391).

Bizzat Kıral'ın kumandasında ilerleyen dümdâr[96] kısmı, diğerleri ile birleşemeyip, dağın beri tarafında kaldı. Geceleyin kesretli türk kütleleri karargâhı bastılar ve orduyu dağıttılar. Kıral Lui ile Kıraliçe Eleonor karanlıkta bir ağaca çıkıp kurtulabildiler (**G.** 2/680) ve şafakla beraber pişdâr koluna yetiştiler.

Ordunun bakıyyetü-s süyûfu[97], Bizans idâresi altında bulunan Antalya limanına geldi. Civârdaki istihkâmlar türklerin elinde idi. Antalya ahâlisi kale duvarları sâyesinde rahat yaşamakta olduklarından, Haçlı ordusunu kabûl etmeğe râzı olmadılar. Haçlılar, uğradıkları musîbetlerin biteceğine ümitleri kalmayınca, me'yûsiyete düşüp cesâretleri kırıldı. Gemi tedâriki ciheti Antalya Rum Vâlisi ile müzâkere olundu. Beş hafta bekledikten sonra gelen gemilerin bütün orduyu yükleyemiyeceği anlaşıldı. Bu bîçâreler ne gibi bir felâket uçurumuna düşeceklerini anlayınca, bu hâle sebep olan Keşiş Sen Bernar'a lânet etmiş olsalar gerektir (**M.** 1/394).

Kıral Lui gemilere yüklenemiyecek olanlara zâdegândan üç reis tâyin etti. Kıraliçe Eleonor'u, saray halkı ile süvâri bakîyesini alarak gemiye bindi. Bu sırada pekçok haçlı gemiye bakmakta idi. Gemi gözden kaybolunca, mâruz bulundukları tehlikeleri mahzun mahzun düşünmeğe başladılar.

Hem Kıral, hem ordu kumandanı olarak bir senedenberi bin meşakkatle sürüklediği askerleri bu sûretle kendi başlarına bırakıp ve Kıraliçe ile maiyetini alıp kaçan Lui'nin bu hareketi, hem cengâver millet olan fransızların, hem de muhâsımları olan türklerin seciyelerine taban tabana zıt olduğundan, takbîh[98] olunması tabiîdir.

Antalya'da bırakılan zavallılar nizâm ve intizâmdan mahrûm kaldılar. Ortalık karmakarışık bir hâle geldi. Kumandanları olan Thierry (Tieri) ile Archambaud (Arşambo) dahi bir gemiye atlayıp, kendilerine ellerini uzatarak ve acı acı feryât ederek imdat isteyen bîçâreleri bırakıp kaçtılar (**M.** 1/395).

---

96 Dümdâr: kuyruk-tutan, bir ordunun ardından gelen artçı kolu.
97 Bakıyyetü-s süyûf: eli kılıç tutanlardan arta kalanlar.
98 Takbîh: çirkin görme, beğenmeme, tenkîd etme.

Haçlıların bir bölüğü 3.000 ve diğeri 4.000 kişiden mürekkeb olarak Adana yolunu tuttular; çoğu telef oldu. Arkalarından gelenler de aynı âkıbete uğradı. Antalya'da kalan hastalar da telef oldu. Haçlıların: "*Türkler ve Rumlar tarafından telef edilen hıristiyanların sayısını Allāh bilir*" dediklerini müverrih Michaud yazıyor (**M.** 1/394). Bu zât bîtaraf ve âdil olsa idi, Sen Bernar'ın taassubu yüzünden telef olan müslümanlar ile rumları da hesaba katardı. Hâlbuki, müverrih G. Weber diyor ki: "*Adanaya doğru kaçan haçlıların bir kısmı türklerin merhameti ve âlicenaplığı sâyesinde halâs bulmuştur* (**M.** 1/302). *Bir kısım haçlı da, kendilerini bu sûretle terkeden Allāh'ın, hakikî Allāh olmadığına zâhib olarak İslâmiyet'i kabûl edip, bunların sefilâne hallerine acıyan müslümanlara karışarak kurtulmuşlardır*" (**M.** 1/395).

Kıral Lui ile beraberindeki gürûh Antakya'ya gelince, prens Reymon dö Puatie (*Raymond de Poitier*) ile papazlar ve ahâli tarafından şevk ve hürmetle karşılandılar. Gelen Fransızlar, uzun bir yolculuğun meşakkatlerini ve arkadaşlarından çoğunun elemli bir sûrette ölmelerini unutup, zevk ve sefâya daldılar.

O sıralarda Antakyada: Comtesse de Toulouse, Comtesse da Blois, Sibylle de Flandre, Comtesse Maurille de Roussy, Talcquery, Duchesse de Bouillon gibi kibarlıkları ve güzellikleri ile meşhûr pekçok kadın var idi. Bunların şerefine Antakya Prensi Remon'un verdiği müsamereler Kıraliçe Eleonor'un iştirâki sâyesinde pek parlak oluyordu. Henüz yirmi beş yaşlarında bulunan bu genç kıraliçe, Güyen kontu IX. Giyyomun kızı ve Antakya prensi'nin yeğeni idi. Bu kıraliçe hem lâtif bir simânın, hem de zarâfetin câzibelerini haiz bulunuyordu. "*Bir hıristiyan kadınına yakışmıyacak sûrette hoşa gitmek arzusunda bulunduğu için, biraz haklı olarak ta'yib*[99] *olunuyordu*". Bu şekilde ifâdede bulunan müverrih Mişo (**M.** 1/396), ırza muhâlif harekette bulunmak yalnız hıristiyan kadınına yakışmadığını söylemek sûretiyle başka dinlere mensûb bulunan kadınlara yakıştığı zanında bulunduğu hatıra gelir; bu da hakîkate ve terbiyeye muhâliftir.

Kıraliçenin bu sefere iştirâk etmiş olması, dindarlıktan ve günâhlarını affettirmek için cefâ çekmek arzusundan ileri gelmiyordu. Haçlıların uğradığı felâket ve Makāmat-ı Mukaddese'nin muhâfazası kaygusu, sefâhate olan hudutsuz inhimâkini[100] hafifletmemişti. Günâhlarını çıkaran papazın verdiği nasihatlerin de işe yaramadığı bedihî idi.

Prens Reymond, Dımışk[101] hükümdârı olan Nureddin'e karşı kuvvetli bulunmak için Antakya'da fazla mikdârda Haçlı bulundurmak arzusunda idi. Bu maksatla haçlıların oradan ayrılmaması için izâz, ricâ ve hediye ibzâl etmekte idi. Reymond kıraliçenin hevesâtını teshîl etmek[102] sûretiyle ondan istifâdeye karar verdi ve onu Antakya'dan ayrılmamağa teşvik etti (**M.** 1/397).

---

[99] Ta'yib olunmak: ayıplanmak.
[100] İnhimâk: bir şeye aşırı düşkünlük.
[101] Dımışk: Şam.
[102] Teshîl etmek: suhûlet göstermek.

İlkbahar gelmişti. Nehrü-l Âs (Orontes) ırmağının gönül açıcı sâhilleri, Roma İmparatorluğu'ndanberi zevk ve sefâ yeri olan Defne mesiresi, Sûriye'nin lâtif havası, prensin teşebbüsünü kolaylaştırdı.

Antakya'da bulunduğu müddetçe sıra ile dikkatini celbeden hayli şövalye, hattâ bâzı müslüman meyânında bir "*genç türk var idi ki, kıraliçe Eleonor ona hediyeler vermiş ve onunla beraber yaşamak için kocasını bırakmak arzusunu dahi izhâr etmişti*" (**M.** 1/398).

Kıraliçe, Kudüs'e doğru yola çıkmayı geciktirmesini Kıral'dan ısrarla istedi. Lui şüpheye düştü ve kararını değiştirdi. Kıraliçe akrabâlık bahânesini ileri sürerek nikâhını bozdurmak niyetini izhâr etti. Prens Reymond ise, kıraliçeyi Antakya'dan ayırmamak azminde idi. Lui bu iki hâdiseyi kendisine hakāret sayarak yola çıkmayı ta'cil ile, geceleyin kendi karısını asker vâsıtasıyla kaçırdı (**M.** 1/398) ve Kudüs'e götürdü. Müverrih, Eleonor'un bu hareketleri Müslümanlar ile Şark Hıristiyanları'nı galeyana getirdi diyor. Bu husûsta Garp Hıristiyanları'ndan bahsetmediğine bakılırsa, onlarca ma'zur görüldüğü mânasına delâlet eder.

İmparator Konrad ile Kıral Lui Kudüs'de buluşunca birbirine sarılıp ağladılar. Getirebildikleri askerleri Kudüs Kıralı'nınkilere ilâve ile Şam'a hücûm ettilerse de muvaffak olamadılar. Garp müverrihleri buna Şark Hıristiyanları'nın hıyânetinin sebeb olduğunu ileri sürüyorlar (**W.** 1/302). Bu iddia sahîh ise, kendilerini müslümanlardan kurtarmak iddiası ile bu kadar cefâ çekerek gelen Haçlılar'a karşı Şark Hıristiyanları'nın niçin hıyânet ettikleri suali hatıra gelir.

Kahraman ve müdebbir Nûreddin Dımışk (Şam) şehrini fethedince, Haçlı Hükûmet'inin doğu hudûdu tehdit altına girmişti. Haçlılar ise hodbinlik, tama', haset gibi her türlü hevese ve uyûba[103] kapılmış oldukları için, durumları fenâlaşmakta idi. Bundan dolayı Konrad ile Lui Türkler'e karşı hiçbir muvaffakiyet elde edemediler, fakat yine cesur ve sofu vasıflarını haiz olarak vatanlarına döndüler (**G.** 2/680).

Lui, me'yus bir hâlde avdeti esnâsında, şeref ve diyânet kānûnları hilâfına olarak Rumlar tarafından tevkif edildi ise kendisi Roje'nin jenerali tarafından kurtarılıp Sicilya'ya getirildi ve izâz ve ikrâm olunduktan sonra Roma'dan geçerek Paris'e döndü.

Lui ile Eleonor'un nikâhı 1152 senesinde Papa tarafından fesholundu, ve o sene Eleonor, Normandi Dükü ve Anju Kontu Henri Plantagenet (Anri Plantajöne) ile evlendi. İki sene sonra Henri İngiltere Kıralı olunca, Fransa'nın batı güneyinde kāin olup Eleonor'un cihâzı[104] olduğu için Lui'nin kendisine iade ettiği geniş arâzi İngiltere Kırallığı'na ilhâk edildi. Fransa'nın başına belâ kesilen bu hâdise "Yüz Sene Harbi" denilen vukuata sebeb olmuştur.

---

[103] Uyûb: ayıplar.
[104] Cihâz: çeyiz.

Bu ikinci izdivaçtan Eleonor'un hâsıl ettiği oğullardan Rişar, 3. Haçlı Seferine gitmiş ve Arslan Yürekli unvânına nâil olmuştur. Kıraliçe Eleonor 82 yaşında olduğu hâlde, 1204 senesinde ölmüştür.

İkinci Haçlı Seferini tertib eden Keşiş Bernar 500.000 den ziyâde avrupalının telef olmasına sebebtir. Bulgar, Sırp, Rum, Türk ve Arap milletlerinin telefâtı ise bundan ziyâdedir.

Sen Bernar'ın mûcizelerinin "*Allāh'ın lisânı olup, en bîgâne görünenleri bile harekete getirmiş ve herkese kanaat ilhâm etmiş olduğunu*" müverrih Michaud (**M.** 1/370) yazmıştır. ***Nouveau Larousse Illustré***'de (**L.** 2/32) şu mütâlea göze çarpmaktadır: "*Hakîkaten hârika derecesinde olan melekât-ı akliyesi, zekâveti, şiddetli muamelesi ve faaliyeti cihetlerinden Sen Bernar asrının en büyük şahsiyetidir*". Keşiş efendi, hazırladığı seferin muvaffakiyetle hitâm bulmaması üzerine tekdire mâruz kalıp, kendisine sahte peygamber lâkabı verildiği de ilâve olunuyor (**L.** 2/32). Böyle bir adamı asrının en büyük şahsiyeti olarak göstermek, o asırda yaşamış olan avrupalılara mûcib-i şeref olmasa gerektir.

Sâlâhaddîn-i Eyyûbînîn Kudüs'ü İstirdâd Etmesi

Türkler'in ve Araplar'ın iğtişâş devrinde bulunmaları sâyesinde mevcûdiyetini muhâfaza edebilen Kudüs Kırallığı'nın durumu, Türkler'in toparlanması üzerine değişti (**G.** 2/688).

Musul Atabeği İmâdeddin, Sûriye'nin bir kısmını ilhâk etti ve lâtinlerin kurmuş oldukları devletleri ortadan kaldırmağa karar verdi.

Türklerin ilk olarak frenklerden geri aldıkları Urfa bölgesidir. İmâdeddin'in küçük oğlu Nûreddin dahi 1155 de Dımışk'ı (Şam'ı) almak sûretiyle Mısır yolunu açmış oldu. Onun yetiştirmiş olduğu Salâhaddin-i Eyyûbî 1169 senesinde Kāhire'yi alıp, Nûreddin'in vefâtında istiklâlini ilân etti. Bu hâdise üzerine Kudüs Lâtin Kırallığı'nın vaziyeti tehlikeye düştü.

Haçlılar 1177'de Askalon önünde Müslümanlar'a gālib geldiler. Fakat iki sene sonra Şeria (Jourdain) nehri kenarında mağlûb olup bir mütâreke istihsâl edebildiler.

Nakz-ı ahd etmek[105] Haçlılar indinde mûteber bir âdet hükmüne girmiş olduğu için, Renaud de Châtillon (Röno do Şatiyon) isminde bir şövalye, Mekke'ye gitmekte ve Salâhaddin'in anasını da götürmekte olan bir kervanın yolunu kesti ve yolcuları soydu.

[105] Nakz-ı ahd etmek: vermiş olduğu sözü tutmamak.

Salâhaddin'in şikâyetini ve kervanın iadesini Kudüs Frenk Kıralı reddettiğinden, Salâhaddin taarruza geçerek, Tâberiyye gölü civârında kâin Hittim'de Haçlı ordusunu perîşan etti (5.7.1187). Kıral Guy de Lusignan (Gi dö Lüzinyan) ile zâdegân dahi esir düştüler. Yafa, Sayda, Nablus ve diğer birkaç şehir haçlılardan istirdâd olundu.

Bu zaferden sonra, Salâhaddin, mağlûb kıralı kendi yanına oturtarak pekçok izâz ve ikrâm etti (**G.** 2/688).

Hittim galebesinden sonra, Salâhaddin Kudüs'ü muhâsara etti. Kaleye bir gedik açınca, Haçlılar teslim olmaya tâlib oldular. Salâhaddin buna muvafakat ederek 3.10.1187 cuma günü Kudüs'e girdi. Mağlûblara dokunmayacağı husûsundaki vaadini tuttu. Rumlar ve Doğu Hıristiyanları Kudüs'de kalmak müsaadesine naîl oldular, ***İskenderiye Patriklerinin Târihî*** ismindeki eserin müellifi Renaudot (Rönodo) (s. 545) diyor ki: "*Bu şarklı hıristiyanlar müslümanların hükûmetini Lâtin Hükûmeti'ne tercih ettiler*". Salâhaddin memlekete yabancı olan bütün garplıların kırk günde Kudüs'den ayrılmalarını emretti; fidye-i necât mikdârı tesbit olundu.

Kıraliçe Sybille (Sibiy) ile mülâkatı esnâsında Salâhaddin pek nâzik muamelede bulunduğu gibi, perîşan haline acıyarak gözyaşı bile döktüğünü Kıraliçe görmüştür. Salâhaddin dullarla yetimlere de sadaka dağıtmıştır.

Bütün bu muameleleri, insanların muhabbetini ve hayranlığını celbedecek mâhiyettedir (**G.** 2/690).

Muahede hükümlerini Salâhaddin'in tamamı tamamına icrâ etmiş olması ne büyük meziyetleri haiz olduğuna delâlet eder. 1173 senesinde ölen Kudüs Kıralı Amaury (Amori) ise: "*Allāh'ın düşmanlarına (Türklere demek istiyor!) verilen sözleri tutmamak lâzım geldiğini*" (**G.** 2/685) ifâde ettiği gibi, Hopital Tarîkatı reisi dahi kendisini bu yola sevketmişti. Tâberiyye Gölü civârında Hittim'de cereyân eden muhârebede Kudüs Kıralı esir düşüp, ıtlak olunduktan[106] sonra, piskoposlardan mürekkeb bir meclis topladı, Salâhaddin'e verdiği ahidden kendisini affettirdi! Korku tesiri ile edilen yeminin hükmü olmadığı iddia edildi (**M.** 2/93). Bu hareketler gözönünde tutulursa, iki taraftaki ahlâk mefhûmunun birbirine ne derecede zıd olduğu tezâhür eder. Amaury'nin, Hopital Tarîkatı reisinin, G. de Lusignan'ın ve onu mâzur gösteren piskoposların prensipini her nâmuslu adamın reddedeceği şüphesizdir.

Salâhaddîn Öşrü

Kudüs'ün Müslümanlara geçmesi üzerine, Haçlı Seferleri masraflarına karşılık olarak *Salâhaddin Öşrü* nâmı altında Papalığın ihdâs ettiği vergi, Kudüs

---

106 Itlak olunmak: serbest bırakılmak.

fâtihinin şerefi ve ilkā ettiği[107] dehşet i'tibâriyle mühim bir âbide mâhiyetindedir (**G.** 2/694). Bu vergi herkesin servetinden tahsil olunur ve vermiyenler aforoz edilirdi. Tafsilâtı Michaud'da (**M.** 2/68-70) yazılıdır.

* * *

ÜÇÜNCÜ HAÇLI SEFERİ

Kudüs'ün Müslümanlar'a geçmesi batı ülkelerinde dehşetli bir me'yûsiyete sebeb oldu. Bu haber İtalya'ya geldiği sırada, Ferrare şehrinde bulunan papa III. Urbain (Ürben) müthiş bir ızdırâba düştü ve Papalık için pek büyük olan bu felâkete dayanamıyarak çok geçmeden vefât etti (1187). (**M.** 2/61).

Bu ızdırâb bütün batı memleketlerine yayıldı ve taassub hissini tekrar uyandırdı. Kudüs Kıralı ile şövalyelerin esir düştüğünü, doğudaki hıristiyan şehirlerinin harâb olduğunu ifâde eden şarkılar tertib edilerek, her tarafta hüzünlü bir sûrette terennüm ediliyordu. Kamâme Kilisesi'nin Türk Şövalyeleri tarafından çiğnenmekte olduğu ve "*Muhammed'in İsâ'yı yere yatırmak sûretiyle mağlûb ettiği*" terânelerini tasvîr eden levhaları papazlar her tarafa götürüp halkı tahrîk etmekte idiler. Bu elemli hâdiseyi bildiren bâzı mûcizeler bile zâhir olduğu halka ilân ediliyordu. Bu cümleden olmak üzere, müellif Rigord: "*Argenteuil (Arjantöy) keşişleri Güneş'in gökten yere indikten sonra tekrar göğe yükseldiği görüldüğünü*" yazmıştır. İş bu kadarla kalmayıp, "*Birkaç kilisede haçların ve aziz resimlerinin bütün cemaatin huzurunda kanlı gözyaşı akıttıklarını*" bile îcat etmişlerdir (**M.** 2/61 - 62). Zavallı keşişler, zavallı halk!

Hıristiyan şövalyelerden birinin rüyâda gördüğü bir kartal kuşunun pençelerinde yedi mızrak tutarak ve şiddetli bir sadâ ile: "*Kudüs felâket içinde*" diyerek bir ordunun üstünde uçtuğunu söylediği ilân ediliyordu (**M.** 2/62).

Ahâlinin bu gülünç masallarla avunmak derecesine indirilmesi, ruhban sınıfının medeniyete değil, cehâlete hizmet ettiğine delâlet eder.

Bu şekilde her tarafta papazların yaptıkları propaganda tesirini gösterdi, İtalya'nın güneyinden tâ İskandinavya dağlarına uzanan ülkelerde silâhlı hacılar hazırlanıp yola çıktı. Gitmek istemiyen herkes *Salâhaddin Öşrü* denilen bir vergi vermeğe mecbûr tutuldu.

---

[107] İlkā etmek: bırakmak.

Almanya imparatoru meşhûr Frederic Barberousse (Frederik Barbrus) Lombardiya şehirleri ile harbe tutuştu. Papa dahi Lombarlar'ın ittifâkına girdi ve imparatoru aforoz etti. Frederik mağlûb olduktan sonra Venediğe gelip, Sen Mark[108] kilisesi önünde "*Papanın ayaklarını öptü*" (**D.** 1/208), aforozdan kurtuldu ve ömrünün sonunu Haçlı Seferi'ne hasretmeğe karar verdi.

Fransa Kıralı Philippe Auguste (Filip Ogüst) ve Kıraliçe Eleonor'un oğlu olan İngiltere Kıralı Arslan Yürekli Richard (Rişar) dahi öyle hareket ettiler:

A) Frederik Barbrus, mükemmel silâhlı ve intizamlı bir ordu ile beraber 1189 senesinde yola çıktı. 15.000 şövalye ile 15.000 müsellâh yâver, 60.000 süvâri ve 100.000 piyâde, Macaristan ovasında geçit resmi yaptı. Rumlar fransız süvârilerinin ve alman piyâdelerinin cengâverliklerini senâ ettikleri[109] sırada: bu ecnebîlerin demir ırkına mensûb cüsseli asker olduğunu, gözlerinden alev fışkırdığını ve su ile kan akmasını aynı bîgânelikle[110] temaşâ ettiklerini söylüyorlar (**G.** 2/678).

Haçlılar Bulgaristan'a girince, seferin mihnet ve meşakkatini anladılar: Ulahlar, Sırplar, Bulgarlar ve Rumlar kendilerini iz'âca başladılar; yoldan ayrılan haçlılara zehirli oklar attılar, onları yaraladılar ve soydular. Frederik, vahşî hayvanlara yapıldığı gibi bu düşmanlara tuzak kurdu; ele geçebilenler, murdar köpek veyâ yırtıcı kurt imiş gibi yol kenarlarına, baş aşağı ağaçlara asıldı. Bulgarlar da buna mukābil haçlı ölülerini ağaçlara astılar. Hıristiyanlar (haçlılar demektir) meskûn yerlere gelince, herkesin kaçmış, değirmenlerin tahrîb edilmiş ve yiyeceklerin götürülmüş olduğunu görmekte idiler. Rumlarla bulgarlar haçlıların yolunu kesmek için birleştilerse de muvaffak olamadılar. Fakat Frederik İstanbul'a yolladığı elçileri rumların hapsettiğini haber alınca, Bizans'a karşı Haçlı Seferi ilân etmesini Papa'dan iltimâs etti[111]. Kendisi de yolunu değiştirip, Edirne'den Gelibolu'ya gitti, oradan da Anadolu'ya geçti (**M.** 2/78-9); Balıkesir, Sart ile Denizli'den dolaşarak Konya'ya gitti. Yollarda mütemâdiyen sayısız türk askerinin taarruzuna uğradığmdan, Konya'ya eriştiği vakit, şövalyelerinden ancak bin kadarı at üstünde durabiliyordu.

[*Frederik Barbrus*] Konya'dan Silifke'ye doğru yola çıktı. Cydnus denilen Göksu Irmağı'nı[112] geçerken boğuldu. Haçlıların bir kısmı telef olup, diğerleri "*Artık Allāh kendilerini himâye etmiyor*" diyerek İslâm dînini kabûl ettiler (**M.** 2/87).

Avrupalılar Frederik'in yıkanırken boğulduğunu iddia ediyorlar. Fakat o asırlarda Avrupa'da yıkanmak usûlü yoktu; yıkanmak iddiası, imparatorun Türkler'den kaçarken boğulduğunu örtmek için olsa gerektir. Ordunun bir küçük kısmı imparatorun oğlu Frederik dö Suab idâresinde Sûriye'ye gitti.

---

108 İtalyancası *San Marco* (San Marko). (Editörün notu)
109 Senâ etmek: övmek.
110 Bîgâne: vurdumduymaz.
111 İltimâs etmek: 1) kayırmak, 2) yapılmasını istemek.
112 Burada bir hatâ bulunmaktadır. Cydnus, Göksu Irmağı değil Tarsusu Irmağı'dır (Editörün notu)

B) Deniz yolunu tercih etmiş olan İngiltere Kıralı Arslan Yürekli Richard (Rişar) ile Fransa Kıralı Philippe Auguste (Filip Ogüst), Sicilya adasına uğrayıp Messina'yı yağma ettikten sonra, Akkâ Kalesi önüne geldiler. Bunların yardımı sâyesinde Haçlılar şehri aldılar. Rişar aç gözlülüğü, mağrurluğu ve gaddarlığı yüzünden şerefini lekeledi. Akkâ'nın zabtına iştirâk etmiş olan Almanlar'a yağma edilen maldan hisse vermedi. Avusturya Prensi Leopold, Askalon şehrini muhâsaraya iştirâk etmek istemediğinden, Alman bayrağı çamurlar içinde sürükletildi. Esir ettiği 2.500 türk askerinin fidyesi tam saatinde ödenmediği bahânesiyle bîçâreleri hemen katlettirdi (**W.** 2/24). Rişar'ın ismi, vahşîyâne hareketlerinden dolayı müslümanlara dehşet verdiğinden, Avrupalılar indinde meşhûr olmasını temin etmiştir. Buna rağmen, Kudüs'ü alamayıp, me'yûs bir hâlde geri döndü.

Akkâ'da yağma edilen malların doğru paylaşılmadığından dolayı, Fransa Kıralı Filip Ogüst dahi şikâyet etmekte idi. Bu kıral bir müddet sonra Fransa'ya dönüp, Rişar'ın Fransada'ki eyâletlerini istilâ etti. Rişar dahi Avrupa'ya dönmek zorunda kaldı. Avusturya'dan geçtiği sırada tevkif olunup İmparator VII. Hanri'ye teslim edildi. Ancak müthiş tazmînat mukābilinde kurtarılabildi (1194).

Beş sene sonra, bir hâdise Rişar'ın ölümüne sebep oldu, şöyle ki: Rişar'a tâbi' bulunan Limoges (Limoj) Vikontu keşfetmiş olduğu bir hazinenin bütün muhteviyatını kendisine vermeğe râzı olmadı. Kıral gelip hazinenin bulunduğunu zannettiği Châlus (Şalü) şatosunu muhâsara ettiği sırada Bertrand de Gourdon (Bertran dö Gurdon)'un attığı okdan yaralandı, öldü[113]. Şato alındıktan sonra, kalede mevcûd bulunanların kâffesi asıldıktan başka, Bertran'ın diri diri derisi yüzüldü (**L.** 7/315). Bu hâdiseden de anlaşılıyor ki, vahşîlik Rişar'a münhasır değildi.

* * *

DÖRDÜNCÜ HAÇLI SEFERİ

Papa III. Innocent[114] (İnnosan)'ın en büyük emeli, Kudüs'ü Müslümanlar'dan geri almaktı. Fakat her tarafta birkaç büyük Haçlı Seferi ihdâs ettirilerek en dindar avrupalılar[*ın*] bile bıktırılmış olması Haçlıların, kendi menfaatlerini düşünüp, yol değiştirmelerine sebep oldu.

---

[113] Arslan Yürekli Rişar Fransa Kıralı VII. Lui'den boşanan Eleonor ile onun ikinci kocası ve daha sonra da İngiltere Kıralı olan II. Henri Plantagenet'nin oğludur. Daha 17 yaşında iken kıral olmak için babasına isyân etmiştir. Mağlûb olunca affedilmesini istirhâm ve istihsâl etmiştr (1174). İş bu kadarla da kalmayıp Fransa Kıralı Filip Ogüst ile ittifâk ederek babasına karşı tekrar isyân ile gâlib gelmiştir. Babası Rişar'a lânet ederek ölmüştür (1189) (**L.** 7/315). (Yazarın notu)

[114] Fransızcasıyla Innocent ya da italyancasıyla Innocento (innoçento) mâsum(!) demektir. (Editörün notu)

Dördüncü Haçlı Seferi denilen bu vukuat, evvelkiler gibi sâdece Sûriye ile Filistin'e taalluk etse[115] idi, hulâsa seklinde naklolunabilirdi. Fakat İstanbul'u alâkadar etmesi i'tibâriyle, tafsilât verilmesine lûzum görüldü.

Bu seferi tertîb eden III. Innocent zamanında (1198 - 1216) papalığın şânı ve kudreti en yüksek dereceye varmıştı. Malûmatı, meziyetleri ve idâre husûsundaki liyâkati sâyesinde en büyük papalardan biri olduğuna hâlâ inanan avrupalı vardır. Buna muhâlif mütâlea yürüten müellifler de eksik değildir. Ezcümle, müverrih Gibbon (**G.** 2/566) diyor ki: "*Imparatoriçe Teodora'nın askerleri, ancak gaddarlık bakımından Haçlı Seferleri kahramanlarının derecesine varabildiler. Fakat 3. Innocent, kan dökmekle şöhret bulan Teodora'yı da geçti*". İhdâs ettiği Haçlı Seferleri gözden geçirilirse bu hakîkat meydana çıkar:

1. Innocent papalığa intihâb olunur olunmaz, Sicilya müslümanlarını iğfâl etmeğe kalktı. Mektubuna inanılamadı. Gönderdiği ordu arapları mağlûb etti; bu bîçâreler Mazzara bölgesindeki kalelere çekildiler. Tamamen imhâ edilmeleri bu sûretle başlar (**M.** 4/409).

2. Innocent Baltık sâhillerinde bir rûhanî hükûmet kurmağa teşebbüs etti. Oliva manastırı keşişlerinden Christian (Kristiyan)'ı himâyesi altına aldı. Putperestlere Hıristiyanlığı kabûl ettirmeğe memur ettiği bu keşiş vâsıtası ile *Kılıç Kardeşleri* isminde, serserilerden mürekkeb bir tarîkat kurdu. Bu sâyede köylerdeki ahâliyi zorla hıristiyan ettirdi.

3. Innocent, İspanya müslümanlarına karşı da taarruza geçti. Fransa piskoposlarına mektuplar yazıp, hazırlamakta olduğu Haçlı Seferi'ne iştirâke Fransa halkını teşvik etmelerini emretti. Bu sûretle Fransa'nın iç işlerine açıktan açığa müdâhale etmiş oldu.

Müslümanları mahvettirmesini Allāh'dan niyâz etmek üzere, Roma sokaklarında çoluk çocuk da dâhil olarak büyük kāfileler dolaştırıp âyinler yaptırdı. İspanya arapları mağlûb oldular: katliâmın derecesini yalnız Allāh bilir.

4. O sene, çocuklar bile Haçlı Ordusu tertib ettiler (1212).

5. Innocent, Fransa'da yayılan Albigeois[116] (Albijua) ismindeki hıristiyan mezhebi taraftarlarına karşı da harekete geçti. Kıralı ve baronları teşvik etti ve bütün Haçlılar'a türlü türlü vaadlerde bulundu. Harekete geçmek için emir alan Toulouse Kontu VI. Raimond, verilen emri dinlemediğinden, aforoz edildi.

Papa, göndermiş olduğu murahhasın öldürüldüğünü haber alır almaz, hemen Albigeois'lara hücûm etmeleri için Avrupa katolik hükümdârlarına emir verdi.

[115] Taalluk etmek: ilişiği, ilgisi bulunmak.

[116] Albigeois'lar ya da Cathar'lar Hıristiyanlık içinde Mani dininin tesirinde kalmış bir inanç hareketinin müminleri idi. Bu hareket Avrupa'da önce Bulgaristan'da Bogomil'ler adı altında geliştikten sonra XII. yüzyılda Fransa'nın güneyinde de yayılmış bulunuyordu. (Editörün notu)

Akın akın gelen Haçlılar'ın taarruzları vahşî bir mâhiyet aldı, ne kadar çok Albigeois öldürülürse, o kadar sevap işlenmiş sayıldı. Bu sefer de gelenler, ne yaparlarsa ve ne yağma ederlerse kendilerine helâl edileceği ve bütün günâhları affolunacağı ilân edildiğinden, çapulcu alayları her taraftan koşup geldiler.

Sefere, tüyler ürpertici bir vak'a ile başlandı. Beziers (Bezie) şehrini alınca. Haçlılar'ın "*Kimsenin durumuna ve yaşına bakmayıp ve kadın, erkek, çocuk tefrik etmeyip, 20.000 kişi öldürdüklerini ve mallarını yağma ettiklerini*" Papa'nın murahhası, gönderdiği bir mektupla bildirdi (**M. I.** 4/329).

Şatodan 80 şövalye çıkarılıp, hepsinin hemen asılmasını Kont dö Monfor emretti. Sehpalar yıkılınca, bîçâreleri boğdurdu. Şato sâhibinin refîkası, Kont'un emri mûcibince diri diri kuyuya atılıp, üstüne taş yığıldı. İş bu kadarla kalmadı, şatoya sığınmış olanların kâffesi, hem de fevkalâde bir şevk ile, diri diri yakıldı (**M. I.** 4/330).

Bu sûretle ahâlinin erkek kısım tamamiyle yok edildiğinden, şehre yerleştirilen Aragon askerine şehrin kadınları verildi.

Papalığın Inquisition (Engizisyon) memuru olan Dominiken râhiplerinin mütemadî gayretleri sâyesinde Fransa'nın cenûbunda Albigeois mezhebine mensûb hiç kimse kalmamıştır.

6. 1204'de İstanbulu alıp yağma ve tahrîb eden 4 üncü Haçlı Seferi'ni işte bu Papa III. Innocent tertîb etmiştir.

Sultan Cem'i 300.000 altın ücret mukābilinde zehirleyen Papa VI. Alessandro Borgia (Borciya)'nın zehirleyicilikteki mahâreti, ve fuhşîyata alenî olarak dalması, pek çirkin bîr hayat sürdüğüne delâlet eder. Fakat, III. Innocent'ın 18 sene içinde Baltık denizinden İspanya'ya, Fransa'dan Sicilya'ya ve İstanbul'a uzanan memleketlerde ne kadar tahrîbata ve kan dökülmesine sebep olduğu düşünülürse, Alessandro Borciya'nın kabahatleri pek küçük kalır. Diğer taraftan Innocent'ın sırf kendi mevkiini yükseltmek, ve nüfûzunu arttırmak için itlâfına sebep olduğu insan kütlesinin mikdârı bilinse idi, hakkındaki nefret daha ziyâde olurdu.

III. Innocent papa olduktan sonra ortaya attığı iddialar pek mübalâğalı bir şekil aldı. İsâ'nın vekili, Allāh'ın vekili unvânlarını takınıp, ona göre hüküm sürmeğe kalktı ve imparatorluk tevcihi salâhiyetinin Papalığa münhasır olduğunu iddia etti. İngiltere'de bir kardinal seçimi meselesinden dolayı kıral Jean (Jan) ile araları açıldı. İngiltere Kırallığı'nı Jan'dan alıp Fransa Kıralı'na tevcih etti. Fakat Jan müzâkereye girip İngiltere'yi Papalığa bağışladı ve vekâlet sûretile idâreye ve Papalığa senede gümüş olarak 1.000 mark vergi vermeğe muvâfakat edince, Fransa

Kıralı bertaraf edildi. İngiltere bu vergiyi bir asır müddetle Papalığa tesviye etmiştir[117] (**E.** 20/808).

Innocent'ın Roma'da Latran kilisesinde topladığı konsil, 900 kadar patrik, metropolit, piskopos, keşiş reisleri gibi erkândan mürekkebti. Bu konsil, katoliklikten gayri bir hıristiyan mezhebine salîk olanlar hakkında ağır cezâlar koydu. Bu cezâları tatbik etmiyenlerin hükümdârlıklarından ve mülklerinden mahrûm edileceği de kararlaştı[118].

Kudüs'e gidecek haçlılara manevî mükâfatlar da vaad olundu ve Haçlı Seferi ilân edildi.

Hıristiyanların kolayca kandırıldığına bakarak, müslümanları da kandırmağa teşebbüs etti. Mısır hükümdârı Melik Âdil'e yolladığı bir mektupta: "*Bundan böyle Arz-ı Mukaddes husûsunda insan kanı dökülmesini men'etmenizi zât-ı âlinizden mütevâazıane bir sûrette ricâ ederiz. Sizin necâtınıza bâis olacak olan bu nasîhatime göre hareket ediniz. Muhâfazası uğrunda sizin için faideden ziyâde meşakkati mûcib olacak olan bu bölgeyi hıristiyanlara geri veriniz. Bu takdirde karşılıklı olarak esirleri de iade ederiz, hakāretleri ve cefâları da unuturuz*" diyordu (**M.** 2/361). Müslümanlar zannedildiği kadar sâdedil[119] olmadıklarından, Papa'nın safsatasına kimsenin kulak asmadığı şüphesizdir.

Gelelim 4 üncü Haçlı Seferi'ne:

III. Innocent, Paris'in civâr köylerinin birinde papazlık etmekte bulunan Foulques de Neuilly (Fulk do Nöyi) ismindeki râhibi Haçlı Seferi için halkı teşvike memur etti. Bunun üzerine Fulk gezginci vaizliğe sülûk etti[120]. Kendisine halk tarafından kudsîyet ve mûcizeler atfedildiğinden, şöhreti uzaklara kadar yayıldı. Ahlâksızlık aleyhine fasâhatle vaızlar verdi. Paris sokaklarındaki vaızları sâyesinde hırsız, murâbahacı[121], sokak fâhişeleri, hattâ Üniversite doktorlarını ve talebesini bile Haçlı Ordusu'na kaydetti. Hükümdârlar seferden çekindilerse de prensler ve kontlar keşişin dâvetine kolaylıkla icâbet ettiler. Bunlar arasında Champagne (Şampanya) harbiye müdürü Geoffroi Villehardouin (Jofrua Vilarduen) ile Albigeois'ların cellâdı olan Simon de Montfort da vardı (**G.** 2/708).

Mısıra gitmek kararlaştı. Fakat Anadoludan geçmek mümkün olmadığı geçen seferlerde anlaşıldığından, gemi kiralamak için Venediğe bir heyet gönderildi. İmzâlanan mukāvele mucîbince, venedikliler gemi ve gıdâ vermeyi, silâhlı elli gemi

[117] Tesviye etmek: (buradaki alamı) ödemek, vermek.

[118] Aynı Konsil'de din adamlarına evlenmek yasağı getirilmiş ve bu yasak sâyesinde hıristiyan din adamlarının ahlâkı bozulmuş, metres tutma ya da homoseksüellik almış yürümüştür. Metres hayatı yaşayan Kardinaller ve VI. Alessandro Borgia gibi Papalar dahi olmuştur. Bu yasak hâlâ Katolikler için geçerlidir. (Editörün notu)

[119] Sâdedil: 1) temiz yürekli, 2) saf, bön.

[120] Sulûk etmek: 1) bir yola girmek, bir yol tutmak, 2) özel bir sınıfa, gruba katılmak, 3) bir tarîkata girmek.

[121] Murâbahacı: tefeci.

tefrik etmeyi kabûl ettiler. Haçlılar da peşin olarak 85.000 altın mark (4.000.000 altın frank) ödemeği teahhüt ettiler. Fetholunan yerlerin de yarı yarıya taksimi kararlaştı.

İtalyan, Fransız ve Alman haçlıları Venedik'de buluştular. Venedikliler 90 yaşındaki Cumhurreisi Enrico Dandolo'nun[122] idâresi altında idiler.

Haçlılar nakliye ücretini veremediler; buna mukābil Venedik Cumhuriyeti hesâbına Zara şehrini zabtetmek üzere yola çıktılar. Bu tarz-ı harekete Papa müsaade etmediği hâlde, venediklilerin nakliyattan vazgeçeceklerini ileri sürmeleri üzerine kāfile yoluna devam etti ve Zara'yı alarak, ne buldularsa yağma etti.

Bundan sonraki hâdiseler bambaşka bir sûrette inkişâf etti.

A) Maksattan İnhîraf. Bu sıralarda İstanbul İmparatoru İzak[123] tahttan indirilip, gözleri de çıkarılmıştı. Bu hareket çoktanberi âdet hükmüne geçmişti. Bîçâre İzak'ın oğlu Aleksi[*os*] Angelos[124], Papa'dan yardım istemek için yola çıkmıştı. Zara'da venediklilere rastgeldi. İmparatorluğu gasb edeni tahttan indirirler ve babasını yerine geçirirlerse 200.000 mark vereceğini ve Papa'nın rûhanî reisliğini kabûl edeceğini teahhüt etti. Bu şartlar kabûl olunup yola çıkıldı.

B) İstanbula Hücûm. Haçlı donanması İstanbula gelince, ilkönce Kadıköy ile İmparator'un bir sarayı yağma edilmek sûretiyle işe başlandı (**D.** 1/256).

Haçlılar birkaç gün sonra İstanbul'a hücûm ederek yirmi beş kule aldılar ve şehre girdiler. Fakat tutunamadıklarından, etrafı ateşe verip çekildiler. Esen şiddetli rüzgâr dolayısiyle çıkan yangın Yedikule'nin Yıldızlı Kapı'sından[125] Eyüb'ün Kabristan veyâ Ayvansaray Kapısı denilen kapıya kadar uzanan sahayı kapladı ve tahrîb etti. Rumlar yaptıkları çıkışta muvaffak olamadıklarından, o gece İmparator mücevherlerle altınları alarak bir kayığa atladı ve Trakya'ya kaçtı.

Bunun üzerine rumlar İzak'ı hapishâneden çıkarıp tahta geçirdiler. Bir murahhas heyet gönderip, Zara'da imzalanan mukāvelenin tasdîkini istediler. Bu muamele yapıldıktan sonra, prens İstanbul'a geldi ve babası ile beraber taç giydi.

Haçlılar mukāvelenin dinî husularım tatbîk ettirmek istedilerse de, ahâli Papalığa bağlanmayı kabûl etmediğinden, evvelâ tazminat işi ele alındı. Kaçan imparatorun karısının ve tarafdarlarının malları ve mücevherleri müsâdere olundu,

---

[122] Bu zâtın kabri Ayasofya Camii'nin üst katında, Hz İsâ'yı resmeden büyük mozayık panonun tam karşısındaki duvarın dibinde bulunmaktadır. (Editörün notu)

[123] Söz konusu olan, Bizans tahtına 1185-1195 ve 1203-1204 aralarında iki kere oturmuş bulunan II. İsaakios ya da İsaakios Angelos'dur. (Editörün notu)

[124] Söz konusu olan 1203-1204 arasında babası II. İsaakios ile beraber tahta oturan IV. İsaakios Angelos'dur. (Editörün notu)

[125] Burada bir baskı hatâsı vardır. Söz konusu olan Yaldızlı Kapı ya da daha yaygın ismiyle Altın Kapıdır (*Porta Aurea*'dır). (Editörün notu)

kiliselerdeki altın ve gümüş eşyâ toplandı ve azizlerin heykelleri eritilip satıldı. Halka nefret veren bu tedbirlerden hasıl olan cüz'î bir para Haçlılar'ı memnûn etmedikten başka hırslarını arttırdı (**D.** l/ 271).

Müslüman ve yahudi tüccârın oturdukları mahalleye (şimdiki Eminönü) hücûm edip, havranın kapısını kırdılar. Bu tecâvüze uğrayanlar silâhlandı, halk da yardıma koştu. Haçlıların buna karşı çıkardıkları yangın tam sekiz gün sürdü. Haliç ile Marmara arasındaki ma'mur mahalleleri, Atmeydan'nın bir kısmını, kıymetli binaların çoğunu, limandaki gemileri yakıp, İstanbul'un üçte birini mahvetti (**D.** 1/272). Bu vahşîlikleri gören Rumlar, "*Haçlılar'ın barbar bir millet olduğuna kanaat getirdiklerini*" Bizanslı müverih Nikitas yazıyor.

Yangın söndükten sonra, mal memurları Haçlılar'a verilmek üzere, yangın yerlerindeki külleri karıştırarak, altın ve gümüş evânînin[126] erimiş külçelerini bulmakla uğraştıklarını gördükçe, rumların düşmanlığı ve nefreti artıyordu. Genç Aleksi'nin Patrikhâne'yi Papalığa bağlamak tekliflerini kabûl etmiş olmasını da ortodokslar bir türlü affedemiyorlardı.

İmparatora gelince, keşişleri sofrasına oturtup, gözlerinin iyileşeceği terânelerini dinlemekle meşgūl bulunduğunu haber alan ahâli indinde gülünç ve menfûr bir duruma düşüyordu.

C) Hedef Değişiyor. Haçlılar'ın Filistin'e gitmek üzere yola çıkmaları için kararlaştırılan Eylûl 1203 târihi yaklaşıyordu. Haçlılar gittikten sonra tutunamıyacağmı bildiği için, İmparator bunları alıkoymağa teşebbüs etti ve parayı iki ayda tedârik edemiyeceğini söylemek üzere oğlunu Haçlılar'a gönderdi. Mülâkat esnâsında, Ortodokslar'ın Papalığa ilhâk edilmeğe râzı olmaları vakte mütevakkıf olduğunu, gemi kirâlarının bir senede ödeneceğini ve o zamana kadar Haçlı Ordusu'na lâzım olan herşeyin verileceğini teahhüt etti ve İstanbul'dan marta kadar çekilmemelerini ricâ etti. Bu teklif kabûl olundu, yâni 3.200.000 altın mark alınması gâyesi ile Filistin seferi te'hir edildi. Bu sûretle seferin gâyesi değişmeğe başladı.

D) Harb. Rumların beddualarıı, taahhüt olunan paraların verilmemesi Haçlılar'ın harb ilân etmelerine sebeb veyâhut da vesiyle oldu. Altı kişilik bir hey'et İstanbul'a gidip, taahhütlerini ifâ etmesi için İmparator'u tehdit ile geri çekildi. İmparator hiddetlendi ve kendisini hâl-i harbde addetti.

Herkes tereddüt içinde iken Çatık Kaşlı Murzufl[127] kendisini imparator ilân ettirdi.

Haçlı gemilerine karşı hemen taarruza geçti. Fakat muvaffak olamayınca müzâkereye girişti; Haçlılar: 1) Tazminat verilmesini; 2) Filistini fethedebilmeleri için kendilerine yardım olunmasını; 3) Papalığın rûhanî nüfûzunun tanınmasını

---

[126] Evânî: kap-kacak, kaplar.
[127] Söz konusu olan IV. Aleksios Murtsufios'dur. (Editörün notu)

istediler. İmparator bu şartı kabûlden istinkâf etti. Papalığı tanımak istemiyen bir hükümdâra karşı harb, Haçlılar indinde mukaddes harb olduğundan, o yolda karar verildi, ve Haçlılar ile Venedik Cumhurreisi bir muahede imzaladılar:

1. Yağma edilecek malların paylaşılması,
2. Evvelce haiz oldukları kapitülâsyon hükümlerinin venediklilerce istirdâdı,
3. Yarısı fransız, yarısı venedikli murahhastan mürekkeb on altı kişilik bir hey'et teşkil edilerek, biri fransızlardan, diğeri venediklilerden olmak üzere bir İmparator ve bir Katolik Patrik seçilip Aya Sofya kilisesinin de bu patrikliğe verilmesi,
4. Bizans İmparatorluğu vilâyetlerinin ve Bizans şehirlerinin dörtte biri ile bir Lâtin İmparatorluğu teşkil edilmesi; geri kalan dörtte üçünün yarısının Venedikliler'e, yarısının da Fransız baronlarına verilmesi

kararlaştırıldı (**D.** 1/283-284).

E) Haçlılar Bizansa Girdiler. 1204 nisanının 9. günü Haçlı donanması Bizans duvarlarının önünde birkaç saat muhârebeden sonra çekildi. Üç gün sonra birer fransız piskoposunu da hâmil bulunan iki gemi bir kulenin önüne asker çıkardı, piskoposların bayrakları kuleye asıldı. Dört kule daha alındıktan ve yardım geldikten sonra, Haçlılar atlara binip şehre saldırdılar; katliâm dehşetli oldu.

Akşamüstü Haçlılar hücûmu durdurup, yine yangın çıkardılar.

Vak'ada hazır bulunup bu seferin târihini yazan Villehardouin (Vilarduen): "*Fransanın en büyük şehirlerinden üçünün hâvî bulunduğu mikdârdan ziyâde ev yandı*" demektedir. Haçlıların bir sene içinde İstanbul'da çıkardıkları yangının bu üçüncüsü idi (**D.** 1/288).

Bu sırada Rumların intihâb ettikleri imparator Teodor Laskaris[128] şafak sökerken İstanbul'dan kaçtı.

Bizanslılarda cesâret denilen cevherden eser kalmamış olduğundan, papazlar işe karıştılar. Ellerinde haçlar ve azizlerin kemikleri olduğu hâlde, halk kütlelerinin başlarına geçerek teşkil ettikleri sürüler ortaya çıktı. Bîçâreler canlarını kurtarmak için yerlere kapanıp yalvardıkları hâlde Haçlılar kulak asmadılar.

Sarayda Marquis de Montferrat en güzel kadınları gördü. Bu meyânda: Fransa kıralı VII. Lui'nin kızkardeşi olup iki imparatordan dul kalan prenses ile, diğer imparatordan dul kalan Macar prensesi de bulunuyordu.

F) Yağma. Şehre giren Haçlılar, reislerinin idâresi altında olarak bütün mahallere yayıldılar. Ticârethanelere, saraylara, kiliselere hücûm edip, karıştırmadık

[128] Söz konusu olan 1204-1222 arasında Bizans tahtında oturmuş olan İmparator Teodoros Laskaris'dir. (Editörün notu)

köşe bucak bırakmadılar ve her tarafı soydular. Villehardouin diyor ki: "*Yağma edilen altın, gümüş evânî, mücevherat, ipekli kumaşlar, kürkler, hiçbir kimsenin hesab edemiyeceği mikdârda idi. Dünya yaratılalıberi, hiçbir şehirde bu kadar yağma olmamıştır. Herkes kendisi için bir mesken edindi ve hiçbir haçlı açıkta kalmadı. Allāh'ın ihsân ettiği bu şeref ve zevkten hâsıl olan şevk pek büyüktü. Zirâ zarûret içindeki Haçlılar birdenbire zengin oldular*" (**M. I.** 4/ 266). İstanbul'u alınca, türklerin hıristiyanlara zulüm yaptığını yazan garplılar, Villenhardouin'in görerek yazdığı bu malûmatı okusalar olmaz mı?

Yağma yüzünden hâsıl olan kargaşalık uzun sürdü. Haçlılar evleri soyduktan sonra, gizlenmiş mal olup olmadığını anlamak için halka türlü türlü ezâ ve cefâ etmeğe başladılar. Gizlediği malı gösteren olursa, doymak bilmeyen çapulcular yeniden tazyik etmekte idiler. Bîçâre bizanslılar zâbitlerin ayaklarına kapanıp, hıristiyan olduklarını anlatmak için istavroz çıkarıyor ve bu sûretle merhametlerini celbetmeğe çalışıyorlardı.

Herşeyi aldıktan sonra, Haçlılar azizlerin sandukalarını kırıp, kabirleri kazarak, içlerinde bulabildikleri kıymetli eşyâyı yağma ettiler. Bunları taşımak için mukaddes binâlara, hattâ Aya Sofya Kilisesi'nin içine bile beygir soktular. Ortodoks ibâdethanelerinde bu mekruh hareketlerde bulunarak rumların dinine hakāret etmeyi günâh ve ayıp saymıyorlardı.

Çapulculuk o dereceyi buldu ki, imparatorların kabirlerini, ve bu meyânda meşhûr Jüstinyen'inkini bile açıp içlerinde ne buldularsa yağma ettiler. Jüstinyen'in cesedinin bozulmamış olduğunu rivâyet ederler! (**G.** 2/725).

Aya Sofya Kilisesi'nin içine getirdikleri bir fâhişenin Ortodoks Patriği'ne mahsus olan kürsüye oturduğunu, âyinler esnâsında kullanılan kaplara haçlıların şarap doldurup içtiklerini, bu fâhişenin söylediği şarkılara ayak uydurarak dans ettiklerini müverrih Nikitas, eserinin 3. ve 4. fasıllarında izah ediyor (**D.** 1/292).

Rölik'ler. — Rölik'ler, hıristiyanların aziz addettikleri zâtlardan birinin vücûdunun bir parçası, onun kullandığı veyâ ona ezâ için kullanılan şeyler olup, bunların herbiri bin derde devâ addedildiğinden, kıymetleri o nisbette büyüktür; ehemmiyetle ve itinâ ile saklanır.

Haçlılar bunların yağması ile de meşgūl oldular. Martin isminde Paris'li bir râhip, kiliselerden birine girdi. Civârdaki kiliselerden ve manastırlardan oraya pekçok para ve kıymetli rölikler getirilmişti. Martin, kilisede rastgeldiği bir ihtiyarı sıkıştırdı. İhtiyarın gösterdiği sandığı açıp içine ellerini soktu ve bulduğu şeylerin en kıymetlilerini eteğine doldurdu. Bu meyânda "*İsâ'nın kanının birkaç damlasını hâvî bir şişe, İsâ'nın çarmıha gerildiği hakikî haçın bir parçası, Aya Yani'nin birkaç kemiği, Aya Yakovos'un bir kolu gibi pekçok şeyler vardı. Diğer bir katolik râhibi de: Aya Hıristofil'in kafatasını ve diğer birkaç kemik aldı. Eski bir sarayda gezerken, ot ile tıkanmış bir pencere gördü. Açıp rölikler, ve bu meyânda Aya Yorgi'nin parmağını ve kolunu buldu. Ertesi gün, Aya Yani'nin ve Aya Yorgi'nin kafataslarını*

da buldu, bunların bulunduğu kapları kırıp sattı ve rölikleri Fransa'da Amiens şehrinin büyük kilisesine götürdü" (**D.** 1/294).

Bu bakiyelerin aslı olduğuna hıristiyanların bir kısmı hâlâ inanmaktadır. Bu kıymetli mallar kiliselerde bulundurulup, sofulara gösterilmek sâyesinde büyük hâsılat getirdiklerinden şüphe edilmez.

G) Rumlar Kaçıyor. Yağma hitâm bulunca, İstanbul'un kapıları açılıp, istiyenlerin gitmesine izin verildi. Bu sâyede kaçabilenler, her türlü hakāretten ve işkenceden kurtulmakla beraber, yanmakta olan evlerinin alevlerini görüp ızdırâbları bir kat daha artmakta idi. Ağlayan, sızlayan aile reislerinin bir kısmı evlât ve ayâli ile beraber, bir kısmı da yalnız kalmış olup daha acınacak bir hâle düşenler ve âkıbetleri ne olacağını kestiremiyenler şehri terkeden kāfileleri teşkil etmekte idiler.

Zenginler kaçarken yırtık, pırtık elbise giyinip fukarâ şekline girmek sâyesinde kurtulmak ümidine kapılanlar ve kızlarının ırzını korumak maksadıyla o zavallıların yüzlerine çamur sıvayanlar ile Senato âzâsı bu meyânda idi. İstanbul Ortodoks Patriği ise, yalnız başına, âdeta çıplak bir kıyâfette olup, ayakkaplarını bile haçlılar soymuş oldukları için, bir köylünün verdiği eşeğe binmiş olduğu hâlde, bu cefâ diyârından kaçabilmek ümidi ile sâhilde dolaşıp bir kayık aramakta idi. Haçlılardan canlarını, ırzlarını kurtarmak isteyen rumlar, işte bu sûretle kurtulabildiler (**D.** 1/291-292). Patrik ile rum papazları da İzniğe çekildiler (**L.** 6/365). Meydan katolik papazlarına kaldı.

H) Ganîmet Taksîmi. İstanbul'da servetin ve binâların bir kısmını tahrîb etmekle Haçlılar ne kazandılar? Parçaladıkları, sakatladıkları eserlerden, kumara ve sefâhate sarfettîkleri servetlerden kendilerine ne kaldı? Diğer taraftan, cehâletlerinden ve acelelerinden dolayı, kıymetli eşyâyı muttasıl[129] yok pahasına elden çıkardılar; bunu tahmin etmek mümkün değildir.

İnzibattan mahrûm olan bu orduya artık söz geçirebileceklerini zanneden kumandanlar, yağma edilen malların toplanmasını emrettiler.

Malların ve mücevherlerin tamamını yağmacıların teslim edecekleri elbette hatıra gelemezdi. Bununla beraber, taksim edilecek para 400.000 gümüş mark, takriben bir milyon türk altını kıymetinde idi. Bunun dörtte biri (250.000 altın) seçilecek imparator için ayrıldı. Geri kalan 750.000 altın fransızlar ile venediklilere yarı yarıya verildi. Fransızların hissesinin üçte biri, ilk pazarlık gereğince, venediklilerin alacaklarını tesviyeye tahsîs olundu. Geri kalan da ordu efrâdına taksim edildi. Her piyâdeye 5 mark (12,5 altın), her süvâriye iki katı (25 altın), ve her şövalye ile her papaza dört katı, yâni 50 altın verildi (**G.** 2/724; **L.** 1/296).

Fakat, böylece dağıtılan para yağma bedelinin yalnız bir kısmı idi. Zirâ Villehardouin, fransızların elde ettiği ganîmeti 400.000 mark, yâni 1.000.000 altın

[129] Muttasıl: hiç durmadan, beklemeden.

tahmin ediyor ki, haber alınmayan kısmı bunun hâricindedir. Venedikliler esâsen ticâret adamı oldukları için, bu durumdan istifâde etmek yolunu aradılar. Her piyâdeye 100, süvâriye 200, şövalye ve papaza dörder yüz mark vermek üzere yağma malını toptan satın almak istediler. Bu teklifin kabûl edilmemesi, yağma kıymetinin pek ziyâde olduğuna delâlet eder (**D.** 1/297).

I) Rölîkler dahi taksime ithâl edildi. Meselâ: hakikî sâlip denilen çarmıhın bir parçasını, Aya Yorgi'nin bir kolunu, Aya Yani'nin kafatasının bir kısmını, Sent Luce[130] ile Nebi Simonun cesetlerini ve İsâ'nın kanını muhtevî bir küçük şişe, cumhurreisi tarafından Venediğe gönderildi (**D.** 1/297).

Haçlılardan birkaçının yağma ettiği rölikler meyânında pekçok kafa, kemik ve tasvirler de mevcûd olup, Avrupa'ya gönderdiler ve bu sûretle râhiplerin de pekçok para kazanmasını temin ettiler.

J) Kitaplar bahsi de pek ehemmiyetlidir. Piskoposlar, keşişler, hattâ Venedik Cumhurreisi bile Bizans'da birikmiş olan edebiyat ve ilim eserleri hakkında zihin yormadılar. İstanbul'da avrupalı muhâriblerin, metnini anlayamadıkları en mühim servet bu eserlerden müteşekkildi. Yunan ve Lâtin edebiyatını, kâğıda emânet olunan bütün mâlûmatı hâvî olup dokuz asırdanberi koca kütüphanelerde toplanan eserlerin bir kısmını frenk askerleri dağıttı, bir kısmını da çıkardıkları yangınlar yok etti. Bu yüzden medeniyetin uğradığı ziyân katliâmlardan daha mühlik[131] oldu (**D.** 1/298). Bu barbarların Avrupa'ya İstanbul'dan medeniyet götürdüklerine hâlâ inanan vardır!

K) Şaheserler. İmparatorlar debdebe ve ihtişâma meclûb olmalarının tesiri ile İstanbul'u en nefis eserlerle süslemişlerdi. Yunanistan ile Mısır'dan hattâ Roma'dan bile pekçok eser getirmişlerdi. Haçlılar bunların lûzumsuz süsten veyâ âdî madde olmaktan ibâret bulunduğuna zâhib olarak, muhâfaza edilmelerinin faydasız olduğuna ve bir işe yarayabilmeleri için musanna'[132] şekilden çıkarılıp yâni eritilip, madde hâline ifrâğ[133] edilmeleri münâsib olacağına karar verdiler (**D.** 1/298),

Bizans başvekili Nikitas Haçlılar'ın tahrîb etiği âbidelerin en kıymetlilerini şu vech ile târif ediyor:

1. Müsâbakada mükâfat kazanmış olan zafer arabası sürücüleri: bu heykel tunçtan dökülmüştü ve hipodroma rekz[134] edilmişti. Sürücüler sanki meydana koşuyor hissini veriyorlardı. Bunları temâşa eden seyirciler aslına

[130] Söz konusu edilen fransızcasıyla *Sainte Luce* ya da *Sainte Lucie*, italyancasıyla ise *Santa Lucia*'dır (Santa Luçîya okunur). Bu azîze 283 yılı civârında Siraküza doğmuş ve iddiaya göre 21 yaşında öldürülmüştür. (Editörün notu)
[131] Mühlik: helâk edici, öldürücü.
[132] Musanna': 1) tasnî edilmiş, san'at eseri olarak meydana getirilmiş, usta elinden çıkmış; 2) çok süslü.
[133] İfrâğ: 1) kalıba dökme, 2) şekillendirme, bir şekle sokma.
[134] Rekz etmek: yere saplamak, dikmek, kurmak.

müşâbehetini[135] mukāyese edebiliyordular. Bu heykellerin en kıymetlileri Olimpiyad Stadyumu'ndan getirilmişlerdi.

2. Ebü-l hevl[136], deniz aygırı ve timsah, Mısır'dan temin edilmiş olan ganîmete delâlet etmekte idi.

3. Romalıların birinci kıralı Romülüs ile kardeşi Romüs'ü emzirdiği zannedilen kurtun heykeli. Bu şâheser hem eski hem yeni Romalılar (yâni Romalılar ile Bizanslılar) indinde büyük bir rağbeti haiz bulunuyordu.

4. Bir yılanı paralamakta olan bir kartal kuşu. Bizans'a mahsûs olan bu heykel, şehri zehirli hayvanlardan kurtaran tılısım olduğuna ahâli kanaat etmekte idi.

5. Bir eşekle sürücüsünü tasvîr eden eser: Roma imparatoru Ogüst (Auguste) harbe giderken, yolda rastgeldiği köylünün, kendisini zaferle müjdelediğinden, Preveze civârında vuku bulan Nikopolis muhârebesinin neticesi bu kehânete muvâfık tecellî ettiğinden, Ogüst bu âbideyi yaptırmıştı (**G.** 2/725).

6. At üstünde bir süvârinin heykeli. Halkın îtikādına göre, bu heykel yahudi fatihlerinden meşhûr Josue (Yûşâ)'nın timsâli idi. Bu zâtın, kolunu uzatıp Güneş'in seyrini durdurduğu Tevrat'ta yazılıdır. Fakat klâsik mâhiyet alan bir an'aneye göre, heykel Bellerofon ile Pegaz'ı[137] temsil etmekte idi. Süvârinin tavrına bakılınca, yerde değilmiş de havada imiş hissi hâsıl oluyordu.

7. Cepheleri kabartma işlenmiş ehram. Bu kabartmalar temâşaya değer muhtelif sahneler irâe etmekte idi: ötmekte olan kuşlar; ziraatle meşgūl veyâ gayda çalmakta olan çiftçiler; melemekte olan koyunlar; sıçrayan kuzular; deniz ve kır manzaraları ; balık avı ve tutulan muhtelif balıklar; aşk ilâhesi sayılan Zühre'nin oğlu Küpidon'u muhtelif şekillerde temsil eden ve Amur denilen çocuklar gibi oynaşıp, birbirine elma attıklarını tasvîr eden grup; bu dikili taşın zirvesinde, rüzgârın en hafif esmesinin tesiri ile dahi dönen ve *Rüzgârın Halayığı* tesmiye[138] olunan kadının timsâli bulunmakta idi.

8. Nifâk çıkarmağa mahsûs elmayı ve yahut güzellik mükâfatını, güzellik ilâhesi addolunan Zühre'ye takdim eden Frigia'lı çoban.

9. Mora'da Isparta Kıralı Menelas'ın karısı ve güzelliği ile meşhûr olan Helene (Eleni)'nin nefis heykeli. Nikitas bunun ayaklarının inceliğini, bembeyaz kollarını, kaşlarının ve bütün âzâsının düzlüğünü, şehvetkâr edâsını,

[135] Müşâbehet: benzeme.
[136] Ebü-l hevl: sfenks.
[137] Söz konusu olan: Yunan esâtirinde (mitolojisinde) deniz tanrısı Poseidon'un oğlu olarak bilinen Belleforontes ile, Medsusa'nın kanından doğmuş olduğu iddia edilen kanatlı atı Pegasos'dur. (Editörün notu)
[138] Tesmiye: isim takma.

vücûdunu saran ihrâmın[139] hafifliğini, rüzgârda uçuyormuş hissini veren hârikulâde saçlarını hayranlık ve coşkunlukla târif ve tasvîr ediyor. Müverrih diyor ki: "*Bu şaheserin manzarası nasıl olmuş da barbar cedlerimizin (yâni Haçlılar'ın) tahrîb edici kollarını durduramamıştır?".*

10. Herkül'ün kocaman bir heykeli. Lizip (Lysippe)'in eseridir. Baş parmağı adam kalınlığında, bacağı da adam boyunda olup, görünüşü âmirâne ve bakışı düşünceli olduğu için gazablı durumda olduğu hissini veriyordu.

11. Jüpiterin zevcesi ve nikâh ilâhesi addolunan Jünon'un kocaman heykeli Sisam'daki ibâdethânesinden Bizans'a getirilmişti. Bu heykelin başını dört çift öküz saraya getirebilmişti.

12. Cenk[140] ilâhesi olan Pallas veyâ Minerva'nın da 30 ayak (9 metre) yüksekliğindeki kocaman bir heykeli, bu cengâver bâkirenin alâmat-ı fârikasını[141] ve tavırlarını kuvvetli bir sûrette göstererek temsil ediyordu. Fakat Haçlılar Bizans'ı muhâsara etmeğe başladıktan sonra her ne sebebten dolayı ise ahâli bu heykeli tahrîb etmişti.

Tafsilâtı yukarıda gösterilen ve bakırdan yapılmış olan heykelleri de Haçlılar parçalayıp erittiler[142]. Bunları imâl eden meşhûr sanatkârların dehâları ve mahâretleri bu sûretle yok oldu. Hâsıl olan mâden parçaları paraya tahvil ile askere tesviye edildi. Mermerden yapılan heykeller vesâire de kırıldı ve âdî taş gibi kullanıldı. Bu kadar kıymetli şâheserden, altın yaldızlı tunçtan yapılmış ve İstanbul'da At Meydanı'na[143] konmuş olan 4 at, Cumhurreisi Dandolo tarafından Venediğe gönderilmek sûretiyle kurtarılrmştır. Bunları beş asır[144] sonra İmparator Napolyon Bonapart Venedik'de San Marko kilisesi önünden kaldırıp Paris'e naklettirmiştir (G. 2/725-6).

L) İmparator İntihâbı[145]. Müteâkiben şehrin idâresi işleri ele alınarak, Flandre Kontu Baudouin (Boduen) imparator intihâb olundu. Bu zât hemen Bizans İmparatoru Çatık-Kaşlı lâkabı ile tanınmış V. Aleksi Dukas'ı yakalatıp, Teodos sütûnundan[146] diri diri baş aşağı attırmak vahşîliği ile işe başladı (**W.** 2/ 52).

---

[139] İhrâm: vücûdu örten beyaz çarşaf.
[140] Cenk: harb.
[141] Alâmat-ı fârika: başkalarından ayırd ettiren, kendine özgü tavır, durum ve, işâretler.
[142] Bu arada Haçlılar, bugünkü Çemberlitaş'ın üstünde bulunmakta olan altın İsâ heykelini de At Meydanı'ndaki (Sultanahmet Meydanı'ndaki) iki dikiltaşdan Porfirogenetos dikilitaşını saran kalın tunç kaplamayı da eriterek para basmışlardır. (Editörün notu)
[143] At Meydanı: eski Hipodrom.
[144] Herhâlde yedi buçuk asır ve hattâ daha fazla olması gerekir (Editörün notu).
[145] İntihâb: seçim.
[146] Teodos sütûnu: İmparator Teodosius'un Mısır'dan V. yüzyılda getirtip Bizans Hipodromu'na (bugünkü Sultanahmet Meydanı'na) diktirmiş olduğu dikilitaş. Üzeri hiyerogliflerle kaplı porfir taşından yontulmuştur. Mısır'da Luksor mâbedinde bulunuyor iken uzunca bir mâcerâdan sonra, İmparator I. Teodosius zamanında İstanbul'a taşıttırılmış ve dikilmiştir. Bu dikilitaş Luksor'da XVIII. Hânedân'dan III. Tutmosis tarafından diktirilmiş olup 19,5 metre yüksekliğindedir. (Editörün notu)

Yeni hükûmetin idâresi husûsunda icrâ olunan müzâkerede verilen karar mûcibince, Kudüs'de olduğu gibi İstanbul'da dahi feodalite prensiplerine müstenid[147] bir hükûmet kuruldu ve Kudüs'deki Haçlı nizâmları kabûl olundu. Rumların büyük bir kısmı köle vaziyetine düştü ve devlet hizmetlerinde kullanılmalarına müsaade edilmedi; yalnız itaat etmekle mükellef, pasif ve tehlikeli bir düşman kütlesi hâlini aldılar (G. 2/728-731).

Rumlar, Bulgar ve Ulah reisi olan Kaloyani ile gizlice uyuşup isyân ederek Edirne'ye yürüdüler, İmparator Baudouin de onların üzerine yürüdü. Fakat arkadan gelen Venedik Cumhurreisi yetişmeden İmparator esir düştü. Kurtarılması için Papa'nın yaptığı teşebbüsler akîm kaldı. Çünkü Baudouin terk-i hayat etmişti. Elleri ve ayakları kesilerek beygir ve köpek leşleri arasına atıldığı ve yırtıcı kuşlar gelip bîçâreyi parçaladığı rivâyet edildi. (**G.** 2/734).

Yeni kurulan müstemlekeye gelip, bu geniş ve şirin pâyitahta[148] yerleşmek ve bereketli arâziye sâhip olmak üzere Fransızlar dâvet olundu ise de icâbet eden olmadı.

M) Patrîk İntihâbı. Evelce verilmiş karar mûcibince venedikli Tomasso Morosini (Tomasso Morozîni) Bizans Katolik Patrikliği'ne intihâb olundu, Aya Sofya Kilisesi de kendisine teslim edildi. Rum Patiriği'nin ve papazlarının vâridâtı ve salâhiyetleri de katolik papazlarına devredildi (**G.** 2/728).

Bunun üzerine Papa III. Innocent'dan gelen emirnâmede: itaat etmek ve vergi vermek husûslarında rumların lâtinlere, lâtinlerin katolik papazlarına ve bunların da Papa'ya mutâvaat[149] etmeleri tebliğ ve te'yid edilmiştir.

Bu sırada Ortodoks Patriği bir kayığa atlayıp İznik'e kaçmıştı. Bizans'da lâtinlerin hüküm sürdüğü elli yedi sene zarfında, Ortodoks Mezhebi yasak edilmiş ve on sekiz tane Katolik Patriği seçilip, herbiri Roma'ya giderek Papa'nın duasını almış ve icâzetnâmesini istihsâl etmişti (**G.** 2/442). Fâtih İstanbul'u alınca, Rumların başına bir imâm değil, bir Rum Patriği tâyin etmiş ve ona bir takım salâhiyetler bile vermiştir. Barbar dedikleri Türklerle, medenî olduklarını iddia eden garplı müellifler bu vak'aları mukāyese etsinler!

N) Papa hâdiselerin nasıl inkişâf ettiğini haber alınca, kadın erkek cinsiyeti, gençlik ve yaşlılık, hattâ râhiplik sıfatı bile nazar-ı dikkate alınmaksızın, herkese tasallut ettiklerinden dolayı haçlıları ithâm ve güpegündüz ırza tecâvüz etmiş olmalarına teessüf etmiştir (***Gesta***, c. 94, p. 538). Fakat Haçlılar'ın Kudüs seferinden vaz geçip İstanbul'a hücûm etmelerine bidâyette muhâlefet ettiği hâlde, Ortodoks Kilisesinin Papalık idâresi altına sokulması sûretiyle ortodoksluğun ortadan

---

147 Müstenid: dayanan.
148 Pâyitaht: başkent.
149 Mutâvaat: itaat, başeğme.

kaldırılması, Haçlılar'ın bu hareketleri sâyesinde, kendi arzusuna tamamiyle muvâfık olduğu için, seferin bu şekle girmesini tasdîk etti (**G.** 2/723).

İstanbul Lâtin İmparatorluğu

Haçlılar İstanbul'u aldıktan sonra, bir Lâtin İmparatorluğu kurdular, imparator intihâb ettikleri Kont Baudouin (Boduen) Bulgar ve Ulah kıralı ile ihtilâfa düştü. Esir olup, bir daha görülmedi, işkenceye mâruz kaldığı rivâyet edildi (**G.** 2/734).

Lâtin imparatorluğu: İstanbul'dan Sakarya ağzına, Edremit'e ve Mora'ya kadar uzanıyordu. Ancak elli yedi sene dayanabildikten sonra, 1261'de tekrar rumların idâresine girdi.

Taksim sırasında, Selânik Kırallığı ve Girit adası Marki dö Monferra'ya (Montferrat) isâbet etti ise de, Marki hiçbirine yerleşemedi.

İznik Rum İmparatorluğu

İstanbul Haçlılar'ın eline düşünce, imparatorun dâmadı Teodor Laskaris, ile Rum Patriği, rum papazları ve zâdegânın çoğu İznik şehrine çekildiler (**L.** 6/365). Fakat bir müddettenberi Bizans Mâliye İdâresi o kadar bozuk bir hâle gelmişti ki, huduttaki ahâli ecnebî hükûmeti tercih ediyorlardı. Bundan dolayı, Anadolu'nun pekçok şehri 1198 târihinde Konya Saltanatı'na iltihâk ettiler (**L. R.** 2/816). Altı sene sonra, Haçlılar'ın İstanbul'a yerleşmesi üzerine İzniğe kaçan Bizans hükûmeti, lâtinlerin zayıflamasından istifâde ederek İstanbul'a dönebildi (161)[150].

Trabzon İmparatorluğu

Lâtin istilâsından sonra, Komninos hânedanı âzâsından Aleksi ve David taraflarından Trabzon'da bir hükûmet kuruldu. Sinop'dan Batum'a kadar uzanmakta idi. Fâtih Sultan Mehmet bu ülkeyi 1461 de alıp, bu hükûmete nihâyet verdi (**L.** 7/1. 104).

Frenk Prenslikleri

Fransız şövalyeleri, İstanbul alındıktan sonra, Yunanistan'da Epir Despotluğu, Atina Baronluğu, Akai (Mora) Prensliği gibi bir takım hükûmet kurdular; Girit adası da Marki do Mönferra'ya isâbet eti.

Adalar

[150] Parantez içindeki bu rakkamın hangi referansın sayfasına delâlet etmekte olduğu anlaşılamamaktadır. (Editörün notu)

Venedikliler Çanakkale boğazından Korfu'ya kadar, bütün adaları ilhâk edip, bir kısmını Venedik zâdegânına hediye ettiler. Marki dö Monferra'nın donanması ve parası olmadığından, Girit Adasını 12.8.1204 târihinde 10.000 gümüş mark mukābilinde Venedik Cumhuriyeti'ne sattı.

Bu Frenk prenslikleri ve adaları, Osmanlı Devleti tarafından zabtolunup frenk hâkimiyetine nihâyet verildi. Oralarda da rum milliyeti bu sâyede bâkıy kalabildi.

Haçlı Çocuklar Seferi (1212)

Katolik memleketleri ahâlisi bir asırdanberi mûcizelerden, Müslüman katliâmlarından ve *İsâ'nın Mîrâsı*'ndan durmadan bahsetmekte, ve Şarlman'ın hacca gitmesi ve Rolan Türküsü gibi efsâne şiirlerini de köylere varıncıya kadar daimî bir sûrette okumakta idiler. Çocuklar dahi bunları işiterek, babaları, anaları gibi harekete hazırlanıyorlardı. Birkaç papaz, çocukları ve ailelerini teşvik etti. Bunlardan bir mikdâr zavallı sefere hazırlandı. Pekçok insan bu hareket[*in*] Allāh tarafından ilhâm olunduğuna, İsâ[*'nın*] dahi kendi kudretini izhâr ile, en büyük kumandanları ve akıllı insanları hayrete düşürmek azminde bulunduğuna zâhib oldular (**M.** 2/358).

Irz ehli olmıyan kadınlarla düşük ahlâklı erkekler dahi bu yeni Haçlı kāfilelerine karıştılar.

Kāfilenin biri İtalya limanlarına, diğeri Marsilya'ya geldi. O sene "*şiddetli kuraklık olacağı cihetle, denizin suları kuruyacağı ve Sûriye'ye kadar Akdeniz'de bir yol peyda olacağı*" ucûbesi çocuklara telkin olundu. Denizin kurumasını bekleye bekleye ümitleri kırılan bîçârelerin bir kısmı ormanlara sokularak, açlık ve yorgunluktan telef oldu veyâ köylerine dönebildi. Gemilere binenlere gelince, ya karaya düşen gemilerden çıkıp serseri serseri dolaştılar, ya mahvoldular.

Papaz takımı ve reisleri dahi efsâneye inanmakta halktan geri kalmıyordu. Meselâ: gençlerin mühim mikdârda bu sûretle telef olduğu kendisine iblâğ olununca, Papa III. Innocent: "*Kudüs'ü Türklerin elinden kurtarmağa koşan bu çocuklar bize sitem ve tekdir mâhiyetinde olarak böyle hareket ettiler*" cevabını vermiştir (**M.** 2/359).

Müslümanlarla büyük mikyasta ticâret yapmakta olan Hugues Ferreus ve Guillaume Porcus nâmında iki kişi, Filistin'e götürmeği vaad ederek pekçok çocuğu yedi gemiye bindirdilerse de, gemilerin ikisi battı. Diğerleri Cezâyir'de Bucaya ve Mısır'da İskenderiye limanlarına götürülüp müslümanlara satıldı. Gemilerle batan çocukların şerefine bir müddet sonra Papa IX. Greguar Sen Piyer adasında bir kilise yaptırdı (**M.** 2/479-480).

Neticesini evvelden tahmin etmek müşkîl olmıyan bu seferi tertîb edenler de, iştirâk edenler kadar çocukluk etmişlerdir.

* * *

BEŞİNCİ HAÇLI SEFERİ (1217)

Papa Innocent Fransa'da Albijua'lara ve Almanya'da putperestlere karşı gālib geldikten sonra, Kudüs seferi için bir konsil daha topladı. 400 piskopos, Kudüs Patriği unvânını haiz bir râhip, 800 kadar keşiş konsile geldi, İskenderiye ve Antakya Patriği unvânında diğer iki râhip de hazır bulundu. Konsil 1215 senesi aralık ayında toplandı. Yapılacak Haçlı Seferi için mufassal tâlimat tertîb olundu. Haçlıların toplanacağı yerleri takdîs için dolaşmağa karar verdiği hâlde, Innocent bunu yapmadan 1216 temmuzunda öldü.

Sefere iştirâk etmeğe râzı olan hükümdârlardan Macar Kıralı II. Andre, Avusturya ve Bavyera Dukaları, Felemenk Kontu ve pekçok Alman zâdegânı ve piskoposu ile beraber Adriyatik sâhilinde Spalato (Şplit) limanında gemilere bindiler (**W.** 2/57).

Brindisi, Cenova ve Marsilya limanlarında da pekçok haçlı yola çıktı. Bütün haçlılar Akkâ'ya vardılar.

Akkâ'da kıtlık başgösterince haydutluk başladı. Bavyeralılar evleri ve manastırları yağma ve kabirleri tahrîb etmek husûsunda pek ileri gittiler (**M.** 2/380).

Nâsıra şehrinin doğusunda kâin olup türklerin müdâfaa etmekte bulundukları Tabor (Cebelü-t Tur) dağına hücûma karar verdiler. Başlarında Kudüs Patriği nâmındaki papaz, ellerinde kocaman bir haç tutarak yürüyordu. Macarlar türklerle ilk defa olarak karşılaşıyorlardı. Türkleri görünce kendilerini birdenbire bir yılgınlık istilâ etti. Savaşmağa teşebbüs bile etmeyip, hemen kaçtılar (**M.** 2/382).

Macar kıralı üç ay kadar boşuna vakit geçirdikten sonra ahdini ifâ ettiği terânesini ileri sürerek ve askerinin yarısını yanına alarak memleketine döndü. Giderken Sen Piyer'in kafatası, havâriyûndan Aya Tomas'ın eli, İsâ'nın suyu şaraba tahvîl ettiği denilen mevhûm[151] ameliyede kullandığı kaplardan biri gibi rölikler götürdü (**M.** 2/384). Bu istilâ orduları kahramanları: kemik, kafa tası, çürük tahta, toprak, çanak gibi hayalî kıymetleri ve çapulculuklarının mahsûlünü memleketlerine götürerek, elde edemedikleri zaferleri unutturmak istemişlerdi.

Macar Kıralı çekildikten sonra, Felemenk, Fransız ve İtalyan gemileri ile Akkâ'ya pekçok Haçlı geldi. Atlantik'den geçen Haçlılar, Müslümanlar'a karşı

---

[151] Mevhûm: kuruntuya dayanan, aslı esâsı yok iken zihinde kurulup gerçek olduğuna inanılan.

Portekiz[*li*]ler'e yardım ettiklerini, pırıl pırıl parlıyan silâhlarla mücehhez meleklerin harbe iştirâk ile galebeyi temin ettiklerini anlatmakta idiler (**M.** 2/384). Bu romanları nakleden muharrirler, askere mi yoksa çocuklara mı hitâb ettiklerini tasrîh etmemişlerdir[152].

Diğer bir kısım da konsil müzâkereleri esnâsında Innocent'ın tavsîye ettiği üzere hareket etmeğe ve bunun için gelen gemilere binip Mısır'a gitmeğe karar verdi.

Kudüs Kıralı ve Kudüs Patriği unvânlarını taşıyan zâtlar ile Avusturya Dukası, piskoposlar ile beraber 200.000 kişilik bir ordu Dimyat önüne gelerek Nil nehri ağzının batısında karaya çıktı. O târihte Dimyat Mısır'ın en mühim şehirlerinden ve pek ehemmiyetli merkezlerinden biri idi.

Haçlılar birkaç kaleye hücûm ettiler ve Nil kenarındaki kuleyi aldılar. Bu sırada Almanya'dan, İtalya'dan ve Fransa'dan gelenler de iltihâk etti. Bordeaux, Angers, Autun, Beauvais, Paris, Meaux, Noyon piskoposları, kontlar ve baronlar bu meyânda idi.

Ordunun başında iki kardinal bulunuyordu; bunların biri, kardinal Pélage (Pelaj), Papa'nın murahhası idi. Haçlıların bir kısmı ilkönce kendisini kumandan tanıdı. Mısırlılara karşı bir muvaffakiyet elde ettikten sonra da bütün Haçlılar kendisini reis tanıdılar. Fakat iş uzadıkça şevk azalmağa başladı. Avusturya Dukası memleketine dönmeğe karar verdi. Bunun önüne geçmek için Kardinal Pélage: Haçlıların günâhlarını bağışladığını müş'ir vaadlerde bulunarak, geri dönmemek sûretiyle bu lûtufkârlığı istihsâle müstahak olacakların babalarına, analarına, zevcelerine, erkek ve kız kardeşlerine de günâh bağışlamayı teşmil etti[153].

Yeniden Haçlı geldiği hâlde şikâyet büyüdüğünden hareket geçmek elzem addedildi. Haçlılar yürüyünce Müslümanlar geri çekildi. Ne yapılacağını düşünmekte olan Haçlılar'a Müslümanlar taarruz ettiler. Bu mücâdelede pekçok haçlı telef oldu.

Tam bu sırada, Saint François d'Assise (Sen Fransua d'Assiz) isminde bir keşiş çıkageldi. Katoliklerce Mazanne-i Kirâm'dan[154] addedilen bu zâtın bir menkabesi meşhûrdur (**M.** 2/400); şöyle ki: "*Saint François bir gün kırda vaaz edeceği esnâda, önüne saksağan gibi öten geveze bir sürü kırlangıç kondu. Fikirlerini insanlara anlatamıyan keşiş, bu gevezelere hitâb etti ve dedi ki: Hemşirelerim, Allāh'ın kelâmını benden dinleyiniz ve vaazımın sonuna kadar susunuz ve rahat oturunuz. Kuşcağızlar hemen sustular, sonuna kadar yerlerinden kımıldamadılar*".

Sen Fransua, hıristiyan îtikādının bedâhet derecesinde doğru ve yüksek olduğuna inanmış bulunduğundan, Mısır Hükümdârı'na hıristiyan dinini kabûl ettireceğine kānî bulunuyordu. Melik Kâmil'in önüne getirilerek: "*Doğru yolu*

[152] Tasrîh etmek: açıklıkla belirtmek.
[153] Teşmil etmek: yaymak.
[154] Mazanne-i Kirâm: ermiş zannedilenler.

göstermek için Allāh beni size gönderiyor” dedi ve hıristiyan dinini kabûl etmeğe teşvik etti (**M.** 2/401). Fakat gösterdiği delilller kimseyi iknâ edemediğinden, Melik Kâmil’in ve tebaasının istihfâfından başka bir şeye yaramadı,

İlkbahar ve yaz mevsimleri çarpışmalarla geçti. Bu arada bir kısım haçlı Avrupa’ya döndü ise de, bir taraftan da yenileri geliyordu.

Müslümanlar Haçlılar’a müsait şartlarla sulh teklif ettiler; fakat Kardinal Pelaj kabûl etmedi ve mücâdele devanı etti.

Bu neticesiz ve meşakkatli savaş müstevlîler arasında bıkkınlığa sebep oluyordu. Bir mikdâr haçlı dinlerini ve vatanlarını inkâr ederek, müslümanlar tarafına geçtiler (**M.** 2/405).

En nihâyet aralık ayında Kardinal’in kumandası altında hücûma geçen Haçlılar Dimyat şehrine girdiler.

Müverrih Wilken'in yazdığı vech ile: Dimyata giren Haçlılar pek dehşetli bir manzara karşısında kaldılar. Yalnız evler değil, sokaklar bile ölü ile dolu idi. Çoğu çıplak olan bu cesetleri köpekler yemekte idi. Yataklarda ölüm halinde bulunanların yanlarında kendi hallerine bırakılan hastalar vardı. En acıklı durumda çocuklar bulunuyordu. İnsan hissinden mahrûm bulunan birtakım haçlı, Dimyat zabtolunduğu gün, kendilerini müdâfaaya muktedir olmıyan hayli bîçâreyi telef ettiler. Sebeb olduğu bu fâciaları haber almadan evvel III. Innocent ölmüştü (**W.** 2/58).

Haçlılar yağmaya koyuldular; papazların emirlerini ve aforozla tehdit edilmeyi hiçe saydılar.

Dimyat’ın alınması Kardinal Pelaj'ın gururunu kabartmıştı, Fakat yağma edilen malları Kilise’ye yâni papaz efendilere bırakmalarını emredince, Haçlılar ayaklandılar ve emir dinlemediler (**M.** 1/408).

Yüksek dereceli papazların idâresinde Almanya, Fransa ve İtalya’dan gelmekte olan haçlılarla artan kuvvete dayanarak, Kardinal Kāhire’ye hücûm etmeğe karar verdi.

Melik Kâmil Dimyat’ın güneyinde ve Nil kenarında Mansûra şehrini tesis etmişti. Bu şehir Haçlı Orduları’nın mahvolması ve Fransa kıralı Saint Louis (Sen Lui)’nin esir düşmesi ile şöhret kazandı.

16 ağustos 1221’de Haçlılar Kāhire’ye doğru yola çıktılar. Nil’in sağ sâhili ile irili ufaklı 630 gemi de yanlarında gidiyordu. İslâm dinini yıkıp, bütün şarkta hıristiyan dinini yerleştireceği kanaatinde bulunan Kardinal Pelaj, karargâhını Mansûra önüne kurdu. İslâm donanması Haçlılar’la Dimyat arasındaki münâsebeti kesince, Haçlılar geri dönmek emrini aldılar. Pekçoğu sarhoş olduğundan, güçlükle gidiyor veyâ yollarda uyuyorlardı. Sabah olunca, İslâm süvârisinin hücûmuna

uğradılar. Ertesi gece Melik Kâmil nehirdeki sedlerin kapılarını açtırdı. Suların her tarafa yayılması ile Haçlı ordusu karmakarışık oldu.

Bu hâli gören Kardinal Pelaj aman dilemeye mecbûr kaldı. Müslümanların buna muvâfakati üzerine, Kudüs Kıralı unvânını taşıyan Jean de Brienne (Jan dö Brien) ile Bavyera Dukası, Kardinal Pelaj ve ordunun başlıca kumandanları Türk Karargâhı'na gittiler ve muahedenin hükümleri icrâ oluncıya kadar rehine olarak kaldılar (**M.** 2/417).

Açlık, hastalık ve Ni'in taşması tesiri ile telefât gittikçe artıyordu. Kıral, Melik Kâmil'e müracaat etmek mecbûriyetinde kaldı ve "*Silâhsız kalmış olan bu düşmanlarına merhamet etmesini ricâ etti*" (**M.** 2/418-9). Müverrih diyor ki: "*Kıralın ağladığını görünce Melik Kâmil de teessüründen ağlamağa başladı. Haçlılar'ın fikarâsına ve zenginlerine dağıtılmak üzere, sıra ile dört gün otuzar bin ekmek yolladı*" (**M.** 2/419).

Türklerin merhameti sâyesinde canlarını kurtaran Haçlılar, Nil sâhillerinden ayrıldılar. Bunların Filistin'e kadar ihtiyaçlarını temin etmek üzere, Melik Kâmil kardeşini terfik etti.

Râhip Olivier Scholastique (Olivie Skolastik), Melik Kâmil'e gönderdiği mektupta, kendisini hıristiyan olmağa dâvet etmekle beraber, esirlere günde yirmi otuz bin ekmek ile hayvan yemi gönderdiğini, hastaları sakatları taşıttığını ve hıristiyanlara aslā fena muamele yapılmamasını emrettiğini tasrîh ederek, arz-ı şükrân etmiştir (**M.** 2/425-426).

Büyük rûhanî bir mecliste kararlaştırılan, bütün katolik ülkelerinde Papa nâmına ilân ve tavsiye olunan, Papa'nın murahhası Kardinal Pelaj tarafından idâre edilen bu seferin hazırlıkları avrupalıları birkaç sene meşgūl etmişti.

Kardinal Pelaj'ın taassubu sayısız insanın telefine, gurûru da Haçlılar'ın felâketine sebeb oldu. Eğer Melik Kâmil onun gibi hareket edeydi, esir düşen frenklerin hepsi de imhâ olunurdu.

Müverrih Michaud (**M.** 2/424) diyor ki: "*O zamanki müelliflerin eserlerinde: muhâsara hâdiseleri sırasında, mûcizeler ve dindârâne hayâletler muttasıl hikâye edilmektedir. Bu meyânda papazların emrettiği perhizler, oruçlar, yüksek sadâ ile okunan dualar, Tevrat ve İncîl fıkraları muharrerdir. Şehre hücûm edileceği sırada, hıristiyan ordusunun önünde papazlar bulunduğu hâlde, kilise duaları okunmakta olduğuna bakılınca, muhârebe değil, bir din âyini hikâye edildiği zannolunur*".

Müverrihin bu ifâdesine ilâve edilecek bîr mütâlea yoktur.

* * *

ALTINCI HAÇLI SEFERİ (1228 - 1229)

IX. Greguar papa olunca, Haçlı Seferi'ne gitmesini imparator II. Frederik'e emrettiği hâlde râzı edemediğinden, hemen aforoz etti. Fakat Roma'da zuhur eden bir ayaklanma neticesinde kendisi de kaçmağa mecbur kaldı (**L. R.** 2/119).

Bu sefer de Frederik Kudüs'ü fethetmeğe karar verdi. Fakat aforoz edilmiş olduğunu ileri sürerek Papa muhâlefet etti.

Frederik Papa'yı dinlemiyerek yola çıktı. 1228 senesi eylûlünde Filistin'e geldi. Müslümanları mağlûb etmek ve Kudüs'ü almak imkânını göremediğinden, Halîfe Ömer zamanındanberi cârî olduğu üzere, frenklerin de ibâdet maksadı ile Kudüs'e gelebilmeleri hakkında on senelik bir vesika imzalıyarak Sicilya'ya döndü.

1231 târihinde Templier Tarîkatı'nın reisine yazdığı bir mektupta, Filistin'de âsâyişin vikāyesine elzem olan bu itilâfnameye riayet etmesini Papa emretti.

Bu Haçlı Seferi de boşuna yapılmış oldu.

Sen Lui'nin Seferleri

Son iki seferi yapan Fransa kıralı Saint-Louis (Sen Lui) nin ahlâkı ve efkârı hakkında zübde olarak mâlûmat verilmesi, gerek bu seferler, gerek Orta Zamanlar'da[155] batı milletlerinin zihniyeti hakkında faideli görülmüştür.

Saint Louis on bir yaşında iken, 1226 senesinde tahta çıktı. Anası Blanche de Castille (Blanş dö Kastiy) nâib oldu. Bu vazife hitâm bulduktan sonra dahi Blanş hükûmet işlerine müdâhale ederdi.

Louis'nin açtığı iki Haçlı Seferi doğru bir siyâsete müstenid olmadıktan başka, Fransa hakkında zararlı neticelerle hitâm bulduğu hâlde, papazların gayreti sâyesinde kıralın şânı ve şerefi arttı. Hâtırasının devamı için yapılıp kiliselere konulan tablolardan biri, Paris'de Saint Louis d'Antin kilisesindedir. Bu resim Kudüste Sidon tepesinde müslümanların itlâf ettiği hıristiyanları tasvir etmektedir (**L.** 5/762). Bu hâdise doğru olsa bile, Lui'nin açtığı iki Haçlı Seferi'nde yaptığı tahrîbat ve müslüman katliâmları unutulup da, bir harbde maktûl düşen haçlılara dair yapılan bir tabloyu kilisede teşhir etmek, güzel san'atlerin bile müslümanlara karşı kin ve garez beslenmesi için âlet olarak kullanıldığını göstermekten başka ne gibi bir fikir ifâde eder? Louis'nin ahlâkının en bâriz vasfı: esaslı ve derin bir dindarlık, yâni taassubdur. Her şeyden evvel, Louis daima ibâdet ile meşgūl ve pek dindar bir hıristiyan idi. Çocukluğundanberi, gördüğü terbiyeye ölünceye kadar sâdık kaldı. Franciscain

[155] Orta Zamanlar: Ortaçağ.

(Fransisken) tarîkatının Tiers Ordre denilen sivil kısmına mensûb idi[156] (**M. I.** 4/372).

Gece yarısı yataktan kalkıp ibâdete başlar, kendisine büyük işkenceler yapar ve yaptırırdı. İsâ'nın çarmıhta can verirken azap çektiği îtikādına büyük bir ehemmiyet verdiğinden, daima çıplak teninin üzerine kıldan yapılmış zünnâr denilen gömleği giyerdi. Cuma günü İsâ'nın çarmıha gerildiğine müsâdif olduğundan, beline kadar soyunarak ve karyolasının ayak ucuna dayanarak, günâhını çıkaran papaza birkaç zincirden mürekkeb bir kamçı verir ve onunla omuzlarını dövdürürdü.

Louis arasıra fıkarâyı sarayına getirir, yemekte onlara hizmet eder ve onların ayaklarını yıkamaktan haz duyardı. Hıristiyanlığa mahsus olan tevazua tevfikan, fıkarânın en pislerini ve en iğrenç hastalıklara uğramış olanlarını tercih ederdi (**M. I.** 374). Böyle hareket etmenin kırallıkla ve memleketi idâre etmekle ne münâsebeti olduğunu anlamak mümkün değildir,

İsâ'nın çarmıha gerileceğî zaman başına geçirildiği rivâyet edilen ve dikenden yapılmış olan tacı Bizans Lâtin İmparatoru'ndan alıp, Paris'de kendi sarayına bitişik olarak yaptırdığı [*La*] Sainte Chapelle (Sent Şapel) türbesine gömdürmüştür[157].

Papa IV. Alexandre, Sen Lui'nin ricâsı üzerine Fransa'ya Engizisyon memurları tâyin etmiştir (**L.** 1/177).

Sen Lui'nin yaptığı iki Haçlı Seferi de kendisinin bütün îtikādına, dualarına, katlandığı eziyetlere ve İsâ'dan gördüğü bütün yardımlara rağmen diğer seferlerden farklı, yâni Fransa ve Hıristiyanlık için faydalı, bir netice vermedi.

* * *

[156] Bu kısım, ana tarîkatın sivil şûbesidir. Dâhil bulunanlar, râhip değilmiş gibi yaşayıp, mensûbiyetlerini halktan gizlerler. Bilhassa Fransa'da pek büyük şahsiyetler bu kısıma intisâb etmişlerdir. Bu meyânda: Kıral Saint Louis; anası Kıraliçe Blanche de Castille; zevcesi Marguerite de Provence; kız kardeşi Sainte Isabelle vardır (**E.** 18/48). Bu şahsiyeler vâsıtasıyla o devirde Fransa siyâsetini idâre eden Franciscain râhipleri Kıral IX. Louis'yi yedinci ve sekizinci Haçlı Seferleri'ni yapmağa sevkedip, pekçok kan dökülmesine sebeb oldular. İspanya Kıralı IV. Philipe'in zevcesi ve Fransa prensesi Elizabeth, XIV. Louis'nin anası Avusturya prensesi Anne ile zevcesi Marie Thérèse dahi bu tarîkata mensûb idiler. (Yazarın notu)

[157] İstanbul Lâtin imparatoru Baudouin (Boduen) zamanında Mâliye pek bozuk bir hâlde idi. Sarayda bulunan ve İsâ'nın çarmıha gerileceği zaman başına geçirildiği rivâyet edilen ve dikenden yapılmış tâcı, Bizans-Lâtin vükelâsı 200.000 frank mukābilinde bir venedikliye terhin etmişlerdi. Vâdesinde borç ödenmediğinden, tâcın satılacağını haber alan Saint Louis, borcu ödediğinden, Baudouin Dikenli Tâcı kendisine hediye etmiştir. Paris'e getirilince, kıral yalınayak, başıkabak olduğu halde sokaklarda taşıdıktan sonra, yerleştirdiği mahallin üzerine Sainte Chapelle denilen meşhur âbideyi yaptırmıştır. (**D.** 1/337).(Yazarın notu)

YEDİNCİ HAÇLI SEFERİ

Nasıl yetiştirildiği ve taassubunun ne dereceye vardığı yukarıda hülâsa olarak gösterilen ve Aziz (Sen) unvânı ile yâd olunan Fransa kıralı IX. Louis, şövalyelerin ve keşiş kısmının Gazza civârında maktul düştüğünü ve yalnız deniz kenarında bir kaç mahallin haçlılarda kaldığını haber alınca, birçok zâdegân ve papazla beraber halkı da toplayıp sefere çıktı ve Mısır'a gitmek üzere kâffesi Marsilya'da gemilere bindi.

Kral Louis, Paris civârındaki Saint Denis kilisesinde mahfûz bulunan kırallık bayrağını eline alarak Mısır toprağına ayak bastı. Müslümanlar Dimyat şehrini boşaltıp çekildiler.

Haçlılar bir müddet sâhilde kaldıktan sonra, Kāhireye doğru hareket ettiler. Mısır gemileri Nil'de dolaşıp duruyorlardı. Açlık ve yorgunluktan bîzar olan Haçlılar çekilmeğe karar verdiler. Fakat teşebbüslerinde muvaffak olamayıp, Kıral ve Kıraliçe ile beraber esir düştüler. Bu zaferi temin eden Türk Askeri idi (**G.** 2/698)

Salâhaddin-i Eyyûbî'nin kardeşinin torunu olan kumandan mağlûblara karşı insâniyetli davrandı. Müzâkere yapılıp 400.000 altın fidye (zarar ve ziyân karşılığı) vermek şartı ile sulh imzalandı.

Kıraliçe Marguerite de, Dimyat'ta bir çocuk doğurduktan sonra, Louis ile beraber Fransa'ya döndü. Kaynanası Blanche öldükten sonra Marguerite hükûmet işlerine karıştı (**L.** 5/950).

İstitrâd[158]

Haçlı Seferleri'ne vesiyle olan keşiş Piyer, ilk seferi Fransa'da ilân eden Papa II. Ürben ve sefere reis ve Papa'nın murahhası tâyin olunan Kardinal Adhemar de Monteil dahi fransızdır.

Beşinci ve altıncı seferler müstesnâ olmak üzere, diğer seferlere iştirâk eden haçlıların ekserisi fransız idi. Gerek yollarda, gerek zabtettikleri yerlerde ahâliye yaptıkları zulüm ve işkenceler, yukarıda hulâsa olarak gösterildi.

Fakat, bu fâcialara iştirâk eden avrupalılar içinde Fransız Milleti, insâniyetin iftihâr edeceği adamları da yetiştirmiştir.

Meselâ Fransa'nın 1789 inkılâbında, müstemlekelerdeki zenci kölelerin azat edilmesi kararlaştırılmıştır.

---

[158] İstitrâd: söz arasında söylenen şey, arasöz.

1791 mayıs ayında, Müessesân Meclisi'nde, müstemlekeleri mahvedecek olan bu kararın geri alınması ve beyaz insanlara mahsus denilen hukūkun zencîlere de verilmesi teklifi müzâkere edildi. Dupont de Nemours: "*Bir prensibi fedâ etmekten ise, müstemlekelerin mahvolmasını tercih eylemek müreccah*[159]" olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Robespierre dahi: "*Eğer müstemlekelerdeki beyaz ahâli, zencîlerin menfaatlerine en ziyâde muhâlif olan şeyleri kānûna rabtetmeğe bizi mecbûr etmeği kastediyorsa, müstemlekeler mahvolsun!"* demiştir. Bu iki ibâre birleştirilerek, "*Bir prensip mahvolacağna, müstemlekeler mahvolsun*" şekline girmiştir (**L.** 3/120).

Fransada 1848 senesinde zuhur eden inkılâbta, esâret altında yaşamakta olan zencîlerin i'tâkına (azat edilmesine) muvakkat hükûmet tarafından karar verilmişti. Leconte de Lisle, maskat-ı re'si[160] olan Réunion Adası'ndaki zencîlerin mâruz bulundukları işkenceler esnâsındaki feryatlarını unutmamıştı. Bu bîçâreler nâmına bir mektup yazıp, Paris Şehremaneti'ne[161] gönderdi. Bunu haber alan büyük kardeşi André kendisinden izâhat istedi. Leconte de Lisle verdiği cevapta: "*Şahsî menfaatler ile adâletten hangisini tercih etmek bahis mevzuu olunca, adâleti tercih edeceğim*" cevâbını verdi. Ailesi efrâdı bu cevâba taaccüb etmiş ve kendisine göndermekte bulunduğu tahsîsatı kesmiştir. Fakat Leconte de Lisle kanaatinde sebât ettiğinden, o târihten i'tibâren ders vermek, kitapçılara hizmet etmek ve bir gazeteye makāle göndermek sûretiyle fakirlik içinde yaşamıştır (Maurice Souriau, ***Histoire du Parnasse***, s. 160).

Fransız milleti, Dupont de Nemours ve Leconte de Lisle gibi adam yetiştirmiş olmakla iftihâr edebilir.

* * *

SEKİZİNCİ HAÇLI SEFERİ

Türk bahâdırlarının 1267'de Antakya'yı da Haçlılardan geri aldığı haberi Saint Louis'yi tekrar harekete getirdi. Fakat bu sefer Tunus'a gidip Sultan ile ahâliyi hıristiyan etmeğe karar verdi (**M.** 3/273).

Getirdiği ordu Tunus civârında karaya çıkıp, çadırlar kuruldu. Fakat harbetmeye vakit bulamadan kıral öldü, ordusu Fransa'ya döndü.

[159] Müreccah: tercih olunur.
[160] Maskat-i re's: insanın doğduğu yer.
[161] Şehremâneti: Belediye başkanlığı.

28 sene sonra Papa, Louis'ye Aziz unvânını verdi. Sebep olarak da, alenî sûrette tahakkuk etmiş sayılan 65 mûcize ileri sürüldü. Saint Louis'nin zevcesi Marguerite'in günâh çıkaran papazı, bu efsaneleri mufassal bir sûrette zikretmiştir. Müverrih Gibbon: "*Eğer cesâretiniz varsa, Saint Louis'nin hayatına ve mûcizelerine ait olarak papazın yazdığı eserin 291 den 523 üncü sâhifede hitâm bulan 232 sâhifelik kısmını okuyunuz*" diyor (**G.** 2/697) Buna kim cesâret edebilir?

İzmir'e Karşı Haçlı Seferi

Frenklerin Selçuk Türklerine karşı yaptıkları son Haçlı hücûmu İzmir'e karşıdır.

Papalığın hükmünü ve nüfûzunu yaymak için pek büyük fırsat sayılan Haçlı Seferleri pekçok felâkete sebeb olduğu hâlde, papalar yeni seferler ihdâsından vaz geçemiyorlardı (**D.** 1/527)

VI. Clément (Kleman) ismindeki Papa dahi İzmir Türkleri'ne karşı bir sefer tertîb etti. Papalığın donanmasından ve Cenova gibi İtalya hükûmetlerinin gönderdiği 15 kadırgadan mürekep olan donanma, İstanbul Patriği unvânını ve Papa'nın murahhası sıfatını haiz bulunan bir lâtin kardinalinin bayrağını asıp yola çıktı (**D.** 1/527).

1343 senesi sonunda başlayan akınlar, Saruhan ve Aydın Beyleri'nin gemilerine hücûm ile yağmalara münhasır kaldı.

Ertesi sene donanma İzmir'e gitti ve 28 ekim 1344'de şehri aldı; Müslümanların kâffesi merhametsizcesine kılıçtan geçirildi. Bu katliâm sırasında ve birkaç gün içinde çocukları, ihtiyarları ve kadınları dahi öldürmek sûretiyle şiddetli bir din gayreti gösterildi. Bundan sonra da câmiye tahvil edilmiş bulunan kiliseleri *temizlemekle* iştigāl edildi (**D.** 1/529 - 530). Bir câminin temizlenmesi kiliseye tahvîl edildiği demek olduğunu ancak bir hıristiyan anlıyabilir.

Bu sırada türklerin bir ordusu İzmir'i kuşattı ve biraz geride karargâh kurdu. Haçlılar bu muhâsaradan kurtulmayı kolay bir iş sandılar. 17 ocak 1345'de şiddetli bir çıkış hareketi yapıp Türkler'e hücûm ettiler ve karargâhı yağmaya koyuldular. Papa'nın murahhası olan kardinal orada bir Mes duası okumağa başladı. Bu dua esnâsında Türk Ordusu Hıristiyanlar üzerine düştü ve etrafını ihâta etti. (**D.** 1/531).

Murahhas, rûhanî elbisesini yere atıp, başına bir miğfer geçirdi ve eline bir kılıç alarak müdafaaya kalkıştı. Parlak olmakla beraber meş'um olan bu çıkış hareketine iştirâk etmiş bulunan haçlıların pek azı kurtulabildi.

Duvarlar sâyesinde Haçlılar iki sene kadar İzmir'de kalabildilerse de, nihâyet Türkler ile bir ticâret muahedesi imzâlıyarak çekildiler.

Fakat muahedenin hükümlerini icrâ edebilmek, yâni müslümanlarla muamele yapabilmek için Papa'dan müsaade istediler. O dahi: "*Kâfir oldukları için âmme hakkından mahrûm tutulan müslümanlarla yapılacak ticârete senede on gemi göndermek ve yalnız beş sene mûteber olmak*" şartları ile müsaade etti.

İzmir şehri Haçlılar'a geçtiği vakit, kalesinin muhâfazasını Papa, Rodos şövalyelerine havâle etmişti. Deniz kenarındaki mühim bir kule 58 sene Şövalyeler'in elinde kaldıktan sonra, 1402 senesinde İzmir'e gelen Timurenk tarafından alınmış ve tahrîb edilmiştir.

L Â H İ K A[162]

ANADOLU TÜRKLERİ

Türklerin 1074 senesinden i'tibâren Anadolu'ya yerleşmelerinden sekiz yüz elli sene sonra, 1926'da, fransızca nüshası neşredilen bir eserde: bunların bir avuç göçebeden ibâret olup, yerli hıristiyanları zor ile müslüman ederek ve lisânlarını unutturarak, Türkçe öğrettikleri ibârelerine tesâdüf olunmaktadır.

Bu mütâlealların bîtaraflıkla ve doğrulukla, yâni müverrihlikle, münâsebeti olup olmadığını bu kısma ilâve edilen ekdeki tercüme sûretlerini okuyanların kendiliklerinden anlayacaklarına şüphe yoktur. Fakat müellifin iddialarını burada tetkik ve münâkaşa etmek de faideden hâli değildir. Şöyle ki:

Az mikdârdaki bir müstevlî ordusunun yerlilerin dinini ve lisânını yirmi iki sene gibi pek kısa bir müddet içinde değiştirmek imkân hâricinde olup, Târih'de buna delâlet edebilecek bir hâdise kaydolunmamıştır. Eğer bu iddianın aslı olsa idi, tam yirmi iki sene sonra başlayıp yüz sene süren ve Anadolu'nun bir kısmını harâb eden Haçlı akınlarından yerli hıristiyanların istifâde ederek, bir avuç türkü ortadan kaldırmaları icâb ederdi.

Hâlbuki, bunun aksine olarak, Türkler batı müstevlîlerini mağlûb ve itlâf edip, artık Anadolu'dan geçebilmelerine meydan bırakmamışlardır. Bu ise kendilerinin pekçok mikdârda göçmüş olduklarının neticesidir.

A) Aşağıda gösterilen hâdiseler buna delâlet etmektedir:

1) Birinci Haçlı Seferi'nin başıbozuk kısmı, 300.000 kişi olarak, 1096 senesinde İznik civârına kadar gelebilmiş ise de, Türkler tarafından kâmilen imhâ olunmuştur (**G.** 2/650).

2) Sonradan gelen ve muntazam denilen ordunun İznik önünde yapılan geçit resminde 600.000 mevcûdu olup, 100.000'i süvâri ve 300.000'i piyâde idi (**W.** 1/285). O sırada İznik şehri Bizans İmparatoru Aleksi'ye teslim olduğundan, Haçlılar yollarına devam ettiler.

3) İnönü'nde, Haçlıların yarısını teşkil eden 300.000 kişilik ordu harbe başladı. "*Baronların ve şövalyelerin karıları, esir olmayı ölüme tercih ettiklerinden, en güzel elbiselerini giyerek, letâfetleri ve cilveleri sâyesinde türklerin kalplerini cezbetmek üzere önlerine gittiler*" (**M.** 1/119). Bu husûs, türklerin müstekreh suratlı olmadıklarına da delâlet etmez mi?

[162] Lâhika: Ek.

O sırada yetişen ikinci kısım haçlı hemen harbe girerek galebeyi temin etti. Türkler haçlılara cesurâne bir sûrette mukābelede bulundular. Yunanistan'ın ve Anadolu'nun yerlilerine karşı nefret duydukları hâlde, yalnız Türkler'in ve Frenkler'in asker ismine lâyık bulunduklarını her iki taraf itirâf etti (**G.** 2/661). Gāliblerin zaferden mütevellid bulunan mağrûrluğu, mağlûbların yiğitliğini itirâf etmelerine mâni' olmadı. O zamanki frenk müverrihleri: "*Türklerin her husûsta Haçlılar'a muâdil olabilmeleri için, yalnız hıristiyan olmaları lâzımdı*" diyorlar. Bunlardan Tudebod[163] dahi: "*Eğer Türkler İsâ dinine sâlik olsaydılar, Teslis'i teşkil eden Akānim-i Selâse'den birinin (yâni İsâ'nın) bir bâkireden (yâni Meryem-Anadan) doğduğunu, çarmıha gerilip öldüğünü, sonradan dirildiğini, hem yeryüzünde, hem göklerde hükümrân olarak Rûhulkuds vâsıtası ile insanları tesellî ettiğini tasdîk etmiş olsalardı, insanlar içinde en celâdetli, en tedbirli ve harblerde en mahâretli olurlardı ve hiçbir millet onlara kıyâs edilemezdi*" mütâlealarını serdetmiştir (**M.** 1/123).

Haçlıların Tarsus'da ve İskenderun'daki türkleri telef ettiği (**M.** 1/130), bir türkmen emîrinin 7.000 süvâri ve 20.000 piyâde askerle şehri müdafaa için Antakya'ya kapandığı (**M.** 1/145), Antakya önünde Haçlılar'ın pekçok türk ölüsü yedikleri (**B.** 57 - 58), Türk Emîri Kerboğa'nın şehri kurtarmak için getirdiği ordunun bir kısmı türkten mürekkeb olduğu (**G.** 2/ 666) bildirildiğine bakılınca da Anadolu'ya pekçok türk[*ün*] yerleştiği anlaşılır.

4) 1101 Seferinde Anadolu'ya hücûm eden 400.000'i mütecâviz haçlının Osmancık ile Konya Ereğlisi'nde çoğu itlâf, bir kısmı da esir edildi (**M.** 3/261).

5) 1147 Seferinde, Almanya İmparatoru Konrad'ın 300.000 kişiyi mütecâviz ordusundan ancak yüzde onunun kurtulabildiği (**W.** 1/301); Fransa Kıralı VII. Louis (Lui)'nin ordusu[*nun*] da Denizli ile Antalya arasında bozguna uğrayıp, Kıral ile Kıraliçe ve zâdegânın Antalya'da gemilere atlayarak kaçtıkları da türklerin çokluğuna delâlet eder. Kıraliçe Eleonor'un Antakya'da bir türk gencine âşık olup kocasından boşanmaya teşebbüs etmesi (**M.** 1/398) dahi Türk'ün iğrenç suratlı göçebe olmadığını gösterir. Kendilerini çoktanberi tehdit eden Avrupa hükümdârlarının ordularına Türkler'in meydan okuduğu bu Haçlı Seferi ile anlaşılmıştır (**G.** 2/680).

6) Nihâyet İmparator Frederic Barberousse 200.000 asker ile Gelibolu'dan Lapseki'ye geçerek Balıkesir, Sard, Denizli ile Ilgın'dan dolaşarak Konya'ya girdi. Denizli'den sonra bir gün bile muhârebesiz geçmeyip, mütemâdiyen karşısına çıkan ve Kılıç Arslan'a mensûb bulunan sayısız türk askerinin taarruzuna uğrayarak pekçok telefât verdi (**M.** 2/84-87). Konya'dan kalkıp yoluna devam ederken, Silifke civârında Karasu[164] nehrinde boğuldu, askerinin çoğu da kısmen boğuldu, kısmen itlâf edildi.

---

[163] Poitiers râhibi Peter Tudebod; eseri: ***Itinerarium Hierosolomytanum***. (Editörün notu)

[164] Frederik Barbrus'un boğulduğu ırmak 112 numaralı dipnotta da belirtilmiş olduğu gibi eski ismi Cydnus olan Tarsus Irmağı'dır. (Editörün notu)

Bu sûretle 1190 târihine kadar doksan beş sene zarfında Anadolu'dan geçmek isteyen Haçlılar'dan iki milyon raddesinde avrupalı müstevlîyi itlâf etmek ve artık Anadolu'dan geçilmesine imkân bırakmamış olmak, şâyet bir avuç türke nasîb oldu ise, o türklerin bütün insanlardan üstün bir sınıf teşkil ettiklerini, onlardan korkup lisânlarını ve dinlerini değiştirdikleri iddia edilen Anadolu Hıristiyanları'nın pek aşağı mahlûkat ve dehşetli telefât verdikten sonra Anadolu'dan geçmeğe cesâret edemiyen avrupalıların da cebîn ve miskin insan olduklarını Madison Grant'ın dahi kabûl etmesi icab eder. Türkler Anadolu'ya pekçok mikdârda göç etmiş olmasalardı, hem fütûhatı muhâfaza edemezler, hem de avrupalıların selini durduramazlar ve Arap ve Yunan Âlemleri'ni mahv olmaktan kurtaramazlardı.

B) Anadolu'ya yerleşen Türkler başlıca dört sınıfa mensûb idi:

1) Çiftçiler: Bunların anavatanda yetiştirdikleri mahsullerin isimleri türkçedir: buğday, arpa, çavdar, yulaf, darı, pirinç gibi hubûbat isimleri; üzüm, dut, elma, armut, ayva, kızılcık, muşmula, kavun, karpuz gibi yemiş isimleri; çam, meşe, kavak, gürgen, dişbudak gibi ağaç isimleri bu cümledendir. Çin hudûdundan Adriyatik sâhillerine kadar yayılan bütün Türklerin kullandıkları isimler bu millî kelimeler olduğuna bakılınca, Türk çiftçilerinin yayıldıkları yerlere götürüp, oralar ahâlisinden bu gibi kelimeleri almağa muhtaç kalmadıkları bedihîdir. Fakat anavatanda bulunmayan hubûbat, sebze, meyve ve balık isimlerini, istilâ ettikleri yerler ahâlisinin lisânlarından almışlardır: kestâne, ıspanak, fasulya, lâhana, pırasa, domates, levrek, barbunya, kefal, lüfer, izmarit, palamut, midye, istiridye isimleri gibi.

2) Mâdenciler: Bu sınıfı teşkil edenlerin bir kısmı, Moğol ırkına mensûb olan Cücenler'in tahakkümü altında bulunmakta iken, VI. asırda isyân ederek, Gök-Türk devletini kuran (Orta Okul [*Târih Ders Kitabı*], 2/7) mâdenciler (**G.** 2/110-1) mühim bir sınıftır. Demir, çelik, bakır, altın, gümüş, kurşun, kalay, tunç, pirinç kelimeleri sırf türkçedir. (Hattâ lehimlemek âleti olan havya kelimesi türkçe olup, muâdili yoktur). Hâlbuki, meselâ Fransız Milleti'nin kullandığı bu kelimeler Lâtince'den alınmıştır.

Mâdenci sınıfına mensûb olan bir zümre, Ankara ile İzmit arasında Mudurnu kasabasına yerleşmiştir. 1651 senesinde Sivastan İstanbul'a dönerken, Evliyâ Çelebî Mudurnu'ya uğramıştı. Gördüğünü şu sûretle anlatıyor:

> *Mudurnu, bağlı bahçeli şirin bir yer olup, 17 mahalle, 3.000 kadar çam tahta ile örtülü ahşap hâne ile müzeyyendir. Her tarafta kârgir binaları da vardır. Yıldırım Bayezit câmisi ve medresesi, bir Darü-l Hadîs, on üç ilk mektep, üç han ve hamam vardır. Çarşı dükkânlarının ekserisi iğneci dükkânlarıdır. Cemi' Diyâr-ı Rum'a (Osmanlı ülkesine) bu şehirden nice bin yük iğne gider. Bu şehrin büyük ve küçük sınıf ahâlisi iğnecidir. Bunların anlattığına göre, dükkân ve evlerinde binyüz tane iğne tezgâhı ve dolapları var imiş. Kadınlarının kâffesi işgüzârdır. Onun için bu şehrin "kız iğnesi" denilen iğnesi her yerde makbûldür. Mihneti, kârına değmez, gâyet ucuzdur: iğnesine göre, en ednâsı yirmisi bir akçeye, en âlâsının onu bir akçeyedir. Cümle şehir*

ahâlisi onunla geçinir. Zekât sadakalarından gözlerinin kuvveti ziyâde olsun için, iğne sadaka ederler (C. 3, sahife 253)

Bosna'da ve şark vilâyetlerinin birinde Mudurnu dikiş iğnelerinin depozitoları olduğunu Evliyâ Çelebî kaydediyor.

Geçen asrın sonlarında bile, Mudurnu dikiş iğnelerinin İstanbul'da kullanıldığını ben de gördüm: uzunca ve nisbeten yumuşak idi. Sonraları, İngiltere'den getirilen ve ucuz fiatla satılmağa başlıyan çelik dikiş iğneleri yerli mallarımızı yavaş yavaş körlettiler.

3) Kervancılar: Orta Asyada seyr-ü sefere elverişli nehir ve göl mevcûd olmadığı gibi, büyük çöllerden geçmek zarurî olduğundan, nakliyat işi develerden müteşekkil kervanlara münhasır kalmıştır. Develerin bulunduğu hıtta[165] Lob-Nor civârındaki dağlardır. Demiryolu yapılmıyan ülkelerde hâlâ kervancılık devam etmektedir. Hattâ yakın vakitlere kadar Anadolu'da da öyle idi. Meselâ, İzmir vilâyetinin Tire kasabası kervan durak yeri idi (**Mg.** 78). Uzun müddetle nakliyatta deveciler Aydın demiryolu şirketine rekābet etmişlerdi.

4) Göçebe sınıfı hâlâ Anadolu'da Yörük ismini ve yaşayış tarzını muhâfaza etmektedir. Bunlar Hun, Moğol, ve Macar âşiretleri gibi atlı göçebe değildir. Sürüleri koyun ile keçiden mürekkebtir. Yaz mevsiminde yaylalarda, kışın ovalardaki köyler civârında yaşarlar ve çiftçilerle münâsebetlerini muhâfaza ederler. Açık havada hür olarak yaşamayı pek severler, misâfirlere ikrâm ederler. Geçen asırda, Osmanlı hükûmeti bunları iskân etmeğe pekçok gayret etti ise de muvaffak olamadı ve iskân edilenler hayli nüfûs telefâtına uğradılar.

İstitrâd: Atlı göçebeler, sürüleri ile beraber otlaktan otlağa göçtükleri için, çiftçilerle münâsebetleri yoktur; çapula düşkün ve gaddardırlar. Her hareketleri târihçe mazbut olan Macarlar hakkında aşağıya dercolunan zübde[166] bu meseleyi tenvire kâfidir:

Macarların Almanya'da, Lombardiya'da ve Fransa'da yaptıkları akınlar (**L.** 5/953) Hunlar'ınkinin aynıdır. 955 senesinde, tekrar Almanya'ya hücûm ettiler. Kıral Oton müstevlîleri şiddetli bir sûrette tepeledi. Pekçoğu kesilip intikam alındı; kaçarken yakalananlar Ratisbon'da asıldı (**W.** 1/203). Bütün kiliselerde dualar okunup, bu muazzam hizmetine mükâfat olarak, Papa tarafından Kıral Oton'a 962 senesinde İmparator unvânı verildi; bu sûretle Mukaddes Roma-Germen İmparatorluğu kurulmuş oldu.

Bu mağlûbiyet üzerine akın yapmak imkânı kalmadığından, Macarlar göçebeliği bırakmağa mecbûr olup çiftçiliğe başladılar. Kendilerini bu yeni hayata Almanlar ile Islavlar alıştırdıklarından ve Macar dilinde gerek iskâna, gerek çiftçiliğe

---

[165] Hıtta: memleket, diyâr, ülke.
[166] Zübde: özet.

ait kelimeler mevcûd bulunmadığından, o kelimeleri bu iki milletin lisânlarından aldılar. Bir buçuk asır süren Türk idâresi zamanında da Türkçe kelimeler aldılar.

Macarlar göçebeliği bıraktıktan sonra çok geçmeden yeni hayata alışmışlar ve avrupalılar arasında şerefli bir mevki almışlardır.

* * *

1926 senesi sonbaharında bir seyâhatten İstanbul'a dönerken, trende bulunduğum kompartimana, Zagreb istasyonunda bir zât girdi; konuşmağa başladık. Söz istilâlara intikāl etti. Zagreb Üniversitesi târih profesörü olan bu zât, Türklerin sarı ırkın Moğol zümresine mensûb bulunduğu nazariyesini ileri sürdü.

Verdiğim cevapta: Türklerin, ekseriyetle çiftçi ve mâdenci olup, köylerde ve şehirlerde oturduklarını, Orta Asya'daki köylerle şehirlerin buna delâlet ettiğini; Moğollar'ın ve Macarlar'ın atlı göçebe olup ziraatle ve sanatla alâkaları olmadığından, evleri ve köyleri bulunmadığını, bu hâlin Mogolistan'da devam ettiğini, çadırlarda ve üstü örtülü arabalarda yattıklarını, Macarlar'ın onuncu asırda göçebeliği bırakıp ev ve köy yaptıklarını söyledim. Profesör ilim sâhibi olduğu için, bu ifâdem hakkında bir şey söylemeden evvel, Türklerin yaşayış tarzını sordu ve çiftçi ve mâdenci olarak köylerde oturduklarının delîlini istedi. Dedim ki: "*Atlı göçebeler gezginci olduklarından, lisânlarında ekin ve mâden isimleri yoktur. Hattâ, Avrupa milletleri bile bu kelimelerin çoğunu Lâtin ve Yunan lisânlarından almışlardır. Hâlbuki Türk milletinin ekseriyetini teşkil eden çiftçi ve mâdencilerin kullandıkları kelimeler hâlis Türkçe'dir*". Kendisine saydığım ve yukarıda göstermiş olduğum kelimelerin çoğu hâlâ Türkistan'dan tâ Adriyatik sâhillerine kadar kullanılmakta olduğunu ve yalnız anavatanda bulunmıyan mahsûllerin ve hayvanların isimlerini yerli ahâlinin lisânlarından aldıklarını söyledim.

Profesör: "*Macar lisânında köy, şehir, hubûbat ve çiftçilik gibi husûslara ait kelimeler niçin Islavca'dan ve Almanca'dan alınmış olduğunu tam yirmi senedenberi tetkik etmekteyim. Bu meseleyi şimdi siz hallettiğiniz için, size müteşekkir ve minnettârım*" dedi. Fazîlet sâhibi olan bir insan böyle hareket eder kendisini yüksek göstermek iddiasında bulunmaz.

* * *

Türkler Anadoluya göçtükleri vakit, bir kısmı şehirlere yerleşip, mektep, medrese ve câmi ihdâs ettiği gibi, diğer bir kısmı da ovalarda ve dağlarda çadır kurmuştu (**G.** 2/634). Birinci kısmı teşkil edenlerin anavatandaki şehirler ahâlisinden oldukları, Anadolu'ya gelir gelmez zikri geçen müesseseleri meydana getirmiş olmaları ile sâbittir. Çünkü göçebeler hemen şehirli ve ilim sâhibi olamazlar.

İkinci kısım halkın ovalarda ve dağlarda çadır kurmuş olmaları hepsinin göçebe olduğuna delâlet etmez. Zira, Türkistan'dan gelirken, üç bin kilometre uzunluğunda bir yoldan geçmek lâzımdı. Halkın ve bilhassa hastalarla lohusaların

yollarda açıkta yatıp kalkarak, güneşe, rüzgâra, yağmura, kara ve fırtınaya mâruz bulunmaları câiz ve mümkün olamıyacağından, elbette çadırlarda barınmağa mecbûr idiler. Bu sûretle gelenlerin çoğu çiftçi olduğu için, münâsib yerlerde ev bark yapıncıya kadar çadırlarda oturmaları zarûrî idi.

C) Lisân Meselesi: "Bir millet, zabtettiği ülkeye yerleşirse, lisân meselesi nasıl tecellî eder?" suali hem mühim, hem de basittir.

İstilâ sûretiyle idâre altına alınan bir ülkede vukua gelen lisân değişiklikleri, gālibler ile mağlûblar[*ın*] sayılarının birbirine nisbetini tâyin etmek husûsunda en iyi alâmettir. Bu kāide tatbîk edilince anlaşılır ki: İtalya'da Lombarlar ve İspanya'da Vizigotlar, Fransa'yı istilâ eden Franklar ile Burginyonlar'a nisbetle daha az mikdârda idiler. Fransa'ya yerleşenler dahi Britanya adasında konuşulan lisânı büsbütün yok eden Sakson ve Angl kütlelerine nisbetle az bir mikdârda idiler. İtalya'da muhtelif milletlerin birbirine karışmaları şimdiki italyan lisânının terekkübüne[167] sebeb olmuştur. Kesretli bir ordu, ancak küçük bir millet teşkil edebilir. VI. asırda İtalya'ya hücûm eden Lombar Kıralı Alboin'ın karargâhı dehşetli bir vüs'ati haiz olmakla beraber, bir tek şehir böyle bir karargâhın bütün mevcûdunu istiâb edebilir. Memleket büyük olursa, orayı istilâ eden muhâribler seyrek bir vaziyette kalırlar (**G.** 2/220).

Müverrihin bu mütâleasından anlaşılıyor ki, müstevlînin sayısı ne kadar az olursa, lisânı da yerli lisâna o nisbette az tesir eder.

D) Millet Ve Irk: Aynı toprakta oturup, müşterek menşei, yâhut çoktanberi müşterek menfaatleri, birbirininkine benzeyen âdetleri olan ve ekseriyâ aynı dili konuşan insanların birlikte yaşamakta olmaları millet teşkil eder. Eski zaman milletlerinde menşein aynı olduğu bedîhidir. Bu gibi milletler aileden hâsıl olan kabîlelerden terekküb etmiştir. Şimdiki devirde yaşamakta olan milletlerde bu esâsa nâdir olarak tesâdüf olunur. Bu milletler, ekseriyâ muhtelif kavimlerin halitasıdır. Modern milletleri tavsîf eden cihet, hissiyâtın ve menfaatlerin müşterek olmasıdır (**L.** 6/316).

Bir ailenin ecdâdı ile ahfâdının heyet-i mecmuasına ırk tesmiye olunur (**L.** 7/140); fakat ırkların nasıl teşekkül ettiği mâlûm değildir. Bir taraftan istilâlar ile muhârebelerin yaptığı tesirler, bir taraftan da birkaç ırkın bir arada yaşadığı ülkelerde evlenmek sûretiyle fertlerin birbiriyle karışmaları neticesinde hâlis ırk kalmamış, onun yerine millet kāim olmuştur. Aşağıdaki iki misâl bu keyfiyeti tenvir eder[168]:

1) Eski zamanlarda Galya denilen şimdiki Fransa'da ırkları ve dilleri ayrı olmak üzere iki yüz kadar kavim yaşamakta olduğunu Jules César (Jül Sezar) ile Strabon eserlerinde zikrederler (**L.** 4/787).

---

[167] Terekküb: 1) karışıp birleşme, meydana gelme, 2) bileşim.
[168] Tenvir etmek: aydınlatmak.

Romalılar Galya'yı ilhâk ettikten sonra, Roma medeniyeti ile Belediye idâre sistemi, Lâtin lisânı ve daha sonraları Katolik Kilisesi'nin teşkilâtı, o bölgede yaşamakta olan kabileleri bir millet hâline getirmeğe başladı.

Üçüncü asırdan i'tibâren, daha bir takım kavimler Galya'ya yerleşip, yavaş yavaş yerlilerle karışmışlardır.

Galya'ya yerleşen kavimlerin başlıcaları şunlardır: İber, Armorikli, Ligür, Foça'dan Marsilya'ya göçen Yunanlılar, Bask, Kelt, Romalı, Germen kavimler, Vizigot, Sakson, Norman, Sarmat, Alen, Vandal, Arab vesâire, (**Ch. B**. 42-43).

Franklara gelince, bunlar Roma ile müttefik olarak yaşamaktan usanarak, ittifâkı bozup, 447'de Galya'yı istilâ ettiler ve oraya yerleştiler.

Bunların Saliyen ismindeki fırkasına riyâset eden Klovis, Fransa'ya girdi; Syagrius'ü 486 târihinde Soissons'da (Suason'da) yendikten sonra, Fransa'nın büyük bir kısmını idâresi altına aldı (**L.** 4/642).

Müstevlîler pek az mikdârda oldukları hâlde, Klovis'in kurduğu devlet sâyesinde kabilesinin ismi Galya'ya ve bütün ahâliye alem oldu. Birbirine benzemiyen unsurlardan bu sûretle Fransız Birliği vücûda geldi.

Charles Benoît (Şarl Bönua) diyor ki: "*İtalyan, İspanyol, Alman ırkları olmadığı gibi, Fransız ırkı da yoktur: ırkların birbirine karışmasından hâsıl olan bir Fransız milleti vardır*" (**Ch. B.** 42).

2) Hâlâ teşekkül etmekte olan milletlerin en ehemmiyetlisi Birleşik Amerika milletidir.

İngiltere muhâcirlerinin teşkil etmiş olduğu vilâyetler ahâlisi 1775 senesinde isyân ederek, 30 aralık 1782 târihli muahede ile İngiltere hükûmeti Birleşik Amerika Devleti'nin istiklâlini tasdîk etti (**L.** 7/1271).

XIX. asırda, Avrupa'nın her tarafından muhâcir gelmeğe başlamış ve bu akın devam etmiştir. O asrın sonunda nüfûs 80.000.000 raddesine çıkmıştır (**L.** 4/324). Bunların 7.000.000 kadarı siyahî, 200.000'i yerli, 200.000'i de Çinli idi. 1820'den 1900 senesine kadar 20.000.000 avrupalı gelip yerleşmiştir. Şimdiki hâlde nüfûsun yekûnu 130.000.000'u geçmiştir[169].

Göçmenlerin hemen hepsi Eski Avrupa'nın büyük devletleri tebaasındandır: ingiliz, iskoçyalı, irlandalı, italyan, ispanyol, fransız, mûsevî, macar, iskandinav, yunanlı, bulgar, sırp, hırvat, arnavut vesaire.

---

[169] Bu rakkamın 1940 senelerine ait olduğuna dikkat etmek gerekir (Editörün notu).

Memleketin her tarafında tabiî zenginliğin mebzûl olarak bulunması, içtimaî ve siyasî teşekkülün müsait olması sâyesinde ırkların imtizâcı kolaylıkla mümkün oluyor. Şimdi bile ırktan bahsetmemeğe başladı. Esasen ırktan bahsetmek, milletin teşekkülüne engel olmaktır; teşekkül etmiş bulunanları da infisâh[170] ettirmek maksadına müsteniddir.

Madison Grant gibi âlim bir zâtın bu hakikatları bizden iyi bilmesi lâzım gelirken, Türk milleti hakkında bunun aksine mütâlea yürütmeğe kalkması hiç de doğru değildir.

Vaktiyle Afrika'dan esir olarak getirilen zencîler, esirliğin lağvı sâyesinde hür olınuşlarsa da, Madison Grant gibi hâlâ renk ve ırk nazariyesi güdenlerce hor ve hakîr görülmektedir. Fakat her amerikalıyı bu fikre taraftar zannetmemelidir. Aşağıya dercolunan vak'a buna delâlet eder:

29 haziran 1947 târihinde Washington'dan gelip, Türkçe'ye tercümesi Tanin gazetesinin 30 haziran 1947 târihli nüshasında münderiç bulunan bir telgrafnâmede deniliyor ki:

Bugün zencîlerin terakki cemiyetinin yaptığı konferansın kapanış oturumu münâsebetiyle bir nutuk söyliyen Başkan Truman ezcümle demiştir ki: "*Irk ve renk bakımından herhangi bîr fark gözetmeyi mâzur gösterecek hiçbir sebeb yoktur*". İlme ve insanlık hissine muvâfık olan bu beyânatı işitince, "Acaba Madison Grant ne demiştir?" suali hatıra gelir.

Nutuk, lâhikanın son sayfalarındadır.

Şimdiki hâlde Birleşik Amerika nüfûsunun onda biri yâni takrîben on beş milyonu, zencîdir.

E) Medeniyet: Uygurların yazısı olması, Gök Türkler'in altıncı asırda mâdencilikteki mahâretleri (**G.** 2/110 -111), İslâm istilâsından evvel Türkistan'da kâğıt yapılmakta olması (**G.** 2/632) keyfiyetlerinden de anlaşılıyor ki Türkler VII. asırda dahi medeniyet sâhibi idiler.

Arap istilâsından, yâni VIII. asırdan başlıyarak gerek bu medeniyetin, gerek ondan hâsıl olan ma'mûriyetin ne dereceye yükseldiği, [***La***] ***Grande Encyclopedie***'nin üçüncü ve on ikinci ciltlerinde gösterilmiş olup, bu mâlûmat bu faslın sonundaki Ek'de münderiçtir.

Bu medeniyet en az Arabistan yarımadasına girmiş (**E.** 3/ 485) olduğu hâlde, en mükemmel bir sûrette inkişâf ettiği ülkelerden birisi de Türkistan'dır (**E.** 12/61).

[170] İnfisâh: 1) bozulma, 2) hükümsüz kalma.

XI. asırda Selçuk sülâlesinin idâresi altında olarak o medeniyet ocağından geldikleri içindir ki, Türkler Anadolu'ya medeniyeti getirdiler. İki asır sonra Moğollar Orta Asya'yı büsbütün harâb ettikleri hâlde, orada inkişâf etmiş bulunan medeniyetin bakiyeleri Anadolu'da kalabildi.

Filhakîka, Melik Şah her tarafta saraylar, hastahâneler, câmiler, mektepler ve medreseler yaptı. Avrupalılardan beşyüz üç sene evvel şark astronomlarından mürekkeb olarak topladığı bir hey'et vâsıtası ile Güneş Takvimi'ni tashîh ve ıslāh (**G.** 2/632; **K.** 4.404) ettiği gibi, pek geniş olan mülkünü on iki kere devr-ü teftiş edip, kervanların serbest ve emîn olarak nakliyat yapabilmesini temin ile ticâreti himâye etmiştir.

Melik Şah devrinde Anadolu'ya yerleşen Türkler'in hemen şehirlerde câmiler ve medreseler açtıkları, medenî olarak geldiklerinin delilidir.

Gelir gelmez böyle ilim ve medeniyet tesisâtı vücûda getiren Türkler'in vahşî göçebe olarak Anadolu'ya geldikten sonra, yerli hıristiyanlara karışmak sâyesinde çehreleri düzeldiği ve adam oldukları iddiasında bulunanlar, iddialarını ne gibi mâlûmata istinâd ettirdikleri o asrın me'hazlerini[171] bildirerek isbat etmeleri ve Târih'de buna benzer bir misâl göstermeleri icâb eder.

Türkler aleyhine yapılan bu gibi indî[172] neşriyat ne kadar teessüf ve nefret uyandırırsa, gizli maksatlara müstenid olan bu mugālatalara inanmak dahi o derece yersizdir. Garplıların san'at ve ticâretteki terakki ve inkişâflarına bakıp da, bütün muharrirlerinin garezden münezzeh olduklarını zannetmek safdillik olur. Onun için, Târihimiz'i kendimiz tetkik ederek doğruyu tesbite çalışalım.

Türklerin medeniyeti hakkında ***La Grande Encyclopedie***'nin 12. cildindeki fıkra hulâsa olarak aşağıya naklolundu:

> *Orta Asyada ticâret, kervanlarla yapılır. Sekizinci asırdan onuncuya kadar üç asır zarfında orada inkişâf eden ma'mûriyet bir daha tecellî etmedi. Bu inkişâf bilhassa ora ahâlisine faydalı oldu. Harzem göçebeleri Asya'nın en müteşebbis tüccârı oldular. Merv, Herat, Belh, Kâbil, Gazne, Semerkand, Buhâra şehirlerinin serveti ve refahı hakkında bugün bir fikir edinilemez. Bu şehirler Hindistan ile Orta Asya arasında mübâdele merkezleri olduklarından, hem ma'mûr oldular, hem de Asya ticâretinin inkişâfına hizmet ettiler* (**E.** 12/61).

Araplar Semerkand'ı aldıktan sonra, ipekten kâğıt yapmayı orada öğrenmişlerdir. Bu san'at İspanya Müslümanları'na, onlardan da Avrupalılar'a geçmiş olduğunu, Louis Viardot ***İspanya Arapları'nın Târihi*** ismiyle 1851

[171] Me'haz: referans gösterilen, yollama yapılan kaynak.
[172] İndî: sübjektif, "işkembe-i kübrâdan".

senesinde neşrettiği eserin 2. cildinin 142. sayfasından 147. sayfasına kadar izah etmiştir.

Medeniyetin bu yüksek seviyesine çıkmış olan Orta Asya Türkleri'nin bir kısmı, elbette medenî olarak, XI. asırda Anadolu'ya göçmüştür. Haçlı tahrîbatı, bu inkişâfı iki asır durdurdu.

F) Anadolu Türkleri'nin bir buçuk asırdanberi niçin azaldıkları pek mühim bir meseledir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundanberi, ordunun en mühim kısmı Tımarlı Sipahisi denilen süvâriden mürekkeb idi. Bunları Tımar Beyleri ücret mukābilinde müslüman unsurlardan tedârik ederler ve sefer zuhur ettikçe birer kısmını hükûmetin gösterdiği Serasker'in maiyetine gönderirlerdi. Yeniçeri ise, padişahın *Muhafız Gücü* demek olan küçük bir teşekkül idi.

Kānûnî Sultan Süleymân zamanında, defterde mukayyed bulunan Tımarlı Sipahisi'nin mikdârı yüz kırk bini mütecâviz olup, Yeniçeri dahi yirmi bin piyâde ile yedi bin süvâriden ibâret idi.

Sultan Süleymân'ın Macaristan, Almanya ve İran seferlerine götürdüğü yüz ellişer bin kişilik orduların ancak onar bini Yeniçeri olup, yüz kırkar bini dahi Tımarlı Sipahisi'nden müteşekkil idi.

Üçüncü Murat, 1582 (H. 990) târihinde yaptığı bir düğünde toplanan canbaz, hokkabaz ve perendebaz gibi şahısların ve düğün hizmetinde bulunan bu gibi ayak takımından olanların Yeniçeri Ocağı'na alınmasını emretti.

Yeniçeri Ocağı'nın mevcûdu az zaman içinde yirmi binden kırk bine (**N.** 141) (**Kn.** 90-91) daha sonraları 100.000 kişiye çıkıp, bunlar nizâm ve intizâmdan mahrûm bulundukları cihetle, memleketi müdâfa vazifesini ifâya iştirâk etmekten âciz bir hâle gelmiş ve bu vazife Tımarlı Sipahileri'ne kalmıştı.

İkinci Sultan Mahmûd Yeniçeri Ocağı'nı ve Tımar Teşkilâtı'nı birden lâğvettikten sonra askerlik hizmeti kur'a usûlü ile hizmete alınanlara intikāl etti. Fakat gayri müslimlerden asker alınmadığı gibi, Rumeli'nde Arnavutluğun dağlık kısmı ile Anadolu'da şark vilâyetlerinin çoğundan ve Arap ülkesinin büyük bir kısmından asker alınmadı. Bundan dolayı askerlik külfeti Türkler'e münhasır kaldı.

İsmine, yirmi yaşında kur'a isâbet eden bir genç, şu üç hâlden birine mâruz olurdu:

1) Kur'aya icâbetle askere giderse, yedi sene hizmet etmeğe mecbûr tutulduğundan, o müddet içinde kendi işiyle güciyle meşgūl olamıyarak, menfaatini

muhâfaza ve himâye edemez ve tedennîye[173] sürüklenirdi. Eğer san'at sâhibi ise ve civârda gayri müslim varsa, askere gidenin yerini alır ve kendi durumunu kuvvetlendirirdi. Müddetini doldurup evine dönen türk dahi rakîbinin kuvvetlendiğini görürdü.

2) Askere gitmek istemiyen genç ise, bedel olarak elli altın vermek icâb ettiğinden, bir köylü için, hele o devirlerde, mühim olan bu parayı verebilenin mevcûdu o nisbette azalır veyâ para tedâriki için ucuz fiatla arâzi satıp mutazarrır olurdu. Gayri müslim komşusu varsa, bu hemşeri askere gitmeyip senede yalnız yarım lira bedel-i nakdî (buna sigorta ücreti denilebilir) vererek, evinde kalır ve komşusunun vaziyetinden istifâde ederdi. Gebze Türkleri'nin pekçok tarlası, bağı, zeytinliği ve dalyanı bu sûretle ve cüz'î bir bedel mukābilinde Darıca Rumları'na geçtiğini mütemâdiyen görüyordum.

3) Yedi senelik muvazzaf hizmetin bedeli olan elli altını ödeyen hemen Redif Sınıfı'na naklolunur ve icâb ettikçe askere çağırılırdı. Her defası için yirmi altın ödemek lâzım geldiğinden ve çağrılar tekerrür ettiğinden, ya her defasında askere gidip işinden gücünden ayrılarak gayrı müslimlerin menfaatine hizmet etmiş olur, yâhut bedel vererek zarara uğrardı. (Hattâ, geçen asrın sonlarında, Gebzeli Mistik (Mustafa) biricik oğlu Tevfiki Yemen'e göndermemek için evvelâ muvazzaflık bedelini, sonra da iki kere redif bedelini ödemek üzere bir dalyandaki hissesini, bağını, tarlalarının bir kaçını sattıktan sonra, Tevfik yine rediflığe gitti: malları Darıcalılar ucuzca almışlardı).

Gayri müslimler askere gitmeyip sigorta ücreti denilebilen yarım liralık bedel-i askerîyi vererek, hem nüfûsları ve servetleri artmakta, hem de san'atları ve ticâretleri inkişâf etmekte idi.

Bu durumun vehâmet kesbetmesi, ecnebî devletlerin çıkardığı isyânlar, ve yaptığı harblerle istilâlardan mütevellittir:

a) Mısır, Yunan, Sırp, Bulgar, Hayderânlı ve Şemmâr aşîretleri, Havran (Cebel-i Dürûz), Yemen, Girit ve Arnavutluk isyânları;

b) Napoleon Bonaparte'ın Mısır'a ve Sûriye'ye hücûmu;

c) 1827, 1854 ve 1877 Rus muhârebeleri;

d) 1895 Yunan muhârebesi;

e) Garp Trablusu'na İtalya'nın taarruzu;

f) Balkan devletlerinin birden hücûmu;

[173] Tedennî: aşağı inme, gerileme.

g) Birinci Cihân Harbi'nin başında Şark Vilâyetleri'nde ecnebîlerin husûle getirdiği isyân ve istilâ ve harpteki asker ve nüfûs telefâtı;

h) 1919 dan 1922 senesine kadar Müttefik denilen Garp Devletleri'nin Anadolu'da çıkardıkları Pontos isyânı ve tertîb ettikleri Yunan işgāli ile, yunanlılar mağlûb olarak kaçarken çıkardıkları büyük yangınlar ve yaptıkları hesapsız tahrîbata başka bir millet mâruz olmamıştır-

Ülkesinin taksîm edilmesini meşrû göstermek için HASTA ADAM unvânı verilen Türkiye hakkında İngiltere Hâriciye Nâzırı Lord Palmerston, İstanbul Elçisi Sir A. Henry L. Bulwere'e yazdığı 22 eylül 1838 târihli mektupta, Türkiye'nin durumundan bahs ile demiştir ki: "*Türk İmparatorluğu'nun, içtinâbı*[174] *mümkün olmıyan tedricî sûrette inkırâzından mütemâdiyen bahsedilmekte ve bu devletin düşüp parça parça olacağı iddia olunmaktadır. Bir imparatorluk eğer kendi hâline bırakılırsa ve parçalarını toplamağa hazır olan merhametli* (bu vasıf istihzâ mânâsınadır) *bir komşusu bulunmazsa, düşüp parçalanması muhtemel değildir*" (**C.** 186). O târihten sonra, Avrupa Devletleri, Türkiye'nin birer parçasını almak için uyuştukları hâdiselerin inkişâfı ile anlaşıldı.

Bu mütemâdi gāilelerle uğraşan Türk unsuru hesapsız telefâta uğramış, köyler küçülmüş veyâhut büsbütün harâb olmuştur. 1923 ağustosunda Ankara'ya gittim; yollarda gördüğüm tahrîbat elîm bir te'sir bıraktı. Manisa, İzmir gibi ma'mûrelerin de büsbütün harâb edildiğini İzmir seyâhatinde gördüm. Türk'ün yurdu ve malı işte bu sûretle harâba uğratıldı.

Süveyş kanalının açıldığı 1869 târihinden Birinci Cihân Harbi'ne kadar geçen kırk beş sene zarfında, Yemen isyânları münâsebetiyle vapurlar dörtyüz binden fazla asker götürdüğü hâlde, bunların ancak yüzde onu geri dönebilmiştir. Bir defasında Gebze kazâsından Yemen'e yüzelli Redif gitmiş iken, bunların ancak üçünün, yâni yüzde ikisinin köylerine dönebildiğini hatırlarım; Darıca Rumları ise artmakta ve zengin olmakta idiler.

Bu isyânlar ve bu muhârebeler neticesinde Türkiye'den ayırdıkları ülkelerden göçen bir mikdâr Türk, Boşnak vesâire Anadolu'ya iskân olunmuş ise de, boşluğu doldurmak mümkün olamamıştır.

İstiklâl Harbinde ihrâz olunan zafer sâyesinde imzalanan 24 temmuz 1923 târihli Lozan muahedesi[*ne binâen*]:

a) Ecnebîlerin vaktiyle elde etmiş oldukları Kapitülasyon denilen imtiyâzlar lağv olduğundan ticâret ve san'at husûslarında Türk, serbest bir hayata kavuştu;

b) İstanbul Şehremâneti hudûdu içindekiler hâriç olmak üzere, vatanda Türk'den başka unsûra mensûb zümreler kalmadı;

---

[174] İçtinâb: kaçınılma.

c) Türk dahi boşu boşuna telef olmaktan kurtulup, başka milletlerde olduğu gibi tabiî bir sûrette nüfûsu ve serveti artmağa başladı. Uzun zaman geçmeden, Anadolu'nun iki asır evvelki hâline gelmesi beklenebilir

G. Eliséee Reclus'nün ***Yeni Umumî Coğrafya*** ismindeki eserinin Ön Asya'ya tahsîs ve 1885 senesinde neşrettiği IX. cildinde Türk unsurunun meziyetleri zikredildikten sonra, mâruz kaldığı gāileler ve haksızlıklar izah edilmiş ve bunun hulâsası aşağıya dercedilmîştîr:

Sahife 537: Anadolu doğusunun dağlık arâzisi ile Adalar Denizi arasında yaşayan ahâlinin büyük ekseriyeti türktür.

S. 538: Ahâlinin bir kısmı göçebedir. Koyun ve keçi sürüleriyle, mevsimine göre, ovadan yaylaya, yayladan ovaya göçerler; bâzılarının çadırları pek mükelleftir.

S. 540: Aydın vilâyetindeki Zeybekler Anadolu'ya ilk gelen kāfilelerdendir. Asker oğlu asker olup, pek ikrâmcı ve misafirperverdirler. Fakat genç zeybeklerin hemen hepsi askere alınıp Bulgaristan'a gönderilmişler, orada ölmüşlerdir.

S. 545: (Türkün evsâfı ve meziyetleri tafsil edildikten sonra) Millet-i hâkime oldukları hâlde, zulüm ve tazyîka mâruz bulunmaktadır.

Askerlik hizmeti münhasıran Türkler'e yükletilmiş olup, gençler ailelerinden alınır ve pek uzun bir zaman için, ekseriyâ ebediyyen ayrılır.

İsimlerine kur'a isâbet edenler, analarını, babalarını, karılarını ve çocuklarını arkada bıraktıkları için, ailelerinden keyf ile ayrılmazlar.

Demiryolu güzergâhlarında gençler vagonlara bindirilip, tren hareket edince, analar, babalar, zevceler, kızkardeşler vagonların kapılarına üşüşürler; tren kalkınca ağlamak ve çığlık başlar.

S. 547: Türkler Adalar'dan çıkarıldığı gibi, vilâyetin içinde dahi hıristiyan unsurları galebe etmeğe başladı. "Avrupadan dışarı!" denilerek Türkiyeden ayrılan vilâyetlerden çıkarılıp Anadolu'ya göçüyorlar. Şimdi de "Asya Bozkırlarına!" sadâsı yükseliyor.

Elise Reclus: "*Kıymetli unsur bu sûretle fedâ edilir mi?*" diyor.

İstiklâl Hharbi ve Lozan Muahedesi avrupalıların bu zulmüne nihâyet verdi.

*** * ***

FİLİSTİN ASKERÎ TARÎKATLERİ

A) ***Hospitalier Tarîkatı***, Filistin'dc Haçlı hastalarını tedâvî etmek gâyesini ileri süren fransız râhipleri tarafından 1113 senesinde kurulmuştur. Âzâsından herbiri müslümanlara karşı müfrit bir sûrette harb etmeği taahhüt ederdi. Sonraları, Avrupa'nın batı ülkelerinde de müesseseler açtılar.

Avrupadan gelen paralar ve Asya'daki ülkelerinin îrādları[175] sâyesinde refah içinde yaşarlardı (**M.** 1/490).

Kudüs Müslümanlar'a geçtikten sonra, bu keşişler Kıbrıs'a çekildiler. 1310 senesinde Rodos adasına yerleşip, Rodos Şövalyeleri unvânını aldılar ve korsanlığa koyuldular. Kānûnî Sultan Süleymân Rodos'u alınca, buna mukābil İmparator Şarlken Malta Adası'nı bu keşişlere verdi. 1800 senesinde, ada ingilizlerin eline geçinceye kadar korsanlığa devam ettiler.

B) ***Teutonique*** ismindeki tarîkat[176] 1128 senesinde kuruldu. Papa'dan ve imparatordan alınan imtiyâzlar sâyesinde hükümdârlık sıfatını ihrâz ederek, Müslümanlardan aldıkları yerlere sâhip olmak hakkını elde ettiler. Bu sâyede Prusya'nın büyük bir kısmını almışlardır.

Akkâ şehrini Müslümanlar alınca, Tarîkat Avrupa'ya nakledildi. 1410 târihinde Lehli[177] ve Lituanya müşterek ordularına karşı yaptıkları muhârebede Büyük Ustad Ülrik dö Jüningen'inn[178] maktul düşmesi üzerine, Tarîkatın kudreti kırılmış ve Napoleon Bonapart tarafından ilgā edilmiştir.

C) ***Templiers Tarîkatı***'nı[179] Filistinde jandarma hizmetini ifâ için 1118 de fransızlar kurmuş olup, [*önce*] *İsâ'nın Fakir Şövalyeleri* ismini almıştır; Templiers ismini sonradan aldılar.

Müslümanlara karşı harb etmekte kusur eden keşiş kovulurdu (**M.** 1/493). Âzâsı dört sınıftan mürekkeb olup, reisleri bulunan Keşiş, Prens mertebesinde idi. Müessese Doğu'da katolik ordularının pişdâr kısmını teşkil ederdi. Pekçok mal ve mülk hîbe edildiğinden, Avrupa memleketlerinde büyük arâzi sâhibi olup, pekçok şûbe açtıktan başka, Papalığın, kıralların, prenslerin ve efrâdın bankerliğini de deruhte ettiler. *Ma'bed* ismini verdikleri binâlar istihkâm şeklinde ve metânetinde olup, "Hiç kimsenin taarruz edemiyeceği kasa" hükmünde idi. Fransa kıralı Philippe

175 Îrâd: getiri.
176 ***Töton Tarîkatı*** (Editörün notu).
177 Lehli: Polonyalı (Editörün notu).
178 Almanca aslı ile *Ulrich von Jüningen* (Türkçe *Ülrih fon Yüningen* diye okunur). (Editörün notu).
179 ***Mâbed*** ya da ***Tapınak Tarîkatı***.Daha fazla bilgi için *Bk*. Ahmed Yüksel Özeemre: *Masonluğun Kökeni*/***Din, İlim, Medeniyet (Düşünceler)***, s. 293-313, Pınar Yayınları, İstanbul 2002.

le Bel[180] (Filip lö Bel) dahi hazînesini bu keşişlere emânet ederdi. Yahudileri soymak âdet hükmüne geçen o devirde, bu zengin râhipleri kıral “Yahudilerden daha âlâ bir av” addettiğinden, tarîkatin reisi Jacques de Molay (Jak dö Moley) ile beraber Fransa’daki arkadaşlarını Inquisition (Engizisyon) nâmına, 13 ekim 1307 târihinde tevkif ettirdi. Papa dahi bu tarîkati feshetti. Erkânından bir kısmını Kıral diri diri yaktırdı ve paraları ile emlâkini müsâdere etti (**L.** 7/957). İngiltere’de, Almanya’da ve İspanya’da dahi Templiers'lerin paraları ve mülkleri müsâdere edildi.

Bu hülâsadan anlaşılıyor ki: râhipler evvelâ fakirlik ve itaat esaslarına istinâd ettiklerini söyliyerek, insâniyet nâmına cemiyet kurarlar; teşkilâtı sağladıktan sonra, nakit ve emlâk edinmeğe başlarlar. Bu iki vâsıtayı elde edince, iratçılığa, hükümdârlığa ve bankerliğe geçerler, insanların aklı zayıf olan kısmı da kurnazların menfaat temin etmelerine âlet olur.

* * *

MADİSON GRANT’IN NAZARİYESİ

New-York Zooloji Cemiyeti Başkanı Madison Grant'ın telif ettiği ***Büyük Irk'ın İnhitâtı*** ismindeki eser, E. Assire tarafından Fransızca’ya tercüme ile 1926 senesinde Paris'de neşrolunmuştur. Aşağıdaki fıkralar o eserden iktibâs olundu:

- Sahife 52: Şibih - Ermeniler Alplılar’ın bir kısmını temsil ve ecdâdının tipini irâe etmektedir. Bu ırk Anadolu ve Batı Asya’nın yüksek yaylaları ile dağlarında yaşamaktadır **(1).**

- Sahife 240: Türkçe, Anadolu’da olduğu gibi, Balkan memleketlerinde hiç bir zaman yerli diller sırasına girmemiştir. Avrupa’daki vilâyetlerde Türkçe yalnız askerler, idârenin sivil memurları ve pek dağınık olarak yerleşen Türk kolonları tarafından kullanılmakta idi.

  Türklerin beyaz kadınlara olan meyilleri ve rağbetleri, Bizans İmparatorluğu’nu fethetmeleri[*nin*] âmillerinden biridir. Bunun neticesi olarak, Asya’dan ilk defa gelen istilâcılar Moğol tipinin yavaş yavaş ve yalnız biraz eser bırakacak sûrette zâil olmasına sebep olmuştur **(2).**

- Sahife 241: Aslen Selçuk ve Osmanlı olan Türkler Anadolu’da hiçbir zaman büyük mikdârda değildiler **(3).** Padişahın ordularını teşkil eden askerlerin pek çoğu Anadolu ve Rumeli yerlilerinden alınıp müslüman edilmiş ahâlidir **(4).**

- Sahife 242: Bununla beraber, Batı Asya’da Alp’li olup Ariyen dilleri konuşmıyan kavimler vardır: Türkmenler bu cümledendir. Anadoludaki

[180] Yakışıklı Filip (Editörün notu).

sözüm ona Türkler dahi Alplı'dırlar. Bunlar Türkçe konuşan Şibih-Ermeni cinsinden olup, kuvvetli bir sûrette müslüman edilmişlerdir **(5).**

- Sahife 260: Eski Baktrian (şimdiki Türkistan) kuzeyli ve Ariyen olan manzarasını Büyük İskender['*in*] istilâsından sonra dahi uzun müddetle muhâfaza etmiştir. Bu bölgenin moğollaşması ve Türkistan denilen "**meş'um ve korkunç"** ismi alması yedinci asırda vuku bulmuştur **(6).**

Muhtelif Moğol reisleri idâresinde olarak kuzeyden ve doğudan gelen bu vahşî istilâcılara ilk önce Baktrian bölgesi mâruz kalıp harâb olmuş, Asya'da medeniyet tahrîb edilmiş ve Avrupa medeniyeti de tehdit altında kalmıştır **(7).**

- Sahife 178[181]: Roma târihine meclûb olarak eser yazan müelliflerin ve Frenk Haçlıların indinde Bizanslılar Hıristiyanlık râfızîsi addolunmuş, hem cebîn, hem mütereddî gösterilmiştir. Fakat bütün Orta Zamanlar imtidâdınca[182] Bizans doğuda gerek Roma İmparatorluğu'nu, gerek onun başkentini temsil etmiştir. Bu sûretle 1000 seneye yakın bir müddetle Asya Müslümanları'nı Hıristiyanlığa karşı âciz bir durumda bırakmıştır.

Nihâyet imparatorluğun başkenti olan İstanbul 1453 senesinde Batı Hıristiyanları tarafından kendi hâline bırakılıp, Türkler tarafından hücûmla zabtedilince ve Roma'nın son hükümdârı olan Konstantin, elinde kılıç olduğu hâlde maktul düşünce bütün târih devirlerinin en büyük fâciası tamam olmuş oldu **(8).**

CEVAPLARIMIZ

(1) Bunu kimin tahkîk edip Madison Grant'a bildirdiği malûm değildir.

(2) Bu fikirleri Madison Grant muasır hangi müelliflerin eserlerinden aldığını sükûtla geçiştiriyor; fakat kaba bir iftirâdan da çekinmiyor.

(3) Ed. Gibbon (**G.** 2/633,634) diyor ki: "*Alp Arslan'ın oğlu ve halefi Melik Şâh'ın tensibiyle Kutulmuşoğlu yiğit Süleymân Erzurum'dan İstanbul civârına kadar Roma İmparatorluğu'nun vilâyetlerini fethedip hafîdlerine*[183] *bıraktı. Süleymân Fırat çayını geçti; biraz sonra Türkler Konya civârında göründü. Süleymân İznik şehrini Başkent yaptı. Açtığı mekteplerde Arapça okundu... Kadılar Şerîat'e göre dâvâlara baktılar; Türklerin lisânı ve âdetleri şehirlerde galebe etti ve Türk çadırları Anadolu'nun ovalarına ve dağlarına yayıldı*". O târihten yirmi iki sene sonra başlayan Haçlı Seferleri'nin yalnız birinci ordusunun ikinci kısmı Kudüs'e kadar gidebilip, sonra gelen 1101, 1147 ve 1190 orduları Türkler tarafından itlâf edilmiş,

[181] Acabâ Sahife 278 mi? Tahkîk etmek mümkün olmadı. (Editörün notu)
[182] Orta Zamanlar imtidâdınca: Ortaçağ boyunca.
[183] Hafîd: bir babanın çocuğu.

frenkler de artık Anadolu'dan geçmek fikrinden vazgeçmişlerdir. Bu hâdiseler türklerin pekçok nüfûsunun Anadolu'ya göçtüğüne delâlet eder

(4) Bu sözler doğru değildir. Kānûnî Sultan Süleymân zamanında Yeniçeri 20.000 mikdârında olup (***Netâyicü-l Vukūat***, s. 141) süvâri kısmı da 7.000 den ibâret idi. Her ikisi pâdişâhın Muhafız Gücü'nü teşkil ederdi. Sultan Süleymân Macaristan, Alman ve Bağdat seferlerinin herbirine yüzellişer bin askerle gitmiştir. Bunların ancak beş-on bini Yeniçeri olup, yüzkırk binden fazlası Anadolu'nun Müslüman Türk ve Kürt askerleri ile Rumeli'de İslâmiyet'i kabûl etmiş bulunan Arnavut ve Boşnak ırklarına mensûb bulunanlar ile oraya yerleşen Türkler'den mürekkebti.

(5) Müverrih Ed. Gibbon sağ olup da bu fıkrayı görseydi, kitabının ikinci cildinin 421. sâhifesindeki 1 numaralı notta yazdığını tekrar ederek: "*Bahadırların şânına ve şerefine ve milletlerin dinine hürmet etmek lâzım geldiğinin şüphesiz bulunduğunu*" Madison Grant'a ihtâr ederdi.

(6) Gözünü taassub bürüyen Madison Grant, Bizans târihini kimse bilmiyor zanniyle bu yalanı söyliyerek elemini ve me'yûsiyetini belli ediyor.

(7) Moğollar 1220 senesinde Cengiz Han ile oğullarının idâresinde olarak Türkistan'a hücûm ettiler. Müverrih Ed., Gibbon (**G.** 2/786) diyor ki: "*Hazer denizinden İndüs (Sind) ırmağına kadar birkaç yüz mil uzanıp, îmar edilerek pekçok meskenle de tezyin olunan ülkeyi Moğollar çöl hâline getirdiler. Dört sene içinde yaptıkları bu tahrîbat şimdiye kadar (XVIII. asrın sonuna kadar) geçen beş asır zarfında tâmir edilememiştir*".

Sekizinci asırdan Cengiz istilâsına kadar Türkistan'ın medeniyeti ne dereceye yükseldiği Merv, Herat, Belh, Kâbil, Gazne, Semerkand ve Buhâra şehirlerinin ma'mûriyeti bugün tasavvur bile edilemez bir derecede olduğu ***La Grande Encyclopedie***'nin XII. cildinin 61. sâhifesinde sarîh bir sûrette gösterilmiştir.

Madison Grant safsatalarını yazarken, bu hâdiselerden kimsenin haberi olmadığına zâhib olsa gerektir.

(8) Madison Grant'ın garez ve taassub sâikasiyle yazdığı bu satırlar tefsirden müstağnîdir.

* * *

TRUMAN'IN NUTKU

(Tanin gazetesi, 30 haziran 1947)

Truman Zencilere iyi muamele edilmesini istedi

Vaşington, 29 haziran 1947. - Bugün Zencîler'in Terakki Cemiyeti'nin yaptığı konferansın kapanış oturumu münâsebetiyle bir nutuk söyleyen Başkan Truman, Amerika'da zencîlere daha iyi muamele edilmesini taleb ederek: "*Demokrasi, totaliterlikten daha üstün ve faydalı olduğunu göstermezse, harbden harâb olmuş bulunan memleketlerin halkı totaliter rejimlerin câzib bir şekilde ileri sürdükleri aldatıcı güvenliğin kollarına düşebilir*" demiştir.

Başkan Truman ezcümle şunları söylemiştir: "*En âcil görevimiz hâlâ milyonlarca vatandaşımızın ve bunların tabiî haklarının arasında bulunan son engellerin izlerini ortadan kaldırmaktır. Irk ve renk bakımından herhangi bir fark gözetmeyi mâzur gösterecek hiçbir sebeb yoktur. Bir çok vatandaşlarımız bâzı kimselerin kendilerini hor göstermesinden şikâyet etmekte ve ayak takımının şiddetinden, yaralama ve dövmesinden korkarak endîşe ve ızdırâb içinde yaşamaktadırlar.*

Bu şiddet hareketlerine sebebiyet veren müsâmahasızlık ve evvelinden verilmiş hükümlere bağlılık hâlâ mevcûddur. Devletin adâlet mekanizması her vatandaşın her türlü korkudan âzâde olmasını icâb etmektedir. Fakat bunu hiç istisnâsız olarak herkes için tahakkuk ettiremedik. Şimdiye kadar yapamadığımızdan daha fazla olarak bundan sonra da bu acıları iyileştirmeğe çalışmalıyız.

Hür bir hayat sisteminin lehine olarak harbden harâb olmuş bulunan memleketler halkının desteklenmelerini te'min etmeliyiz. Bu halkı dünya meselelerinin mu'tedil bir şekilde halli için yaptığımız daimî mücâdelede birer müttefik olarak kazanmalıyız. Hürriyet kolay öğretilecek bir ders değildir. Hürriyet aynı zamanda türlü mahrûmiyet içinde kıvranan memleketler halkına kolaylıkla satılabilecek bir devâ da değildir".

* * *

BİBLİYOGRAFYA

B F. Funck Breatano, *de l'Institut*: ***Les Croisades***, Flammarion, Paris, 1934.

Ch. B. Charles Benoît, *de l'Institut*: ***Les Lois de la Politique Française***, Arthème Fayard et Cie, Paris, 1928.

C. Augustus Craven: ***Lord Palmerston, Sa Correspondance Intime***, Paris, Didier, 1878.

D. P. Daru, *de l'Academie Française*: ***Histoire de la République de Venise***, Firmin Didot, Paris, 1819.

E. [*La*] ***Grande Encyclopedie*** en 31 volumes, publiée à Paris au commencement du XXème siècle.

G. Edouard Gibbon: ***Histoire de la Décandence et de la Chute de l'Empire Romain***, Mairet et Fournier, Paris, MDCCCXLI.

H. Hammer: ***Histoire de l'Empire Ottoman***, traduction M. Dochez en 3 volumes, Béthune et Plon, Paris, 1844.

K. Şemseddin Sâmi Bey Fraşeri: ***Kāmusü-l A'lâm***, İstanbul 1899.

Kn. Aynî Ali: ***Kavânîn-i Âl-i Osman***.

L.R. Ernest Lavisse et Alfred Rambaud: ***Histoire Générale du IVème Siècle à Nos Jours***, Armand Collin, Paris, 1893.

L. ***Nouveau Larousse Illustré***, publié à Paris au commencement du XXème siècle.

M. Michaud, *de l'Académie Française*: ***Histoire des Croisades***, augmentée d'un appendice, Delagrave, Paris, 1849.

Mg. M.S.-G. Marghétitch, *drogman*[184] *de la Légation de Belgique à Constantinople*: ***Étude sur les Chemins de fer de l'Empire Ottoman***, Bruxelles, 1894.

M. I. Albert Malet et Jules Isaac, *professeurs agregés d'Histoire*: ***Le Moyen Âge, Classe de IVème***, Hachette, Paris, 1926.

N. Mustafa Paşa, *esbak Maarif ve Evkâf Nâzırı*: ***Netâyicü-l Vukūat***, ikinci tabı', İstanbul, 1327 (1911).

T. Ahmed Reşîd Bey Turnagil, *La Haye'deki Milletlerarası Hukūk Akademisi'nde Profesör*: ***İslâmiyet ve Milletlerarası Hukūku***, Kenan Matbaası, İstanbul, 1943.

W. Weber, *Professeur à l'Université de Heidelberg*: ***Histoire du Moyen Âge***.

∗ ∗ ∗

[184] Le drogman: tercüman.

EDİTÖRÜN EKİ

I. Merhum Râşid Erer'in karakter selâbetini birinci dereceden bir tanıkdan yansıtması bakımından oğlu Emin Erer ile yapılmış ve Avukat Yiğit Okur'un[185] Genel Yayın Yönetmenliğini yaptığı ***G.S.L. GaZeTe***'nin[186] Mart 1992 târihli 10. sayısında yayınlanmış olan bir röportajın Hocamız ile ilgili bölümünü aşağıda takdîm ediyorum.

* * *

Hem Ana, Hem Baba Tarafından Soylu Bir Galatasaraylı: EMİN ERER

1934 mezunu 630 ***Emin Erer***, bir dizi ünlüler ailesinin çocuğu. Ailenin bir kolu ***Fâtih Sultan Mehmet***'le İstanbul'a giren İmrahor ***İlyas Bey***'e, ilk Türkçe lûgati yazan ***Şemsettin Sâmi***'ye, Galatasaray Spor Klübü'nün kurucusu ***Ali Sâmi Yen***'e, diğer kolu ise İttihad ve Terakkî döneminin sadrâzamlarından ***Tevfik Paşa*** Hükûmetleri'nde İaşe, Mâliye, Maarif ve Evkaf Nâzırlıkları yapmış, Cumhûriyet döneminde de Lisemiz'de 1924'den i'tibâren çeyrek asır Târih Hocalığı yapmış, ünlü 1885 mezunu 174 ***Râşid Erer***'e (***Râşid Baba***'ya) dayanmaktadır[187].

---

[185] 1144 Yiğit Okur ile Galatasaray Lisesi'nin Yetiştirici C sınıfında berâberdik; ama 6. sınıftan i'tibâren şûbelerimiz ayrıldı. Her ikimiz de 1954 yılında mezun olduk. Kendisi Galatasaray Vakfı'ndaki faaliyetleriyle bu câmiaya ve bilhassa Galatasaray Üniversitesi'nin kurulmasında övgüye lâyık hizmetler vermiştir. Yiğit Okur beyefendi kardeşime, söz konusu röportajın bu bölümünün, merhûm ve müşterek Hocamız Râşid Erer'in ***Türklere Karşı Haçlı Seferleri*** başlıklı eserinin yeni edisyonuna eklenmesine müsaade etmesinden dolayı minnettârım. (Editörün notu)

[186] ***G.S.L. GaZeTe***: Galatasaray Lisesi câmiasına ait haberleri yaymak üzere Galatasaray Yayıncılık A.Ş. tarafından bir süre yayınlanmış olan aylık gazete.

[187] Merhûm Râşid Erer'in nüfus kaydı hakkında çok kapsamlı bir araştırma yapmış olan Yiğit Okur'dan öğrendiğime göre merhûm Râşid Erer'in Türkiye Cumhûriyeti sınırları içinde hiçbir nüfus kütüğünde kaydı bulunmamaktadır. Hattâ, inanılır gibi değil ama, oğlu Emin Erer dahi annesinin kütüğüne kayıtlı imiş. İşin acâyib yanı, Tahsin Berküren ve Prof.Dr. Aykut Kazancıgil'in hazırlamış oldukları, *ARC Eğitim Danışmanlık ve Organizasyon Hizmetleri A.Ş* tarafından 1997 yılında İstanbul'da yayınlanmış olan, battal boyda 500 sayfalık ***Galatasaray Lisesi Mezunları 1871-1996*** başlıklı eserde de 1885 mezunu olduğunu oğlu Emin Erer'in tanıklığından öğrendiğimiz 174 numaralı Râşid Erer'in ismi bulunmamaktadır. Bilgisine müracaat ettiğim Prof.Dr. Aykut Kazancıgil bu durumu Râşîd Erer'in, yetenekli ve başarılı öğrencilere o sıralarda tanınmış bir hak gereği, liseyi tamamlamadan doğrudan doğruya üniversiteye geçiş yapabilen bir öğrenci olmuş olması ve bundan ötürü de Galatasaray Sultânîsi'nin arşivinde mezunlar arasında sayılmamış olması ihtimâline bağlamaktadır. (Editörün notu)

- ***Galatasaray'da babanız mı yoksa siz mi daha ünlü oldunuz***, sorumuzu, hiç duraksaman yanıtlıyor, ***Emin Erer***.

- Elbette ki babam! İmparatorluğun beş kez bakanlığını yaptı. Hem de en önemlilerini. Mason Locası'nın da ileri gelenlerindendi. Gerek Türkler arasında, gerek azınlıklar arasında İstanbul'un tanıdığı bir kimseydi. Galatasaray'da ise 27 sene öğretmenlik yaptı. Her sene 50 kişiyi okutsa 15.000 kişi okutmuş demektir. Onu 15.000 kişi de böyle tanırdı. İyi öğretmendi. Dersi kısa anlatır, genel bilgiler verir, talebeyle diyalog kurardı. O bakımdan, ben Galatasaray çevresinde hep ***Râşid Bey***'in oğlu olarak tanındım.

- Râşid Bey'in hayatında zor bir dönem geçti gâliba.

- Evet; hazin bir dönemdi. Son Osmanlı Hükûmeti'nin Evkaf Nâzırı'ydı. Bir sabah uyandık ki Pâdişah ***Vahdettin*** kaçmış. Babam da işsiz kaldı. Parası olmayan bir adamdı. İş de bulamadı. Gitti, Sirkeci'deki Fransız işletmesine ait Rumeli Şömendöferleri Şirketi'nin demiryolu tâmirinde çalışan işçilerine postabaşılık yaptı. Hattâ gazete kâğıdından bir külâh giyermiş, başını Güneş'den korumak için. Yövmiyesi 125 kuruş! Beşiktaş'ta otururduk. Sirkeci'ye tramvay 20 kuruş![188] Onu da veremediği için sabah beşte yola çıkardı. Yürüyerek gider, yürüyerek gelirdi.

Bir müddet öyle geçindik. ***Hamdullāh Suphi Tanrıöver*** Galatasaray'lıdır. Millî Eğitim Bakanı olunca babamı Galatasaray'a tâyin etti. Galatasaray'daki öğretmenliği zamanında Deniz Ticâreti Okulu'nda, ve Mülkiye'de de Fransızca hocalığı yaptı. Ondan sonra toparlandık. Fakat, bir insanın Nâzırlık koltuğundan inip, işçilerin başında postabaşılık yapabilmesi için kuvvetli bir karaktere sâhip olması gerekir. Evet, işte hazin dönemin kısa hikâyesi budur.

....

* * *

II. Milliyet Gazetesi'nin 14 Temmuz 2002 târihli nüshasında Galatasaray Lisesi 1946 mezunlarından Çetin Altan "Mangal üstünde boru..." başlıklı yazısının Râşid Erer ile ilgili bölümünde şöyle yazmıştır:

Ortaokuldayken, bizim de târih hocamız olan Râşid Erer, nâm-ı diğer Deli Râşid[189]*, II. Meşrûtiyet döneminde "İâşe Nâzırı" idi. 1908 Meclis-i Mebusan'ında, yolsuzluklar, hırsızlıklar, rüşvetler, üçkağıtçılıklar, yuttur-*

---

[188] Tramvayın bu ücreti acaba işgal döneminin şartları gereği olan fâhiş bir fiyat mı, yoksa burada rahmetli Emin Erer'in bir unutkanlığı mı, ya da bir baskı hatâsı mı söz konusu? Zirâ bu dönemden 20 yıl sonra Beşiktaş-Sirkeci hattında tramvayın bilet bedeli: 1. mevki için 5 kuruş, 2. mevki için de 3 kuruştu. (Editörün notu)

[189] Her ne kadar "Yiğit lâkābı ile anılır" ise de böyle bie lâkabın Râşid Erer'e yakıştırılması, bu zâtı yakından tanımış olanlar için rencîde edicidir. Benim öğrenciliğimde, Hoca aslā böyle bir lâkabla anılmamaktaydı. Râşid Erer deli değil, fakat ***celâlli ve vakur bir zât idi***. (Editörün notu)

kaydır oyunları, sinsi talanlar, "cebellezî" etme kurnazlıkları ve çeşitli avantalar hakkında Râşid Bey'in yanıtlaması istenilen bir sözlü soru verilmişti.

Deli Râşid, Meclis kürsüsüne çıkmış; başını ağır ağır sağdan sola doğru çevirerek, belki de dünya târihinin en kısa siyasal konuşmasını yapmış ve şöyle demişti:

- Ham hum şaralop...

Biliyorsunuz, bizim Anayasa'mızın ünlü bir maddesi var, "Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur"... Siyâsetçilerimiz, koskocaman harflerle yazılmış bu ünlü maddenin önündeki kürsüye çıkarak; vatan, millet, şanlı tarih, kahraman atalarımız, şehit kanlarıyla sulanmış topraklar nutku çeker ve "egemenlik kayıtsız şartsız ulusun" olduğu halde, nedense "devlet"i savunurlar hep... Bizce, siyâsetçilerimizin nutuk söyledikleri kürsülerin tümü arkasına, Râşid Bey'in "veciz" açıklamasını yazmak, çok daha gerçekçi; günün anlam ve önemini çok daha iyi özetleyen bir nitelikte olacaktır:

"Ham hum şaralop"...

* * *

III. Viyana Büyükelçiğimiz'de Nükleer Ataşe olarak başarılı bir hizmet vermiş olan Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi eski müdürü Dr Reşat Uzmen'den 19.07.2002 târihinde bana gelen bir elektronik postada, bir kısım öğrencisiyle Boğaziçi'nde geziye çıkan İstanbul Üniversitesi'nin eski öğretim üyelerinden Alman asıllı Prof. Fritz Neumark'ın[190] Avrupalılar'ın bize bakış açılarını yansıtması bakımından ilgi çekici tesbitleri bulunmaktadır. Prof. Neumark'ın bu tesbitlerinin Hocam Râşid Erer'in derslerinde bizlere nakletmiş olduğu şahsî tesbitleriyle de çakışmakta olduğunu müşâhede ettiğimden buraya ilâve etmeyi uygun buldum.

"*Talebelerden biri Prof. Neumark'a şu soruyu sorar:*

- Avrupa bizi neden sevmez hocam ?

Prof. Neumark şu cevabı verir:

- Çok samimî olarak itirâf edeyim ki, Avrupalı Türkler'i sevmez ve sevmesi de mümkün değildir. ***Asırlardır Kilise'nin Türk ve İslâm düşmanlığı Hıristiyanlar'ın hücrelerine sinmistir****. Sebeblerine gelince:*

---

[190] Ord. Prof.Dr. Fritz Neumark (1900-1991): 1933-1952 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Hukuk ve İktisat Fakültelerinde hocalık eden, Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi kānûnlarımızda önemli katkısı olan bilim adamı. (Editörün notu)

1. ***Müslüman olduğunuz için sevmez***. *Ama, farazâ lâik şöyle dursun, hıristiyan olsanız da size düşman olarak bakmaya devam eder.*

2. ***Sizler farkında değilsiniz ama, onlar şu gerçeğin farkındadırlar: Târihten Türk çıkarılırsa ortada târih kalmaz. Osmanlı arşivi tam olarak ortaya çıkarsa, bugünkü târihlerin yeniden yazılması gerekir.***

3. Avrupa'nın pazarı idiniz. *Şimdi Avrupa'yı pazar yapmaya başladınız.*

4. ***En az 400 yıl Avrupa'da sırtımızda ve ensemizde at koşturdunuz***.

5. ***Selçuklular Anadolu'yu, Osmanlılar ise Orta Avrupa ve Balkanlar'ı Haçlı ordularına mezar ettiler***.

6. ***Sizi silâh ile yenemeyenler, sizleri kendilerine benzeterek hâkimiyet sağladılar***. *Önce ahlâkî değerlerinizi yıpratmaya başladırlar, giyiminizden hayat tarzınıza kadar; sonra da kendi içinizde sizi bölmeye başladırlar.*

7. ***Selçuklu ve bilhassa Osmanlı, İslâmiyet uğruna her seyini fedâ etmeseydiler, İslâmiyet bugün belki sâdece Hicaz'da varlığını devam ettirirdi***. *Kaldı ki Vehhabîliği kuranlar da, İngiliz Dominyon Bakanlığı'nın adamlarıdır. Batı her yerde İslâmiyet'i, sapık inançlara kanalize etti. Ama* ***Osmanlı, Asr-ı Saadet'i devam ettirdi***.

8. ***Kilise size kin kusmaktadır***. *Ve sebepleri de ifâde ettiğim gibidir.*

9. *Ben Türkiye'ye geldiğimde 2 üniversiteniz vardı, şimdi 19 üniversite var. Osmanlı zamanınde ise her yerde bir mederese vardı.* ***Târihinize bakın! Her medresede ilim tedrîsatı vardı. İlk denizaltıyı[191] Osmanlı'nın yaptığını çoğunuz bilmiyorsunuzdur belki de ama Avrupa bunu biliyor***.

10. ***Sizler, gerçek hüviyetinize döndüğünüz an Avrupa'nın refâhı ve medeniyeti yıkılır***. *Ama sizde bunun olması bu şartlarda çok zor.*

11. *Yine* ***sizler, Avrupa'nın tarihî düşmanısınız ve daima düşman olarak kalacaksınız***."

*** * ***

[191] *Bk.* Ahmed Yüksel Özemre, ***Din, İlim, Medeniyet (Düşünceler)***, s. 255-257, Pınar Yayınları, Ocak 2002. (Editörün notu)